

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Martin Král

Tisk českého fašismu v období Velké hospodářské krize.

The press of czech fascism in phase Great Depression.

Praha 2012

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Michela, PhD.

Touto cestou bych rád poděkoval vedoucímu mé práce panu Mgr. Miroslavu Michelovi, PhD., který se výrazně podílel na vzniku této práce svými cennými radami, podnětnými připomínkami a otázkami. Za rady týkající se celkové koncepce práce bych rád dále poděkoval panu PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. Při psaní mi velmi pomohli také Klára Šatanová a Jaroslav Vaigl, bez kterých by v této podobě práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Postřizíně dne 10. 12. 2012.

Podpis:

Klíčová slova: propaganda, Národní obec fašistická, fašismus, Velká hospodářská krize, nacionalismus.

Keywords: propaganda, Czech National Fascist Community, fascism, Great Depression, nationalism.

Abstrakt

Cílem práce je prohloubit vědecké zpracování českého fašismu, především jeho tiskové a propagandistické činnosti. Autor se zaměřil na tiskoviny českých fašistů z období velké hospodářské krize 1929-1935, především se věnoval jejich jazykovému diskurzu a aplikaci fašistické ideologie do československého prostředí.

Práce rozkrývá personální a finanční zajištění fašistických tiskovin. Autor porovnal prezentaci hospodářské krize v tisku českého fašismu a sudetoněmeckého nacionálního socialismu. Oboje hnutí využila krizi k antidemokratické rétorice a použila i srovnatelné propagandistické metody. Interpretace krize se však u obou hnutí diametrálně odlišují. Závěrečná část práce se věnuje skryté propagandě v literárních žánrech, které fašistické listy uváděly jakou zábavnou a odpočinkovou literaturu. Tyto texty prezentovaly fašistický program, poskytovaly vzory chování a propagovaly ideologii českého fašismu.

Abstract

The aim of this thesis is to deepen the scientific processing of Czech fascism, especially its press and propaganda activities. The author focused on the prints of Czech fascists from the period of the Great Depression 1929-1935, mainly on the application of linguistic discourse and fascist ideology into the Czechoslovak environment.

The work uncovers the personal and financial secure of fascist press. The author compared presentation of economic crisis in the press of Czech fascist and Sudeten German national socialism. Both movements used the crisis to anti-democratic rhetoric and also used comparable propaganda techniques, but their interpretaion of the crisis was diametrically different. The final part is devoted to covert propaganda in literary genres that fascist press presented as a fun and relaxing literature. Roles of these texts were represent fascist program, provide patterns of behaviour and promote ideology of Czech fascism.

Obsah

1. Úvod	7
1. 1. Vymezení tématu	7
1. 2. Obsah kapitol	10
1. 3. Použité prameny a literatura	11
2. Fašismus	14
2. 1. Teorie fašismu	14
2. 2. Vznik českého fašismu	23
2. 3. Závěr	27
3. Tisk Národní obce fašistické	28
3. 1. Propaganda	28
3. 2. Listy NOF a jejich autoři	34
3. 3. Jazyk fašistických listů	44
3. 4. Fašistická propaganda a světová hospodářská krize	51
3. 5. Závěr	57
4. Tisk sudetoněmecké národně socialistické strany v období světové hospodářské krize	59
4. 1. Sudetoněmečtí nacionální socialisté	59
4. 2. Tisk DNSAP	63
4. 3. Jazyk nacionálně socialistických listů	64
4. 4. Hospodářská krize na stánkách Der Tag a Völkische Rundschau	65
4. 5. Závěr	73

5. Krásná literatura jako zdroj propagandy v tisku českého fašismu	74
5. 1. Skrytá propaganda	74
5. 2. Povídky z venkovského prostředí	77
5. 3. Milostné povídky	81
5. 4. Příběhy z armádního prostředí	84
5. 5. Poezie	89
5. 6. Další žánry	95
5.7. Závěr	96
Závěr	98
Seznam použité pramenů a literatury	103
Přílohy	108

1. Úvod

1. 1. Vymezení tématu

Myšlenka vytvořit práci o propagandě českého fašismu z období hospodářské krize vyšla ze záměru zabývat se tématem z českých dějin, které by bylo aktuální i pro současnost a mělo stále co říci i dnešním čtenářům. V období, kdy prožíváme opět celosvětovou hospodářskou krizi, roste počet příznivců extremismu a denně čelíme různým formám propagandy ve všech životních situacích, může být toto téma zajímavé a přínosné nejen pro odborníky, ale i pro laickou veřejnost.

Naprosto klíčovým zvratem pro celé 20. století byla 1. světová válka, která změnila lidskou společnost zásadním způsobem. „*Pro ty, kdo vyrůstali před rokem 1914, byl kontrast tak dramatický, že mnozí z nich...odmítali vidět jakoukoliv kontinuitu s historií.*“¹ Britský historik Eric Hobsbawm dokonce pomíjí rok 1918 a hovoří o jedenatřicetileté válce.

Konflikt odstartovaný v červenci 1914 brutalizoval svět dosud nepoznaným způsobem.² Na jeho konci zbyly miliony mrtvých, vznikly nové státy, střídaly se hospodářské velmoci a proměnila se celá evropská společnost. Po hospodářském růstu 20. let přichází další pohroma, tentokrát v podobě Velké hospodářské krize. Krach na newyorské burze 24. října 1929 otevřel Pandořinu skříňku hospodářsky vyspělého světa a uvrhl miliony obyvatel do chudoby. Společnost ztratila dosavadní jistoty, lidé přicházeli o výdělků a úspory byly znehodnoceny.

Pro nižší a střední třídy byla hlavním důsledkem krize nezaměstnanost „*v nepředstavitelné a dosud neslýchané míře a na*

¹HOBBSAWM, Eric. *Věk extrémů; krátké 20. století 1914-1991*. Praha: Argo, 2010, s. 31.

² Tzv. Velká válka navíc přišla po delším období míru, kdy již řada západních intelektuálů věřila, že násilné řešení diplomatických sporů je překonáno.² Poslední velkým konfliktem mezi evropskými velmocemi byly tzv. napoleonské války. Většina konfliktů 19. století trvala několik týdnů či měsíců, jako např. mezi Pruskem a Rakouskem. Za nejdelší je možné považovat občanskou válku v USA, která probíhala mezi roky 1861 a 1865.

*delší dobu, než to kdo očekával. V nejhorším období krize (1932-1933) bylo 22-23% britské a belgické, 24% švédské, 27% americké, 29% rakouské [...] a neméně než 44% německé pracovní síly bez práce.*³

Doba krize přála radikálním hnutím, kterým zoufalé masy nezaměstnaných naslouchaly: „85% členů německé komunistické strany, rostoucí v krizových letech skoro stejně rychle jako NSDAP⁴ [...], bylo bez práce“.⁵ Fašismus, který vyrostl z plamenů 1. světové války, „krize proměnila ve světové hnutí“.⁶ Nebylo totiž příliš obtížné přesvědčit hladovějící o selhání liberalismu a demokraticismu, který jim není schopný zajistit ochranu před nezaměstnaností a nedokáže zemi z hospodářské krize vyvést. Tato radikální politická uskupení naopak razila myšlenku, že je možné vytvořit novou, rovnější a spravedlivější společnost bez bídy a utrpení.

Důležitým prostředkem k získání masové podpory pro tato hnutí byla propaganda šířená především tiskem, kterou bylo možné přesvědčit zástupy voličů. Této tiskové propagandě vypjatých let hospodářské krize se bude věnovat tato práce, která si předsevzala prozkoumat tisk českého fašismu, především listy spojené s Národní obcí fašistickou (dále jen NOF). Dalším bodem bude porovnání jejích článků o hospodářské krizi s tiskem sudetoněmecké nacionálně socialistické strany a práci uzavře kapitola o skryté fašistické propagandě v různých literárních žánrech.

Cílem této práce je analyzovat metody propagandy českých fašistů, jejich interpretace hospodářské krize a její prezentace čtenářům. Budeme se ptát, jak informovaly fašistické listy o hospodářské krizi, co a jakou formou se mohl čtenář z této produkce dozvědět. Budeme zkoumat, jak vysvětloval český

³ HOBSBAWM, Eric. *Věk...*, s. 101.

⁴ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei.

⁵ HOBSBAWM, Eric. *Věk...*, s. 102.

⁶ HOBSBAWM, Eric. *Věk...*, s. 116.

fašismus její vznik a jaké viděl řešení tohoto hospodářského úpadku. Položíme si též otázku, komu byly tyto články určeny a s jakým záměrem byly psány.

Bude proveden rozboru jazykového diskursu těchto textů, jeho specifika a výrazové prostředky. Zajímat nás bude jejich slovník, tvoření vět, složení textu a jeho celkové přizpůsobení konkrétní skupině čtenářů. Prozkoumáme symboliku a odkazy na fašistickou ideologii, hlavní motivy a tendence článků. Zmíníme také práci s interpunkcí, velkými a malými písmeny, zvýrazňováním slov atd.

V další části práce se budeme věnovat tisku sudetoněmecké nacionálně socialistické strany, což bylo hnutí napojené na německý nacismus, a proto jsme ho vybrali jako nejvhodnější pro porovnání s českým fašismem. V obsahu těchto novin budeme zkoumat též články zaměřené na hospodářskou krizi, její interpretaci čtenářům a využití ve prospěch sudetoněmeckých nacionálních socialistů. Důležitým bodem bude porovnání těchto hospodářsky laděných článků s texty českého fašismu. Zaměříme se též na jazykový diskurs nacionálních socialistů.

Poslední část této práce se bude zabývat různými druhy literárních žánrů, které byly vydávány v listech českého fašismu. Jednalo se především o básně, povídky a romány, které ovšem měly své propagandistické úlohy. Vyčleníme nejčastější motivy těchto příběhů, podrobně analyzujeme jejich specifika v ději i ve výběru postav a pokusíme se vypátrat i autory těchto děl. Budeme si klást otázky, kdo byl cílovou skupinou těchto textů a jaké byly konkrétní záměry této skryté propagandy.

Při vzniku této práce jsme narazili na jisté potíže s několikanásobným významem uvozovek. V této práci je používáme na počátku a na konci citovaného textu. Dalším významem uvozovek jsou tzv. ironické uvozovky, které obsahuje citovaný text a pro jejich významný vliv na vyznění textu bylo nutno je zachovat. Potřetí jsme uvozovky použili v námi

formulovaném textu při využívání obrátů a výrazů vypůjčených z jazyka fašistických tiskovin. Pro označení přímé řeči jsme užívali tyto symboly » a «. Autorské poznámky v citovaných textech jsou odděleny hranatou závorkou a označeny zkratkou M. K. V poznámkách pod čarou jsme pro oddělení jednotlivých odkazů používali středník. Kurzivou jsme oddělili citované texty a zvýraznili tituly tisku a literatury.

1. 2. Obsah kapitol

Po úvodu stručně rozebereme vývoj zkoumání fašismu a nastíníme hlavní teorie o jeho vzniku. Zabývat se budeme také vývojem českého fašismu, stručně představíme jeho počátky a vývoj do konce 20. let. Využijeme k tomu níže uvedené teoretické práce zahraničních i domácích autorů.

V pořadí třetí kapitola se bude soustředit především na pozadí vydávání fašistických listů. Zaměříme se na čelní představitele, tedy šéfredaktory a redaktory, se kterými bylo vydávání tohoto druhu tiskovin spojeno. Ptát se budeme po jejich vzdělání, motivacích a minulosti. Podíváme se také na finanční zajištění těchto novin, na jejich podporovatele, inzerenty, výnosy, či ztráty. Pokusíme se vypátrat počty jejich nákladů a prodeje. Podrobně rozebereme obsah fašistických listů a podrobíme analýze články týkající se hospodářské krize.

Při zpracování této kapitoly vyjdeme z dostupné literatury týkající se českého fašismu, především z polistopadových prací věnujícím se NOF. Pasáže mapující vydávání stranických novin budou vycházet především ze studia archivních pramenů.

Čtvrtá kapitola bude věnována hospodářské krizi na stránkách tisku sudetoněmecké Deutsche nacionalsocialistische Arbeiterpartei. Podobně jako v první kapitole neopomeneme stručně naznačit vývoj tohoto hnutí na přelomu 20. a 30. let. Sledován bude především hlavní tiskový orgán strany deník *Der*

Tag a pro doplnění týdeník *Völkische Rundschau*. Zaměříme se opět především na interpretaci hospodářské krize a její prezentaci.

Při tvorbě této kapitoly využijeme dostupnou literaturu k tomuto tématu, především knihu *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. I. díl*⁷, *Němci v Čechách*⁸ nebo starší práci *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938. díl 1.*⁹

Výtisky deníku *Der Tag* a týdeníku *Völkische Rundschau* jsou k dispozici též v Národní knihovně, konkrétně v její pobočce v Hostivaři.

Pátá kapitola analyzuje různé literární žánry otiskované ve fašistických listech. Budeme analyzovat jejich obsah, funkci a cílovou skupinu. Využity budou vybrané pasáže z tiskovin NOF, především tzv. besídky, kde byly tyto odpočinkové texty uváděny. Zaobírat se budeme též knihami z produkce fašistického hnutí, vesměs válečnými romány z ruského prostředí.

1. 3. Použité prameny a literatura

Marxistická historiografie vzniklá před listopadem 1989, měla o roli českého fašismu v českých dějinách jasno. Politickou činnost českých fašistů zařazovala do ideologického pojetí fašismu, podle kterého byl fašismus pouze druhou formou buržoazní vlády.¹⁰ Radola Gajda a jeho fašisté měli být tedy ve službách československé buržoazie, především národních demokratů a agrárníků. Gajda je popisován jako dobrodruh otevřený jakémukoliv ozbrojenému dobrodružství¹¹, kariérista, bezzásadový

⁷ MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005.

⁸ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002.

⁹ CÉSAR, Jaroslav. ČERNÝ, Bohumil. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938. díl 1, (1918-1929)*. Praha: ČSAV, 1962.

¹⁰ PASÁK, Tomáš. *K historii českého fašismu*, Praha: ČSPB, 1985, s. 5.

¹¹ KRÁL, Václav. *Vznik ČSR*, Praha: Melantrich, 1985, s. 177.

politik, postrádající všechny důležité rysy vůdčí osobnosti¹². Jsou zpochybňovány jeho vojenské znalosti, inteligence¹³ a některé práce nepochybují o spolupráci NOF s henleinovci a německými nacisty¹⁴.

V novějších polistopadových pracích již můžeme nalézt snahu autorů o přesnější podchycení českého fašistického hnutí. Jednou z nejpovedenějších je kniha Petra Hofmana a Antonína Klimka nazvaná *Vítěz, který prohrál*.¹⁵ Autoři mapují život R. Gajdy a podrobně rozebírají jeho vliv na české fašistické hnutí. Jako přehledovou publikaci o tomto hnutí je možné využít práci Miroslava Gregoroviče *Kapitoly o českém fašismu*¹⁶, která mapuje český fašismus od jeho vzniku až po devadesátá léta. Z dalších publikací bych jmenoval především velmi obsáhlou práci Tomáše Pasáka *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*¹⁷, která obsahuje mnoho citací z archivního materiálu k tomuto tématu. Zřejmě nejaktuálnější je kniha Ivo Pejčocha *Fašismus v českých zemích* z roku 2011¹⁸, která si kromě hlavních proudů českého fašismu všímá i menších lokálních uskupení a jejich vůdců. V některých modernějších pracích se zřetelně projevují sympatie autorů k osobě R. Gajdy a jeho hnutí. Přístup těchto knih je v mnoha ohledech nekritický, jako příklad uvádíme práce Milana Nakonečného *Český fašismus*¹⁹ a *Vlajka*²⁰.

Z řady zahraničních autorů zabývajících se fašismem jsme čerpali především z vynikající knihy *A History of Fascism 1914–1945*²¹, kterou napsal Stanley Payne, dále jsme vycházeli z děl

¹² PASÁK, Tomáš. *K problematice NOF v letech hospodářské krize na počátku 30. let*, In: Sborník historický 13. Praha 1963, s. 131.

¹³ MOULIS, Miroslav. *Tajné heslo granát*, Praha: Magnet, 1973.

¹⁴ PASÁK, Tomáš. *K historii...*

¹⁵ KLIMEK, Antonín. HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál*, 1. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 1995.

¹⁶ GREGOROVÍČ, Miroslav. *Kapitoly o českém fašismu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.

¹⁷ PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha: Práh, 1999.

¹⁸ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích: fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945*. Praha: Academia, 2011.

¹⁹ NAKONEČNÝ, Milan. *Český fašismus*, Praha: Vodnář, 2006.

²⁰ NAKONEČNÝ, Milan. *Vlajka : k historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha: Chvojko nakladatelství, 2001.

²¹ PAYNE, Stanley G. *A History of Fascism 1914–1945*, London : Routledge, 2001.

Ernsta Nolteho²², Bedřicha Loewensteina²³, Hannah Arendtové²⁴ atd.

Teoretickému zpracování propagandy se věnovala a doposud věnuje řada badatelů, my jsme při tvorbě této práce velmi ocenili práci Denise McQuaila *Úvod do teorie masové komunikace*.²⁵ Využili jsme rovněž řadu prací z tuzemského prostředí, brilantní je článek Jana Gebharta *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*.²⁶ Nutné bylo též nahlédnout do studií zabývajících se současnými médii, např. Jana Plichtová *Metódy sociálnej psychológie zblízka*²⁷; Martin Kasarda *Sex, smrť a peniaze*²⁸ nebo Slavomír Gálik *Vliv médií na utvárenie hodnot súčasného človeka*²⁹.

Řada autorů se při analýze propagandy soustředí především na období nacismu v Německu a komunismu ve východní Evropě, tyto práce jsme využívali též, ovšem pouze pro zpracování obecných znaků tohoto jevu. Možnosti nacistického státního aparátu jsou totiž nesrovnatelné s poměry českého fašismu počátku 30. let. Z těchto prací zdůrazníme především *Hitlerův mýtus* od Iana Kershawa³⁰ nebo výběr projevů Josepha Goebbelse³¹.

Pro studium fašistického hnutí využijeme i archivní prameny, konkrétně vyjdeme ze stranických záznamů, policejních hlášení, výslechů či dopisů. Tyto materiály jsme studovali v

²²NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, Praha: Argo, 1998

²³LOEWENSTEIN, Bedřich. *Civilizace a fašismus; Studie z let 1969-1971*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003.

²⁴ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu*, Praha: OIKOYMENH, 1996.

²⁵MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*, Praha 1999.

²⁶GEBHART, Jan. *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*. In: Historie a vojenství 1/2000.

²⁷PLICHTOVÁ, Jana. *Metódy sociálnej psychológie zblízka; Kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava: Média, 2002.

²⁸KASARDA, Martin. *Sex, smrť a peniaze*. In: Masmediálna komunikacia a realita I. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009.

²⁹GÁLIK, Slavomír. *Vliv médií na utvárenie hodnot súčasného človeka*. In: Masmediálna komunikacia a realita I. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009.

³⁰KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*, Praha: Iris, 1992.

³¹DUFFACK, J. J. Dr. *Joseph Goebbels : poznání a propaganda komentovaný překlad vybraných projevů*. Praha: Naše vojsko, 2002; Jako další uvádíme: KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu; Propaganda, Kolaborace, Rezistence*. Praha- Libri, 2007; KAŇÁK, Petr. *Nacistická tisková propaganda proti Československu během sudetské krize a její účinnost ve společnosti (diplomová práce)*. Praha, 2001.

Národním archivu³² a Státním oblastním archivu v Praze³³. Analýzu obsahu fašistických listů nám velmi usnadnily obsáhlé sbírky tiskovin Národního muzea, Národní knihovny a skvěle zpracovaná bibliografie *Noviny České republiky 1919-1945*³⁴ od Jaromíra Kubíčka a kol.

Hlavním pramene jsou pro nás noviny českého fašismu. Sledovali jsme především hlavní tiskový orgán strany, který vydávalo pražské ústředí, a byl určen všem straníkům. Ve vytyčeném období se jednalo o *Říšskou stráž*, *Stráž říše* a *Fašistické listy*. Dále jsme sledovali i regionální listy, jako *Fašistický Jih*, *Fašistickou Moravu* nebo *České směry*. Pro analýzu sudetoněmecké nacionálně socialistické strany jsme zvolili hlavní list *Der Tag* a regionální *Völkische Rundschau*. Oboje hnutí vydávala řadu dalších tiskovin, v případě českého fašismu však vycházely nepravidelně nebo zanikaly po několika málo číslech. Tyto tituly jsou obtížně dohádatelné, proto jsme je využívali především pro doplnění již zmíněných listů.

³² NA, Fondy: Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze – fond 207; Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha; Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225.

³³ SOA, Fondy: Zemský soud trestní Praha; Krajský soud trestní Praha.

³⁴ KUBÍČEK, Jaromír a kol. *Noviny České republiky 1919-1945. Část 1. a 2.* Brno: Lector benevolus, 2004.

2. Fašismus

2. 1. Teorie fašismu

Hledání příčin vzniku fašismu zaměstnávalo myslitele již od prvních let, kdy tato nová politická ideologie počala měnit dějiny lidstva. Fenomén fašismu se totiž vymykal zaběhnutým kategoriím politického myšlení 19. století, ve kterých se většina učenců té doby pohybovala. Otřesena byla liberální víra ve vývoj, který „směřuje k odstranění násilí mezi lidmi“ a stejně tak pohořel předpoklad marxistů, že „ekonomicko-třídní postavení jednoznačně určuje subjektivní přesvědčení a politický postoj.“³⁵ Bylo narušeno tradiční dělení na pravici a levici, protiklady konzervativní – revoluční či kapitalistický – socialistický.

O fašismus začali jako první psát jeho současníci, kteří se s tímto fenoménem setkávali denně tváří v tvář. Jednou z prvních prací je *Nazionalfascismo* (1923) z pera italského badatele Luigiho Salvatorelliho, který ve své práci zdůraznil nové šance a příležitosti, které fašismus dal středním vrstvám ke změně společenské hierarchie, odstranění buržoasie a vlastnímu společenskému vzestupu. Hlavním hybatelem byly dle autora davy „maloměšťáků, státních úředníků, kteří sní o reorganizaci státu a osvobození společnosti od předních kapitalistů“.³⁶ Tato teorie získala podporu dalších italských autorů, např. Renza DeFelice a Gioacchino Volpe. Velkou měrou se shoduje také s tezí amerického sociologa a politologa Seymoura Lipseta, tj. že fašismus je „radikalismus středních vrstev“. Tato teorie ovšem nebyla schopna vysvětlit značnou část stoupenců fašismu i mimo střední třídy v Německu, Maďarsku či Rumunsku.

Řada autorů se snažila vysvětlit vznik fašismu jeho odvozením od starších, již známých tendencí a zařadit ho do již zaběhlých historických pojmů a zkušeností. Podle tohoto směru byl fašismus reakcí maloburžoasie na modernizační proces, „ať je

³⁵ LOEWENSTEIN, Bedřich. *Civilizace...*, s. 9.

³⁶ PAYNE, Stanley G. *A History...*, s. 445.

*modernitou myšlen velký průmysl a obchod, světové hospodářství, velkoměsto, vědeckotechnická revoluce*³⁷ Maloburžoasie nestačící moderní industriální společnosti obvykle hledá viníky svého hospodářského úpadku v „*dábelských mezinárodních spiknutích zednářů, židů, revolučních či zlatých internacionál a v jiných tajuplných a strašidelných silách*“.³⁸ Jejím snem je vrátit pořádek doby minulé, maloměstskou idylu s jasným systémem hodnot, monarchou, vírou a morálkou. Tento rys je typický i pro český fašismus, jehož hesla často volají po očistění od cizích živlů, po nastolení pořádku, obnovení tradic apod. Tuto argumentaci, řadící fašismus do řady vzpour proti modernizaci, užívali především liberálové, demokraté a socialisté.

Teorie autoritativní polykracie vnímá fašismus spíše jako spoluvládu několika složek společnosti. Podle Franze Neumanna byl nacistický režim zakotven na několika vzájemně si konkurujících pilířích, které tvořila nacistická strana, armáda, byrokracie a hlavní vůdci ekonomiky. Tato teorie byla populární především na přelomu 60. a 70. let, kdy jí přijal i marxista Nikos Poulantzas. Ten viděl fašismus jako zvláštní režim kapitalismu, jehož vláda se opírá o tři silové bloky: politickou moc, ekonomickou sílu a byrokratický aparát. Tyto složky mají podle jeho teorie hájit zájmy pouze vybraných tříd na úkor těch ostatních.³⁹ Polykratickou teorii o vcelku omezené moci státního aparátu potvrdily i regionální studie a práce k dějinám každodennosti provedené v západním Německu v 70. a 80. letech.⁴⁰

Hannah Arendtová hledá příčiny vzniku totalitních režimů, které zkoumá jako celek, v úpadku a rozkladu národních států a anarchistickém rozvoji moderní masové společnosti. Totalitní hnutí se tyto masy snaží zorganizovat „...*nikoliv třídy jako tradiční zájmové strany... nikoliv občany různého mínění a zájmu o řízení*

³⁷ LOEWENSTEIN, Bedřich. *Civilizace...*, s. 6.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ PAYNE, Stanley G. *A History...*, s. 449.

⁴⁰ Tamtéž, s. 450.

věcí obecných... totalitární hnutí jsou závislá na pouhé síle počtů“.⁴¹ Totalitní hnutí se snaží pomocí propagandy nahradit realitu fiktivním světem stvořeným na základě ideologie: „Síla, jíž disponuje totalitní propaganda [...] spočívá v její schopnosti odloučit masu od světa reálného.“⁴² Jako příklad uvádí Arendtová úspěch nacistické propagandy s přesvědčováním Němců o světovém spiknutí židovstva.

Cílem despotických vládců je obvykle rovnost jejich poddaných, totalitní hnutí se na tomto základě snaží zorganizovat celou lidskou rasu. Nejdůležitější je loajálnost, kterou lze vytvořit pouze odstřížením jedince od všech společenských pout, jeho jediným smyslem života má být příslušnost k hnutí či členství v straně. „Praktickým cílem hnutí je zorganizovat co možná nejvíce lidí [...] uvést je v pohyb a udržovat je v něm. Politický cíl, jenž by představoval samotný cíl hnutí, prostě neexistuje.“⁴³ Stranických programů vymezujících konkrétní obsah je třeba se zbavit, čímž se eliminuje možnost změnit na daný program názor a s hnutím se rozejít.

Nebezpečím pro takto organizovanou a loajální masu příznivců jsou jednoznačně samostatně myslící jedinci: „Intelektuální, duchovní a umělecká iniciativa je pro totalitarismus stejně nebezpečná jako zločinecké aktivity lůzy, a obě jsou nebezpečnější než pouhá politická opozice [...] Totální ovládnutí nepřipouští svobodnou iniciativu v žádné oblasti života, žádnou aktivitu, která není zcela předvídatelná.“⁴⁴

Marxistické výklady fašismu naopak zdůrazňují roli buržoasie při vzniku fašismu. Podle marxisty Herberta Marcuse liberalismus „sám ze sebe produkuje totalitně autoritativní stát – jako své vlastní zdokonalení“.⁴⁵ Podle této teorie potom komunisté

⁴¹ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ...*, s. 433.

⁴² Tamtéž, s. 488.

⁴³ Tamtéž, s. 455.

⁴⁴ Tamtéž, s. 471.

⁴⁵ Citace dle: LOEWENSTEIN, Bedřich. *Civilizace...*, s. 8.

všechny jeho další formy považují též za fašistické. Do kategorie fašistické přidali i soc. demokraty, neboť spolupracovali s kapitalisty a jsou proto již od roku 1924 nazýváni sociál-fašisty. Jsou prý nebezpečnější, neboť vytváří dojem, že zastupují dělníky. Takovéto útoky na soc. demokraty byly velmi časté v komunistickém tisku, utichly až po roce 1935, kdy si i SSSR počal uvědomovat větší nebezpečí skutečného fašismu.⁴⁶

Česká marxistická autorka Alena Gajanová hledá příčiny vzniku fašismu ve strachu buržoasie ze socialistické revoluce. Podle ní buržoasie ve 20. letech již nebyla schopna „*uhájit své panství metodami parlamentní demokracie*“, a proto „*přešla [...] do protiútoků proti dělnické třídě*“⁴⁷ a vytvořila fašismus. Dále se ve své knize *Dvojitá tvář, z historie předmnichovského fašismu* zabývá formou vlády fašistické diktatury, která se již neopírala jen o státní aparát, ale „*vytvořila si vlastní masové kontrarevoluční hnutí, sestávající se jednak z fašistických stran, jednak z ozbrojených útvarů.*“⁴⁸

Někteří badatelé odmítli přístup, ve kterém je fašismus zkoumán pouze z jednoho hlediska, ekonomického, sociologického, psychologického atd. Pojímají fašismus spíše jako jedinečný historický fenomén symbolizující odlišnost počátku 20. století. To byl názor i německého historika Ernsta Nolteho, který viděl fašismus především jako metapolitický fenomén, tedy jako produkt jisté politické, kulturní a ideologické aspirace sílící na přelomu století, mířící k vytvoření nového společenského pořádku, změně hodnot a společenské hierarchie. Fašismus je podle něj produkt éry světových válek a bolševismu, který přejal touto dobou vyprodukované metody a techniky.⁴⁹ „*Válka, revoluce, imperialismus, nástup SSSR a USA nebyly lokálně ohraničené fenomény. Strana, která povstala z války, potírala revoluci*

⁴⁶PAYNE, Stanley G. *A History...*, s. 44.

⁴⁷GAJANOVÁ, Alena. *Dvojitá tvář, z historie předmnichovského fašismu*, Praha: Naše vojsko, 1962, s. 13.

⁴⁸GAJANOVÁ, Alena. *Dvojitá tvář...*, s. 13.

⁴⁹PAYNE, Stanley G. *A History...*, s. 459.

revolučními prostředky, radikalizovala imperialismus a v SSSR (se slabším důrazem také v „amerikanizmu“) spatřovala největší ze všech nebezpečí, mohla být právě tak málo lokálně omezeným jevem, ačkoliv místní podmínky vyvolávají také mnoho rozdílností. Taro strana by v poválečné Evropě měla své místo, i kdyby nikdy nežili Mussolini a Hitler.“⁵⁰

Nolte uznává první světovou válku jako jednu z příčin vzniku fašismu. „*Východím bodem prvních fašismů*“ je pro něj rok 1919, kdy „*se válka a revoluce v Evropě dotýkaly těsněji než kdykoliv před tím*“.⁵¹ Dalším rozhodujícím momentem jsou pak roky 1922 a 1923, kdy Mussolini získává vládu v Itálii a Hitler formuje své hnutí. Fašismus definoval jako „*antimarxismus, který usiluje o zničení protivníka prostřednictvím vytvoření radikálně protikladné a přece blízké ideologie a prostřednictvím použití téměř identických a přesto charakteristicky přetvořených metod*“.⁵²

Nolte viděl fašismus jako reakci na bolševismus, podle jeho názoru se obě tyto ideologie, „*navzdory své protikladnosti a hloubce svého nepřátelství, jeví jako příbuzné fenomény, které se pokoušejí [...] reagovat na realitu moderny naplňované v liberální společnosti*“.⁵³ Nolte zdůrazňuje „*zásadní protikladnosti těchto dvou teorií*“, ale s „*poukazem na příbuznost příčin vzniku, cíle a používaných metod*“.⁵⁴ Podle jeho názoru „*bez marxismu neexistuje žádný fašismus*“ a o „*fašismu by se nemělo hovořit nikde tam, kde nejsou k dispozici alespoň náznaky organizace a propagandy srovnatelné s marxistickou*“.⁵⁵

Oponentem této teorie se stal francouzský historik François Furet, který odmítal podmiňování vzniku fašismu komunismem.

⁵⁰ NOLTE, Ernst. *Fašismus...*, s. 31-32.

⁵¹ Tamtéž, s. 44.

⁵² Tamtéž, s. 57.

⁵³ Tamtéž, s. 672.

⁵⁴ Tamtéž, s. 672-673.

⁵⁵ Tamtéž, s. 56.

Nolteho spojení „*GULAG predchádzal Osvienčim*“⁵⁶ považoval za snahu ospravedlnit a čiastočne sa i zbavit nemecké zodpovednosti za válečné zločiny. Ve sbírce vzájemné korespondence týchto osobností k tonu Furet dodáva: „*Kultúrne prvky, z ktorých si vytvorili (fašisté pozn. M. K.) doktrínu, existovali už pred prvou svetovou vojnou [...] Mussolini nečeka na rok 1917, aby vymyslel sobáš revolučnej idey s národnou ideou [...] Hitler prednostne nenávidel bolševizmus, lenže iba ako konečný produkt buržoázneho demokratického sveta [...] niektorí jeho najbližší priaznenci [...] sa netajili tým, že väčšmi nenávidia Paríž a Londýn ako Moskvu.*“⁵⁷ Dle Fureta nemela na vznik fašizmu takový vliv říjnová revoluce jako 1. světová válka, která znamenala porážku Německa a nespokojenost s jejími výsledky v Itálii.

Dalším zajímavým bodem sporu těchto dvou badatelů je původ fašistického antisemitismu, pro který Nolte hledá racionální odůvodnění: „*racionálne jadro nacistického antijudaizmu spočívalo vo fakticky doloženej významnej úlohe, akú zohrával istý počet jednotlivých osobností židovského pôvodu [...] vo svetovom socialickom a komunistickom hnutí*“.⁵⁸ Furet to však odmítá: „*čo sa týka Hitlera a jeho verných, Židia v ich očiach nestelesňujú iba bolševizmus, ale aj kapitalizmus bez vlasti*“.⁵⁹ Židé nacistům umožňují spojit nenávisť vůči komunismu i vůči kapitalismu na jeden národ, na „konkrétního viníka“ a Furet odmítá považovat myšlenku, že likvidací Židů se svět zbaví komunismu i kapitalismu, za racionální.

Eric Hobsbawm klade ve své knize *Věk extrémů* velký důraz na změny, které svět prodělal po 1. světové válce, která dle jeho názoru připravila vhodné prostředí pro nárůst antidemokratických pravicových režimů. Řady extrémní pravice

⁵⁶ FURET, François, NOLTE, Ernst. *Fašizmus a komunizmus; konfrontácia názorov*. Bratislava: Agora, 2001, s. 22.

⁵⁷ Tamtéž, s. 39.

⁵⁸ Tamtéž, s. 47.

⁵⁹ Tamtéž, s. 55.

totiž rozšířili muži, kteří získali „na základě této zkušenosti soužití se smrtí a odvahou jistý druh nesdělitelné a hrubé nadřazenosti [...] vůči ženám a těm, co nebojovali.“⁶⁰ Jedním z těch, pro které měl být život na frontě jejich stěžejní životní zkušeností, byl i Adolf Hitler.

„V letech 1918-1920 byla zákonodárná shromáždění rozpuštěna nebo se stala neaktivními ve dvou evropských státech, ve 20. letech v šesti, ve 30. letech v devíti.“⁶¹ Autor ovšem upozorňuje, že po 1. světové válce probíhal tento odklon od liberální demokracie ve prospěch pravicových diktatur a během dvaceti let ústupu liberalismu nebyl jediný režim svržen zleva.⁶² Pro vznik skutečných fašistických hnutí v Evropě považuje autor za důležitý nástup Adolfa Hitlera k moci. „Všechna fašistická hnutí, která za něco stála, byla založena až po jeho (Adolfa Hitlera pozn. M. K.) nástupu k moci.“⁶³

Během růstu fašistického hnutí byly jeho jádrem dle E. Hobsbawma především střední a nižší střední vrstvy. Bylo to dáno jejich potížemi získat tradiční elementy rolnické společnosti a byla zapříčiněna nepřítelstvem ideologií stran ztotožňujících se s dělnickou třídou.⁶⁴ Fašismus slavil úspěchy především mezi mládeží, zvláště na univerzitách. Jeho hbitými podporovateli se stala značná část důstojníků, pro které velká válka se všemi svými hrůzami znamenala vrchol osobního úspěchu.⁶⁵ Hobsbawm toto téma uzavírá s tím, že podpora radikální pravice ve střední třídě byla tím silnější, čím silněji bylo postavení této třídy ohroženo. „V Německu dvojitý úder silné inflace, která znehodnotila měnu až na nulu, a následující velká krize zradikalizovala i takové části středních vrstev, jako byli střední a vyšší státní úředníci.“⁶⁶

⁶⁰ HOBBSAWM, Eric. *Věk...*, 35.

⁶¹ Tamtéž, s. 119.

⁶² Tamtéž, s. 120

⁶³ Tamtéž, s. 125.

⁶⁴ Tamtéž, s. 131.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

Hobsbawm upozorňuje také na alianci pravice, která sahala od „tradičních konzervativců přes reakcionáře starého stylu až k samým okrajům nacistické patologie [...] Fašismus je opatřil jak dynamikou, tak [...] příkladem nad silami nepořádku“.⁶⁷ Autor připomíná podporu italských liberálů směrem k Mussolinimu 1920-1922 nebo spolupráci německých konzervativců s nacionálním socialismem v letech 1932-1933.

Od konce 30. let se do diskuze o příčinách vzniku fašismu zařadil nový rozměr, který hledá ve fašismu a nacismu spirituální obsah a obě ideologie přirovnává k novým postkřesťanským formám náboženství. S tímto přístupem přišel jako první Eric Voegelin ve své knize *Politická náboženství* z roku 1938. Podle jeho názoru se některé národy Evropy odpoutaly od křesťanské tradice a snaží se získat politickou soudržnost s masově působící ideologií třídy či rasy, ekonomie či krve.⁶⁸

Fašismus, nacismus a stejně tak komunismus mají obdobné znaky, jako náboženství. Nacismus vystavěl po vzoru křesťanství systém svátků a slavností s předem jasně danými rituály např. pochody, slavnosti mrtvých, „svěcení“ praporů. Jako konkrétní příklad lze uvést pravidelný pochod při výročí pokusu o převzetí moci nacisty 9. listopadu 1923, během kterého se vystavovaly sarkofágy „starých bojovníků“, vzývaly se jejich jména, Hitler se jim klaněl, a od roku 1935 byl pro ně dokonce vystavěn chrám. S podobnými ceremoniály náboženského charakteru a též svými „svatými“ by se mohl „pochlubit“ i komunismus. Stejně tak mají tato hnutí svá náboženská dogmata a „svaté knihy“, ve kterých hlásají své mesianistické teze a vysvětlují smysl současných útrap pro budoucnost. Tato politická náboženství vyžadují od jedince oběti, na oplátku ho ovšem vytrhují ze samoty uprostřed bezduchého davu⁶⁹ a dávají mu naději pro budoucí lepší život.

⁶⁷ HOBBSAWM, Eric. *Věk...*, 132.

⁶⁸ TOTH, Daniel. HOUSKA, Martin. TOTHOVÁ, Martin. *Politická a sekulární náboženství- fenomén XX. století*. In: Teologická revue, 2/2001, s. 148.

⁶⁹ TOTH, Daniel. HOUSKA, Martin. TOTHOVÁ, Martin. *Politická...* s. 148.

Hlásají lepší zítřky s nutností krutosti pro dnešek. Současností je nutné se protřpět, aby bylo v budoucnu možné dosažení dobra.

Podobnou argumentací bylo možné, u plně věřících lidí, ospravedlňovat akce, které měly za následek miliony obětí, ať už se jednalo o vyvražďování Židů, nebo likvidaci šlechty, buržoazie či kulaků. Viděli v nich nikoli cíl, nýbrž nutné, nezbytné prostředky k dosažení nejvznešenějších, nejhumánnějších ideálů.⁷⁰ Takto pevně věřící osoby jsou schopny vše kolem sebe posuzovat podle toho, zda to vede k hlásanému cíli a zábrany kulturní, či etické pro ně neexistují.

Na spirituální rozměr fašismu a nacismu klade důraz i český historik Antonín Klimek vidí jako jeden z hlavních předpokladů budoucího fašismu atmosféru nejistoty, která se zejména od 80. let 19. století šíří společností. Odvržením spirituality, k čemuž zdánlivě vedl osvobozený rozum, lidé pozbyli všeho, co jim dávalo odpověď na smysl života, který pro ně tak ztratil účel.⁷¹ Díky této nejistotě a pochybování roste přitažlivost fašismu, nacismu a komunismu. Proto se také všechny tyto nové formy politického náboženství snaží odstranit křesťanskou víru, čímž odstraňují svou konkurenci.

2. 2. Vznik českého fašismu

Itálie byla první zemí, kde se podařilo fašismu prosadit a ovládnout celý stát. Italský fašismus vznikl z krize, která v této zemi propukla po skončení první světové války. U jeho zrodu stál bývalý radikální socialistický novinář a vyznavač revoluce Benito Mussolini. Fašisté si postupně získávali podporu části společnosti kritikou nedostatečných válečných zisků Itálie, hospodářské situace a svým razantním postojem vůči komunismu a socialismu, jehož předáky velmi krutým způsobem pronásledovali. Denně vyjížděly trestné výpravy fašistů do měst a obcí, kde ztloukly každého, kdo

⁷⁰ KLIMEK, Antonín. *Nástup...*, s. 48.

⁷¹ Tamtéž, s. 45.

nesmekl před jejich vlajkou. Rabovaly a zapalovaly sídla družstev, syndikátů, či Lidové domy. Socialistické starosty či radní nutili násilím k rezignacím a vyháněli pod pohrůžkou smrti. „*Když místní zástupce přesto nechce ustoupit, je prostě odstraněn. Přijde se v noci před jeho dům, vyláká se lstí ven [...] a je ubit na prahu. Často se dá odvléci, aby jeho rodina byla ušetřena tragického divadla. Fašisté ho odtáhnou do polí, kde je nalezen mrtvý.*“⁷²

Fašistům se podařilo získat podporu průmyslníků, majitelů půdy i samotného italského krále Viktora Emanuela III., který v rozhodujících okamžicích tzv. pochodu na Řím odmítl vydat armádě rozkaz k obraně. Tato podpora v kombinaci s potlačením pokusů levice o generální stávkou nakonec umožnily Mussolinimu a jeho fašistům 28. října 1922 převzít moc.

Postupným potlačováním opozice, oslabováním moci vlády a posilováním pravomocí Mussoliniho a Velké fašistické rady se z Itálie stala fašistická diktatura.⁷³ Represe vyvrcholily po čtvrtém atentátu na Mussoliniho v listopadu 1926, kdy byli zatčeni všichni komunističtí poslanci a všichni socialističtí poslanci byli ze sněmovny vykázáni.⁷⁴ V mnoha ohledech byl však italský fašistický režim mírnější než nacistické Německo a stalinistické Rusko.⁷⁵ Po období krutého boje o moc se Mussolini snažil na přelomu 20. a 30 let o kompromis s dosavadními mocnostmi italské společnosti - církví, ekonomikou, literaturou, uměním.⁷⁶

Úspěch italského fašismu se stal vzorem pro vznikající fašistické organizace po celé Evropě a stejně tomu bylo i v Československu. Vznikají první fašistické organizace Červenobílí a Národní hnutí. Červenobílí byli volnou odnoží Národní demokracie a velká část jejich členů pocházela z odborové organizace této strany, nebo ze studentských spolků právníků a mediků.

⁷² TARABA, Luboš. *Duce: Anatomie jedné kariéry*. Praha: Horizont, 1992. s. 73.

⁷³ PASÁK, Tomáš. *Český...*

⁷⁴ RIDLEY, Jasper. *Mussolini*, Praha: Themis, 2002, s. 202.

⁷⁵ RIDLEY, Jasper. *Mussolini...* s. 201.

⁷⁶ TOTH, Daniel. HOUSKA, Martin. TOTHOVÁ, Martin. *Politická...* s. 158.

Červenobílí měli kolem 1300 členů a vydávali vlastní časopis *Výzva Červenobílých*. V čele hnutí stáli pozdější významní představitelé českého fašismu Josef Kučera, dr. Jiří Branžovský a ing. Zdeněk Zástěra.

Národní hnutí, v jehož čele stál básník Viktor Dyk, se též vytvořilo jako složka Národní strany, ale oproti Červenobílým dokázalo získat větší počet členů i větší politický vliv. Počátkem roku 1923 vydalo Národní hnutí svůj program, ve kterém se otevřeně přihlásilo k myšlenkám italského fašismu aplikovaným na československé prostředí. O tomto hnutí napsal Ferdinand Peroutka následující: *„Hnutí toto se považovalo za nepolitickou organizaci národní a jeho proklamace byly většinou nepodepsané [...] Obsahem jejich bývaly antisemitské výpady, útoky proti Masarykovi, realismu a socialismu...Hnutí červenobílých skládalo se většinou z mládeže – byl-li typem člena Národního hnutí pražský domácí pán, typem červenobílých byl student. Ale tito mladí lidé si postavili do čela několik starců.“*⁷⁷

Pokusy o sjednocení fašistických organizací se objevovaly již od roku 1923, ale spojení fašistů v jednu organizaci bylo dosaženo až v březnu 1926, kdy byla založena sjednocující organizace Národní obec fašistická. Tato organizace byla založena na vůdcovském principu a za jakoukoli odchylku od oficiální doktríny se vylučovalo. Byl vytvořen řídicí orgán tzv. direktorium, odbory, stavovské organizace, studentské sdružení apod.

Radola Gajda vstoupil do Národní obce fašistické 2. ledna 1927 a byl zvolen jejím vůdcem. Jeden z předních českých historiků Tomáš Pasák napsal o českém fašismu následující: *„Český fašismus měl zpočátku mlhavý program. Byl výbojně nacionální, zaměřený hlavně proti Němcům, ale i „jiným cizákům“, brojil proti internacionalistickým socialistům a „národně vlašnému“ Hradu, byl prostoupen antisemitismem, horoval pro*

⁷⁷ GREGOROVÍČ, Miroslav. *Kapitoly...*, s. 21.

*vládu silné ruky a očistu státu. Nebyl však tak militantní jako v sousedních státech.*⁷⁸

Cíle českých fašistů krátce po vzniku NOF shrnul Libor Vykoupil do čtyř následujících bodů: „1. Rušení systému pluralitní parlamentní demokracie a vytvoření autoritativní centrální správy v čele s vůdcem 2. Rozpuštění Komunistické strany Československa, 3. Omezení práv Němců, Maďarů, cizinců a Židů a 4. Změna československé zahraniční politiky znamenající odmítnutí Locarna a provádění důsledné protiněmecké politiky, současně přerušeni jednání se sovětským Ruskem a vůbec přerušeni všech styků se sovětskou vládou.“⁷⁹

Teoretickou podobu fašistického státu rozpracoval brněnský novinář Otakar Lebloch ve své práci *Fašistický stát*⁸⁰, posléze byla přijata i R. Gajdou, který o ní pojednává ve své knize *Stavovská demokracie*⁸¹. Lebloch navrhuje vytvoření korporativního státu, ve kterém by parlamentní demokracii nahradila stavovská moc. „*Oporou státu měly být čtyři stavy: zemědělský, dělnický, obchodníků a živnostníků a duševních pracovníků.*“⁸² Lebloch se při tvorbě této teorie inspiroval Mussolinim, který tento typ státu aplikoval v Itálii.

Po svém vzniku získalo hnutí v letech 1926-1927 asi 200 tisíc členů. Přes snahu předních činitelů vytvořit ucelenou organizaci s pevnou strukturou se hnutí otrásalo vzájemnými spory a odstředivými tendencemi.

Neustálé finanční potíže byly jedním z dalších velkých problémů českých fašistů. Strana měla nedostatek zámožných podporovatelů, i když nějaké peníze dostala, často záhadně mizely na sekretariátu NOF.

⁷⁸PASÁK, Tomáš. *Český...*, s. 61.

⁷⁹VYKOUPIIL, Libor. *Čeští fašisté na Moravě*, In: Morava v boji proti fašismu, Brno: Moravské zemské muzeum, 2008, s. 48.

⁸⁰LEBLOCH, Otakar. *Fašistický stát*. Brno: Otakar Lebloch, 1927.

⁸¹GAJDA, Radola. *Stavovská demokracie; úvahy o mravní a hmotné stavbě státu; analyza zla; rozkladná sobectví; stavovský stát; usměrněná sobectví; potření krise; praktický postup*. Praha: R. Gajda, 1933.

⁸²VYKOUPIIL, Libor. *Čeští...*, s. 48.

V politickém životě první republiky byla NOF spíše okrajovým hnutím s malou podporou veřejnosti. Roku 1929 se účastnila voleb v rámci Ligy proti vázaným kandidátkám, což bylo uskupení několika menších stran. Liga dostala 70 617 hlasů a získala tři křesla v poslanecké sněmovně a jedno z nich obsadil Gajda.⁸³ V květnu 1935 sice dosáhla NOF překvapujícího úspěchu, když získala 167 433 hlasů a šest křesel, ale i přesto se stále jednalo o malou stran utápějící se ve vlastních problémech.⁸⁴

Členové NOF se rádi oblékali do uniforem, které si vytvořili dle svého italského vzoru z černých košil, odznaků, čepic atd. Bez uniformy se málo kdy ukazoval i „vůdce“ Gajda, který byl však z československé armády vyloučen, proto oblékal ruskou generálskou uniformu a nechával se oslovovat vymyšleným titulem generál ruských legií.⁸⁵ Pokud nahlédnete do korespondence českých fašistů, zjistíte, že se kromě klasického „bratře“ oslovují též svými armádními hodnostmi. Detaily o své službě v armádě navíc každý uchazeč musel vyplnit do přihlášky NOF, členové byli vyzýváni, aby vstupovali do střeleckých jednot a cvičili se ve střelbě.

Mnoho členů NOF se při své činnosti dostalo do rozporu se zákonem, zejména členové paramilitárních jednotek NOF, jako byla Omladina NOF, Obrana NOF, Junáci NOF atd.⁸⁶ Příslušníky těchto formací se stávali většinou mladší členové NOF, kteří napodobovali vojenská cvičení. Jejich úkolem byla organizace fašistických akcí, chránili fašistické schůze a jejich útočné oddíly naopak napadaly schůze ostatních politických stran, především

⁸³ VYKOUPIIL, Libor. *Jiří Stříbrný: portrét politika*, Brno: Masarykova univerzita, Matice moravská, 2003.

⁸⁴ PASÁK, Tomáš. *Český...*

⁸⁵ Československé legie v Rusku byly součástí zahraničního vojska ještě nevzniklého československého státu, po vzniku ČSR se začlenily do československé armády. Radola Gajda si po své degradaci a následném vyloučení z armády titul vymyslel. Stal se tak generálem neexistující armády, generálem bez vojska.

⁸⁶ Tyto organizace byly díky svým násilným aktivitám úřady často zakazovány, proto se musely často přejmenovávat.

komunistů. Výsledkem těchto agresivních výpadů byli často těžce zranění a v několika případech i mrtví.⁸⁷

2.3. Závěr

Vzniku fašismu a mocenským základům jeho vlády se věnovalo mnoho badatelů a dodnes na toto téma existuje řada názorů. Český fašismus do obecných teorií mnohdy nepasuje. Jednou z hlavních příčin může být fakt, že teoretici fašismu nejčastěji pracovali s případy, kdy se fašismus dostal k moci ve státě a stal se vládní stranou. Jeho antibolševismus, antisemitismus, mesianismus nebo odpor vůči demokratickým principům ho přesto řadí mezi ostatní fašistická hnutí Evropy.

Pro české fašisty byl italský fašismus a jeho vůdce Mussolini velkým vzorem. Snažili se napodobit italský stavovský systém státu, který měl být lékem na všechny potíže. Došlo i k několika pokusům navázat spojení obou hnutí, ovšem pro Mussoliniho nebyli čeští fašisté rovnocenným ani perspektivním partnerem.

Období vzniku Národní obce fašistické bylo patrně vrcholem českého typu fašismu, neboť od této doby již nikdy nebyl takto jednotný a nedosáhl takového počtu členů. Následující roky jsou plné osobních střetů, odstředivých tendencí a štěpení hnutí na menší a menší organizace.

⁸⁷ PEJČOCH, Ivo. *Armády českých politiků: české polovojenské jednotky 1918-1945*, Cheb: Svět křídel, 2009.

3. Tisk Národní obce fašistické

3. 1. Propaganda

Řada badatelů⁸⁸ hledá kořeny propagandy již ve starověku. Samotné slovo propaganda je odvozeno od organizace „*Sacra congregatio de propaganda fide* (Svatá kongregace pro šíření víry), založená papežem Řehořem XV. v roce 1622“.⁸⁹ V 19. století se toto slovo začalo používat v dnešním významu, tedy pro označení záměrného institucionalizovaného šíření „*politicky zaměřených idejí, postupů, celých ideologií, politických doktrín a teorií v širší nebo užší veřejnosti.*“⁹⁰

Hlavními cíly propagandy je především „*usilovat o změnu světového názoru, o vytvoření žádoucího [...] celospolečenského vědomí a takových vzorů jednání, které zaručují zásadní shodu činností jednotlivců, skupin, organizací s cíli určité strany, státu, instituce, sociálního hnutí.*“⁹¹ Tohoto cílu se hnutí snaží dosáhnout záměrnou selekcí informací, faktů, argumentů, symbolů, které příjemcům poskytuje. Pro větší účinnost již známé skutečnosti zamlžuje, deformuje a mnohdy se snaží odvracet pozornost od nežádoucích událostí, informací atd.⁹² Účinnost propagandy spočívá především v podpoře již známých názorů a přesvědčení⁹³, se kterými pak dále pracuje, totiž upravuje je systémem polopravd, pravd vytržených z kontextu, ale také i argumentů, které obstojí v objektivní kritice.

Takto vytvořený text musí vycházet ze znalostí konkrétního čtenáře, z jeho každodennosti a jeho problémů. Nesmí jít proti jeho zkušenosti nebo znalostem. Obvykle je určena masám a snaží se je ovládnout. Proto obsahuje četná zjednodušení, nabízí jednoduchá řešení, nad kterými nemusí její příjemce příliš přemýšlet a souhlasí

⁸⁸ Např. Alfred Sturminger, Hans Buchli nebo Kazimier Wyka.

⁸⁹ GEBHART, Jan. *Proměny...*, s. 3.

⁹⁰ Tamtéž, s. 4.

⁹¹ Tamtéž, s. 4-5.

⁹² ZAVACKÁ, Marína. *Kto žije za ostnatým drôtom?: oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956-1962; teórie, politické smernice a spoločenská prax*. Bratislava: Veda, 2005, s. 17

⁹³ KAŇÁK, Petr. *Nacistická...*, s. 127.

s nimi spíše na základě pocitů. Propaganda totiž působí více na citovou stránku, než na intelekt. Snaží se vzbudit u příjematele pozitivní či negativní emoce, podle potřeby jejího autora.⁹⁴

Autor nemá apelovat na čtenáře, aby si vytvořil vlastní názor. Rudolf Hess k tomu poznamenal: (o Hitlerovi) „*nesmí zvažovat pro a proti jako nějaký akademik. Lidový vůdce je jako hlasatel náboženství, musí svým posluchačům sdělovat neotřesitelnou víru. Jedině tak bude masa vedena tam, kam být má.*“⁹⁵ Ideolog má hlásit nezpochybnitelnou pravdu, která se v totalitních státech často podobala náboženství s mesianistickými prvky (nezastavitelná cesta k dokonalé budoucnosti, přirozený historický vývoj atd.). Fašistické i komunistické ideologii je společný mýtus vůdce, který nejen vede, ale především vše ví a je neomylný. Oboje hnutí se také v určitých obdobích soustředila na vytvoření mýtu kolektivní vůdkyně masy – výběrové politické organizace – Strany.⁹⁶

Jejím podstatným znakem je využívání již zaběhlých stereotypů, znaků a symbolů. Pracuje s přirozenými lidskými vlastnostmi, reakcemi. Typickými vlastnostmi propagandy jsou pohrdání fakty, již zmíněná neomylnost, zdánlivá vědeckost tvrzení a likvidace vymyšlených spiknutí.⁹⁷ Důležitá je její tajnost před čtenářem, kdy pracuje v naprostém utajení a celý život nemáte ani tušení, že něco takového vůbec je.⁹⁸

Právě vytváření nebo zveličování nebezpečí, které má společnosti hrozit, umožňuje ideologii vytvářet zjednodušené kategorie My a Oni. My je v tomto případě kolektiv, se kterým se příjematel dokáže ztotožnit plus přátelé takového kolektivu. Naopak oni jsou jeho nepřátelé, odpůrci (kategorie jsou ovšem pružné a dají se měnit podle politické potřeby). Kategorie My a Oni mají

⁹⁴ KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*, Praha: Iris, 1992.

⁹⁵ KAŠPAR, Lukáš. *Český...*, s. 30.

⁹⁶ ZAVACKÁ, Marína. *Kto...*, s. 21.

⁹⁷ KAŠPAR, Lukáš. *Český...*, s. 34.

⁹⁸ Tamtéž, s. 38.

důležitou legitimizační funkci v kolektivu, kdy pomáhají definovat skupinu pomocí protikladů k jejím nepřítelům. Kategorie Oni navíc pomáhá vytvářet mýtus vnitřních a vnějších nepřátel, který vůdcům hnutí umožňuje nepopulární či drastickou politiku omlouvat právě bojem s tímto nepřítelem. S kategorií My pak propagandisté dále pracují a stávají se samozvaným mluvčím tohoto společenství.

Propaganda dokáže vytvořit a posilovat identitu skupiny, „*a to prostredníctvom spoločného – odmietajúceho postoja voči konfliktnému objektu. Jednota skupiny sa udržiava pomocou propagandy tým, že stavia do protikladu svoju vlastnú pravdu voči nepravde ostatných skupín. Stotožnenie sa s pravdou, vytváranie exkluzívneho klubu a odvrhnutie inovercov funguje vo vzájomne sa podporujúcich vzťahoch.*“⁹⁹ Potřeba upevnit vlastní výjimečnost a soudržnost vysvětluje, proč bylo pro tyto skupiny tak důležité vymezovat se vůči politicky blízkým skupinám, jako byli např. pro komunisty sociální demokraté, nebo v případě českého fašismu NOF vs. opoziční fašistické skupiny.

Radikalizace hnutí vede jeho reprezentaci k tomu, že témata začne vykládat dichotomicky. Buďto platí A nebo B, nikdy ne oboje. Dichotomie jsou definované jako navzájem se vylučující protiklady.¹⁰⁰ Žádné téma nemůže být pro obě strany společné, nesmí se na ničem shodnout, jinak by byla porušena dichotomie „buď a nebo“. Propagandista šíří ideologii, která poskytuje na každou otázku jen jednu správnou odpověď, jen jedno vysvětlení, jeden názor- jen jeden je ten správný.¹⁰¹ Svět popsany propagandou musí udržovat svou polaritu, aby bylo jasné, na které straně kdo stojí, zda je přítel či nepřítel.

Funkce propagandy ovšem nelze zužovat jen na politické působení, neboť prostupuje celou řadu společenských činností. Krom propagandy s politickými cíli můžeme rozlišovat propagandu ekonomickou (reklama), vojenskou, diplomatickou atd.

⁹⁹ PLICHTOVÁ, Jana. *Metódy...*, s. 119-120.

¹⁰⁰ PLICHTOVÁ, Jana. *Metódy...*, s. 120.

¹⁰¹ ZAVACKÁ, Marina. *Kto...*, s. 20.

Podmínkou pro rozvoj masové propagandy byl vznik média, které by oslovilo skutečné davy obyvatel. Během Francouzské revoluce došlo ke značnému rozvoji novin, proto je považována za zlomový bod ve vývoji propagandy. Industrializaci a urbanizaci v následném 19. století doprovázel skutečně masový rozvoj tisku, který byl schopen oslovit velké množství čtenářů, především díky svým obrovským nákladům a nízké ceně. Šíření novin souviselo též s dalšími faktory, jako je přesun obyvatelstva do průmyslových oblastí, rozvoj jeho gramotnosti, nárůst dopravy a obchodu. Pro zkoumání vlivu tištěného média na společnost je důležité rozlišovat mezi silicím uplatněním komerčních listů (jako nositelů inzerce, reklamy a zábavy) a čtením novin především z politických důvodů.¹⁰² Svým masovým šířením mezi obyvatelstvo se tisk stal důležitým nástrojem politického střetávání, ať už na domácí, či mezinárodní úrovni.

Podle Denise McQualila se věda začala zabývat médii již ve 20. a 30. letech 20. století, přičemž jednou z klíčových otázek byl vliv a moc tištěných médií na své čtenáře. Badatelé té doby byli přesvědčeni o zásadním vlivu novin na utváření názorů společnosti, což dokazovala „*pozorování jejich zjevného dosahu a dopadu, zvláště pokud jde o nový typ novin určených širokému publiku, které si rychle získaly velmi širokou popularitu*“. Tyto listy se vyznačovaly „*reklamou, senzacechtivým zpravodajstvím a řízením, jež bylo často soustředěno do rukou mocných mediálních magnátů*“.¹⁰³

První světová válka tyto představy o mohutném potenciaálním vlivu médií na masy – pokud jsou tato média účinně vedena a směřována ještě utvrdila.¹⁰⁴ Během tohoto konfliktu byly totiž tisk a vznikající film masově využity pro propagandu válčících států na obou stranách. Asi nejpracovanější systém propagandy vybudovala britská armáda

¹⁰² McQUAIL, Denis. *Úvod...*, s. 35.

¹⁰³ McQUAIL, Denis. *Úvod...*, s. 55.

¹⁰⁴ Tamtéž.

pod vedením lorda A. Northcliffa, ministra propagandy a též zakladatele vlivných britských novin Daily Mail. Právě jeho dobré znalosti psychologického stavu protivníka byly využity k propagandistickému tlaku Britů a Američanů, kterému se dařilo podlamovat bojovou morálku vojsk centrálních mocností.¹⁰⁵ Napomohl tomu i technický pokrok v oblasti letectví, který umožnil propagandisticky působit nejen na nepřátelské vojáky v zákopech, ale i na civilní obyvatelstvo v zázemí.

Britský sociolog a odborník na média Brein McNair též přiznává médiím schopnost formovat smýšlení obyvatelstva, podle něj je žurnalistika „*ve své podstatě ideologickou záležitostí – je to komunikační nástroj, který k publiku (úmyslně či neúmyslně) přenáší nejen fakta, ale i předpoklady, postoje, a hodnoty svých tvůrců, které jsou odvozeny z jejich světonázoru a současně ho i vyjadřují*“.¹⁰⁶ Ideologie je podle Briana McNaira obsažená v novinách jako „*soubor hodnotových prvků, příkazů, zákazů, etických norem, ale též mýtů, kultů a tabu se výrazně projevuje v jazyku a obraze. Ideologie má manipulativní charakter a masové média tento ideologický rozměr své doby přebírají*“.¹⁰⁷ Tento světonázor média je v něm zakotven i „*v spósobe písania, v titulkoch, v grafickej úprave, v práci s fotografiou*“.¹⁰⁸ Ideologické působení je ovšem mnohokrát účinnější, pokud je čtenář přijímá z textu nevědomky, pokud je dostatečně skryto a příjematel má pocit, že pouze dostává objektivní informace typu co, kdy a kde se stalo.

Masová média usilují o co největší rozšíření mezi obyvatelstvem, čemuž obvykle musí přizpůsobit i styl psaní svých článků. Velmi důležitý je jazyk, kterým dané médium hovoří, neboť různé skupiny společnosti přemýšlí a tudíž i mluví jiným jazykem. Řeč konkrétního jedince totiž podstatným způsobem

¹⁰⁵ GEBHART, Jan. *Proměny...*, s. 6.

¹⁰⁶ KASARDA, Martin. *Sex...*, s. 35.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 36.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 42.

ovlivňuje i jeho myšlení. „*Možno reč nie je celým myslením, ale nepochybne je jeho auditívnou expresiou, či už vnútornou alebo vonkajšou. Myslenie pôvodne sice vzniká v oblasti predstáv, ich spájania a najmä nazerania, ale pomerné rýchlo prechádza do tzv. vnútornej reči... reč v istom zmysle, to jsme my.*“¹⁰⁹

Stejně důležitý je i myšlenkový svět skupiny, pro kterou je konkrétní text určen. Masové média se proto snaží vyjadřovat jazykem „průměrného občana“, jazykem každodenního hovoru, který je prost cizích slov, odborných výrazů, či jiných složitostí. Takováto média se navíc obvykle snaží držet názorů veřejného mínění a „*odvolávať sa na informácie všeobecne známe (s predpokladom všeobecnej znalosti u „priemerného“ občana)*“.¹¹⁰ Stejně tak pracuje i politická propaganda určená masovému publiku, pro kterou platí stejná kritéria, co se týče jazyka i myšlenek.

Masově rozšířený tisk je schopen hrát i další velmi důležitou roli ve společnosti a totiž roli integrační. Není náhodou, že právě tento vliv novin na společnost počala zkoumat americká sociologie ve 20. a 30. letech minulého století, což byla doba masového přílivu obyvatel do USA. Začlenění, soudržnost a pospolitost společnosti se tudíž staly významnými tématy americké společnosti a vědy. Podle prací tzv. chicagské školy, sociologů Roberta Parka, G. H. Meada, Thomase Deweye a dalších, disponovala masová média dostatečnou silou k tomu, aby „*mohla podpořit novou podobu soudržnosti a propojila odtržené jedince skrze jejich zkušenost na celostátní, městské i místní úrovni*“.¹¹¹

Tato schopnost tisku vytvářet mezi svými čtenáři vnitřně soudržné a pospolité skupiny byla velmi důležitá i pro stranické listy, které byly mnohdy schopny vychovávat stranám zástupy věrných voličů s podobnými názory, zkušenostmi a hodnotovým světem.

¹⁰⁹ GÁLIK, Slavomír. *Vliv...*, s. 117.

¹¹⁰ KASARDA, Martin. *Sex...*, s. 42.

¹¹¹ McQUAIL, Denis. *Úvod...*, s. 56.

3. 2. Listy NOF a jejich autoři

Národní obec fašistická se po celou dobu své existence potýkala s nedostatkem financí, což se projevilo i ve vydávání stranických novin. Straně se nedařilo vytvořit dlouhodobý ústřední tiskový orgán, a proto se stranické noviny často střídaly, vznikaly a po několika měsících opět zanikaly. Většinou byly závislé na některém z mecenášů a po jeho rozchodu s českým fašismem ukončily činnost, nebo se postavily na jinou politickou stranu. NOF velmi stála o vydávání deníku. Její deník *Říšská stráž* však vydržel necelý rok. Jinak se tisk této strany skládal z několika týdeníků, čtrnáctideníků a měsíčníků.

Za nejstarší český fašistický list můžeme označit *Hanáckou republiku* (později *Národní republiku*) vycházející již od černa 1922 v Holešově, kde se nacházela silná fašistická organizace již v první polovině 20. let. V čele tohoto listu stál Robert Mach, jeden z mála skutečně nadaných novinářů ve službách českého fašismu. V lednu 1923 se Robert Mach účastnil založení sdružení Československých fašistů, stal se jejich tajemníkem a jeho list sloužil jako tiskový orgán tohoto hnutí. Po vzniku NOF krátce zastával funkci tajemníka a byl v nejvyšším vedení strany, v tzv. direktoriu. Brzy se však dostal do sporu s Radolou Gajdou, neboť protestoval proti přeměně fašistického hnutí v politickou stranu a byl za to v lednu 1927 vyloučen. Tím se Robert Mach dostal do opozice a v lednu 1928 se svým listem přešel k alternativě vůči NOF nazvané Českoslovenští národovci.¹¹² Jednalo se o schopného novináře a vydavatele, což dokazuje mimo jiné i fakt, že jeho noviny *Hanácká republika* a později *Národní republika* vycházely nepřetržitě od roku 1923 až do okupace roku 1939.¹¹³

¹¹² NA, fond 207, k. 59. spis. 362.

¹¹³ KUBÍČEK, Jaromír a kol. *Noviny...*, s. 125-126.

Po ztrátě *Národní republiky* se stala 2. 3. 1928 ústředním tiskovým orgánem strany *Říšská stráž*, jejíž vydávání zajistilo tiskařské družstvo Odboj založené již v roce 1924 redaktorem Ferdinandem Karlem Šneppem na podporu Národního hnutí. Cílem družstva Odboj „*jest podporovati hospodářský a kulturní prospěch a pokrok svého jakožto součástky státního národa Čechů a Slováků tím, že bude vydávat časopisy a jiné tiskoviny ku hájení veškerých zájmů členstva*“.¹¹⁴ Po vzniku NOF se družstvo dostalo do služeb tohoto hnutí, jeho cílem bylo přetvoření týdeníku *Říšská stráž* v deník. Jeho předsedou se stal Radola Gajda a dalšími funkcionáři lidé z vedení NOF, jako F. K. Šnepp, Jan Scheinost, František Paulus atd.

2. března 1928 se cíl naplnil a *Říšská stráž* začala vycházet denně, financována družstvem Odboj, předplatiteli a výnosnou inzercí. Finance *Říšské stráže* měl na starosti již zmíněný František Paulus, člen direktoria, aktivní řečník na fašistických schůzích a autor řady článků v tomto titulu. Tento člověk o sobě rád prohlašoval, že je továrníkem, ve skutečnosti měl za sebou několik méně úspěšných podniků, jako byla výroba krému na boty, obchod s likéry, prodej kombuchy a dokonce měl dle řady svědků nabízet k prodeji i prostředky proti otěhotnění. František Paulus měl navíc pověst ziskuchtivého člověka a řada členů byla toho názoru, že si přišel do NOF jen vydělat. Jako jeden z mála bral totiž za svou činnost provize ze získané inzerce, což vyvolávalo odpor proti jeho osobě. „*V Národní obci fašistické platila zásada, že práce pro obec je bezplatná a poněvadž soukromý žalobce (František Paulus) bral provizi, bylo to vytýkáno a otrásl to jistě důvěrou členstva v čestnost funkcionářů.*“¹¹⁵ Paulus však zároveň ručil za dluhy *Říšské stráže*, které jen za rok 1927 činily 40 tisíc.¹¹⁶

¹¹⁴ NA, fond 207, k. 59, spis 110.

¹¹⁵ SOA Praha, Zemský soud trestní Praha, k. 581, č. 91.

¹¹⁶ Tamtéž, č. 73.

Nakonec opustil NOF po rozpadu Ligy proti vázaným kandidátkám v dubnu 1930 a přešel k hnutí Stříbrného.¹¹⁷

Finanční těžkosti provázely NOF dále, začala si proto půjčovat z rozpočtu *Říšské stráže*. 17. března hlásí informátor Zemskému úřadu v Praze: „*Sekretariát již dluží Říšské stráži větší částky, které si půjčil na nutná běžná vydání [...] Půjčky Zbořilovy [...], Dra Čížka, továrníka Knotka z Jičína, továrníka Hermycha z Kostelce n. Orł. již nestačí na krytí nutných výdajů a pravidelné příspěvky nedocházejí, neboť i finančně silní jedinci se vyčerpali jednak dary na tiskový fond, jednak podíly na fašistický deník*“.¹¹⁸ Uvedený citát dokládá, jaké úsilí a finanční ztráty stálo NOF vydávání vlastního deníku.

NOF vydávala i další tiskoviny, jejich situace však byla podle zpráv informátorů žalostná: „*Dosud nejsou vyrovnány všechny dluhy za zaniklý moravský list Vlast. Stráž národa v Českých Budějovicích bude vycházet jako měsíčník, Moravsko-Slezská stráž v Brně, nově založená, je velmi pasivní a před zánikem se ocitl list Hodonínský fašista. Satirický časopis N.O.F Drak vyšel pouze jedenkráté [...] Dříve četné dary ve prospěch tiskového fondu přestaly nyní docházeti a to nejen od jednotlivců, nýbrž i od odboček*“.¹¹⁹

Prodejnost *Říšské stráže* a obecně novin této doby je obtížně měřitelná. Údaje zveřejňované politickými stranami a majiteli jsou totiž úmyslně přemrštěné a stejně tak jsou opačným směrem upraveny údaje politických oponentů jednotlivých novin. Další motivací byli inzerenti, kdyby „*inzerentní sběratel uvedl inzerentovi skutečný počet výtisků časopisu, který zastupoval, těžko by pro něj získal inzerci*“.¹²⁰ Napovědět nám mohou úřední a policejní zprávy, které se však tomuto údaji věnují spíše výjimečně.

¹¹⁷ NA, fond 207, k. 618, spis 6.

¹¹⁸ NA, fond 207, k. 59, spis 127.

¹¹⁹ Tamtéž, spis 115.

¹²⁰ DOLEJŠÍ, Vojtěch. *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 15.

Údaje tohoto typu, týkající se fašistických novin, se nám podařilo nalézt ve spisech Prezidia ministerstva vnitra věnujících se cenzurním zásahům, kde je kromě cenzorových poznámek též součet výtisků daného čísla a kolik takových kusů bylo zabaveno.

Říšské stráže mělo v lednu 1928 ještě jako týdeníku vycházet 8000 výtisků, v listopadu 1928 hovoří zprávy Zemského úřadu o 3500 výtiscích každý den, z tohoto čísla má však být část vracena zpět jako neprodaná. NOF se snažila rozšířit počet odběratelů zřízením zvláštních zájmových hlídek, dělnické, studentské a zemědělské. Dále bylo v plánu zavést bulvárně laděné zpravodajství po vzoru *Večerního listu* a zlepšit grafickou stránku listu. Pozici šéfredaktora získal po vzniku deníku Dr. Balthasar, jeho pozice však nebyla příliš jistá, neboť do ústředí NOF počaly docházet „... četné stížnosti z řad členstva, že se deník odcizil svému poslání“.¹²¹ V červnu 1928 proti jeho článkům protestovali čtenáři z Vinohrad a hrozili přerušением svého předplatného.

Přízni odběratelů listu se naopak těšil Jan Scheinost, vůdčí osobnost fašistického tisku a celé NOF vůbec. Jednalo se o zkušeného novináře, obratného politika a především hluboce věřícího člověka. Před příklonem k fašismu prošel Národní demokracií a Československou stranou lidovou, kde začal psát především do *Lidových listů*. V roce 1923 založil spolu s Jaroslavem Durychem katolickou revue *Rozmach*, kde bojovali proti liberalismu a kombinovali katolicismus s nacionalismem. „*Rozmach se snažil prokázat, že nacionalismus může katolicismu [...] dobře posloužit*“.¹²² Scheinost se stal kritikem dobového postavení katolické církve a politiky ústupků lidové strany. V polovině 20. let jeho odpor vůči parlamentní demokracii a názory na stavovský systém společnosti postupně souzněly s nově vzniklou NOF. Jan Scheinost odmítal „*rozplizlost a neúčinnost demokratických forem vládních*“, kritizoval korupci, klamání davů

¹²¹ NA, fond 207, k. 59, spis 123.

¹²² MAREK, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 195.

a naopak vítal, že fašismus „v řádu duchovním a ethickém je reakcí proti myšlenkovému subjektivismu a mravnímu individualismu, jehož kořeny tkví v reformaci“.¹²³ Vstoupil do NOF i se svými spolupracovníky a rychle se stal přední osobností strany. V letech 1927 a 1929 zastával funkci generálního tajemníka, stal se ideologem českých fašistů a spolu s profesorem Ladislavem Švejcarem vytvořil program a organizační řád strany. „*Neustále zdůrazňoval nadřazenost pojmu Bůh klíčovým fašistickým fenoménům státu a národa*“, se svým pokusem pokatolčit NOF však příliš neuspěl.¹²⁴

Jan Scheinost se v Říšské strážce prezentoval řadou článků, které měly dle dopisů došlých do ústředí NOF značný ohlas u členstva. Svůj novinářský talent se rozhodl uplatnit i ve vlastním měsíčníku a později čtrnáctideníku *Stěžeň*, který počal vydávat v lednu 1928. Cílem listu bylo podle Scheinostova úvodníku mravní náprava českého národa, který „*červotočina realistů rozežrala*“ a potřísnila „*výkaly každý solidní názor, pokud jim nejde k duhu*“. Zdravé zbytky české společnosti hodlá list vytáhnout „*na loď fašismu, která jako biblická archa Noemova přečká katastrofu české duchovní potopy, aby, až slunce vysuší přívaly, vydala ze sebe materiál, potřebný pro český zítřek*“.¹²⁵

Stěžeň vycházel s podtitulem měsíčník pro fašismus, ozdoben symbolem fašismu fascis, jedno číslo stálo 5 korun a čítalo několik desítek stran. Obsahoval především několikastránkové teoretické statě týkající se fašismu, nacionalismu a dějin. Přispívali do něj kromě Scheinosta i profesor Ladislav Švejcar, R. Gajda zde měl seriál o ruských legiích, F. K. Šnepp a další. Jazyk tohoto listu byl komplikovanější, místy připomínal odborný styl, rozsah statí často překračoval jednu, i dvě stránky, urážkám a vulgarizmům se však ani tento list nevyvaroval. *Stěžeň* zaznamenal jistý úspěch u čtenářů, neboť od roku 1929 již

¹²³ MAREK, Pavel. *Teorie...*, s. 197.

¹²⁴ MAREK, Pavel. *Teorie...*, s. 195.

¹²⁵ *Stěžeň*, roč. I., č. 1, leden 1928.

vycházel jako čtrnáctideník, podle policejních informátorů byl finančně spojen s makléřem Vladimírem Krtičkou a měl na 2 tisíce pravidelných odběratelů.¹²⁶ Mezi českými fašisty však Jan Scheinost dlouho nevydržel a na počátku 30. let již opět působí v lidové straně, kde se stal roku 1933 šéfredaktorem *Lidových listů*.¹²⁷

Nízký prodej, dluhy NOF a odliv podporovatelů způsobil kritickou finanční situaci, ve které se *Říšská stráž* ocitla na počátku roku 1929. Dluh u Kotrbovy tiskárny, která deník tiskla, dosáhl již 135 tisíc a její majitel požadoval platbu dalších výtisků předem. Fašisty podpořila kromě drobných živnostníků i firma Baťa, která zaplatila prosincové vydávání listu pod záštitou inzerce. Darem až 200 tisíc umožnil další vycházení listu velkostatkář Krejčík z Přívozu, kterého narychlo přemluvil ke spolupráci redaktor Jan Scheinost. Takto získané prostředky však vydržely pouze do února 1929, kdy *Říšská stráž* přestává vycházet úplně.

V krizi se na počátku roku 1929 neocitl jen tisk, ale celé fašistické hnutí. NOF se opět rozštěpila, když šéfredaktor *Junácké stráže*¹²⁸ Václav Stulík založil opoziční Svaz slovanských fašistů. Pro své spory s Gajdou byli zbaveni funkce v direktoriu „*gen. v. v. Bohumil Konopásek, dále pak František Aujeský a František Bauer*“. Dále byl vyhozen někdejší direktor a šéfredaktor *Říšské stráže* Ludvík, „*poněvadž se potvrdilo, že je placeným hradním a policejním informátorem*“.¹²⁹ K rozkolu docházelo i v místních jednotách, např. v Lysé nad Labem fašisté přišli o jednoho z významných mecenášů, továrníka Vacka, který se připojil k další z opozičních skupin nazvané Národní tábor, kterou vedl prostějovský právník Cyril Svozil.

¹²⁶ NA, fond 207, k. 59, spis 39.

¹²⁷ Šéfredaktorem zůstal i po německé okupaci, roku 1943 přešel na tentýž post ve vlivnější Národní politice. Po válce byl jako kolaborant postaven roku 1947 před Národní soud. Díky polehčujícimu spojení s odbojem byl odsouzen na 22 měsíců, což znamenalo jeho okamžité propuštění, neboť stejný čas již strávil ve vazbě. (VEČEŘA, Pavel. Jan Scheinost – *Prominentní katolický novinář před Národním soudem*. In: MAREK, Pavel. HANUŠ, Jiří. *Osobnost v církvi a politice; Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: CDK, 2006).

¹²⁸ Časopis fašistických úderných oddílů nazvaných Junáci NOF.

¹²⁹ PASÁK, Tomáš. *Český...*, s. 93.

Na probíhající rozklad fašistické organizace reagovala ostatní politická hnutí podobného zaměření, která se snažila přetáhnout zbylé členy do své organizace. Nejúspěšnější byl Jiří Stříbrný se svou Národní ligou, který vyjednal s Gajdou spojení obou hnutí pod názvem Liga proti vázaným kandidátním listinám. Spíše než o novou politickou stranu se však jednalo o volební blok, který měl zajistit větší počet hlasů v blížících se volbách.¹³⁰

Spojení s finančně silným Jiřím Stříbrným umožnilo fašistům vytvořit nový tiskový orgán nazvaný *Stráž říše*, jehož první číslo vyšlo 7. května 1929. Nový politický spojenec si však za své finance nárokoval i vliv na obsah listu: „*Stříbrný prý přislíbil fašistům... finanční podporu pro jejich tisk, ovšem s podmínkou, že Stráž Říše bude psána tak, jak si bude přát*“.¹³¹ Od devátého čísla byl list svázan s touto osobou ještě těsněji, neboť se jeho tisk přesunul do tiskárny Tempo, vlastněné bratry Stříbrnými. Podle materiálů Zemskému úřadu Praha ze srpna 1929 stál u založení *Stráže říše* Alois Zabloudil¹³² a prof. Ladislav Švejcár, list měl „*sjednati nápravu a očistu N.O.F.*“.¹³³ Oba jmenovaní však vydrželi u nového týdeníku pouze několik čísel, pak se jako mnozí před nimi s NOF rozešli.

V říjnu 1929 proběhly předčasné volby, čeští fašisté se jich zúčastnili jakou součástí Ligy proti vázaným kandidátním listinám, někdy posměšně přezdívané jako „liga šejdrem“. Ani spojení s Národní ligou však nepřineslo fašistům očekávaný úspěch, hnutí získalo jen 0,96% všech hlasů a mezi stranami, které získaly mandát, bylo až na posledním místě. Jednalo se o tři křesla v poslanecké sněmovně a jedno v senátu, které si samozřejmě

¹³⁰ K Lize proti vázaným kandidátním listinám se připojily další menší organizace jako Svaz nájemníků, Strana domkářů, maloročníků a hospodářských jednot, Družina válečných poškozených, Jednota čs. Domova a odborové sdružení hudebníků.

¹³¹ NA, fond 207, k. 60, spis 15.

¹³² Akademický malíř pobývajícím často v Itálii, měl dělat spojku NOF s italskými fašisty.

¹³³ NA, fond 207, k. 59, spis 69.

rozdělili vůdci hnutí Gajda a Stříbrný, které ještě doplnil Kamil Pergl a Jindřich Trnoblanský.¹³⁴

Po volbách se brzy ukázalo, že se jedná o účelové uskupení pro potřebu kumulace hlasů, které pak již není schopné koordinovat svou činnost, především díky nevráživosti vedení dvou hlavních skupin, tedy NOF a Národní ligy. Funkcionáři obou hnutí se totiž snažili přetáhnout si navzájem členy a vůdci se zase přeli o pozici prvního muže hnutí. K tomu se ještě dají připočíst finanční potíže, které lize způsobily dluhy NOF. Oficiálně se Liga proti vázaným kandidátním listinám rozpadla v dubnu 1930.

Rozchodem se Stříbrným přišla *Stráž říše* a celá NOF o významný zdroj příjmů a vydavatelské zázemí. Vydávání ústředního fašistického týdeníku se ujal Rudolf Rössler, novinář a bývalý předseda jednoty na Praze 2. Stal se prvním mužem tohoto listu, neboť byl majitelem i šéfredaktorem. Proti jeho osobě vzrostl mezi řadovými členy i vedením NOF značný odpor, byl obviňován ze spolupráce s policií a intrik proti vůdci fašistů Gajdovi.¹³⁵

Rössler se neváhal bránit žalobou proti spolustraníkovvi Bohumilu Pazderkovi pro urážku na cti, se kterou ovšem neuspěl. Ve svůj prospěch využíval Rössler týdeník *Stráž říše*, kde své oponenty popisuje jako „zákeřné vrahy útočící na čest [...] škůdce, ba zrádce na svaté věci národní.“ Dále se snažil čtenáře přesvědčit, že se jedná o židovské agenty, kteří se proti němu staví jen proto, že „nechce ani přes hrozby slevit ze svého nekompromisního protizidovství“.¹³⁶

Jedná se o tzv. nálepkování, tedy zařazení oponenta do již zaběhnuté kategorie nepřátel a tím zakrýt skutečné problémy hnutí. Oponent je označen za „židovského pomahače, židomila nebo židobolševika“. Jedním ze základních myšlenkových kamenů NOF je totiž antisemitismus a autor se tímto krokem snaží získat sympatie čtenáře, u něhož je antisemitské cítění předpokladem.

¹³⁴ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus...*, s. 64.

¹³⁵ NA, fond 207, k. 617, spis 35.

¹³⁶ *Stráž říše*, 17. července 1931, s. 3.

Článek tedy nepřipouští za reálné nic z oponentovi kritiky a všechnu jeho činnost zařazuje do teorie o židovském boji proti českému národu a snaze ovládnout společnost.

Skutečnou příčinou odporu proti Rösslerovi byl velký vliv, který na hnutí díky ovládnutí tisku získal. Dle řady členů bojoval proti Radolovi Gajdovi a snažil se zaujmout jeho místo v čele NOF. Sám Gajda mu dle řady svědectví nedůvěřoval a odmítal mu například svěřit finance vybrané na stranický tisk. Rapidně dolů šla i oblíbenost listu u členstva, prodejnost totiž výrazně upadala. Dle zápisů cenzorů ministerstva vnitra měla *Stráž říše* ještě v květnu 1929 až 8 tisíc kusů, v prosinci téhož roku již jen 3 tisíce.¹³⁷

Přes tyto spory a neúspěchy byl Rössler dlouho jediným, kdo byl schopen vydávat fašistům stranický list a to byl patrně důvod, proč vydržel na svém vysokém postu až do října 1931. V této době se rozešel s NOF a koketoval s monarchismem. Dokonce objížděl české šlechtické rody s žádostí o podporu, *Stráž říše* navíc vybavil monarchistickou přílohou Koruna. Nakonec zůstal u fašismu a založil další z fašistických opozičních hnutí, Radikální národovce československé. S Rösslerem opustila „gajdovce“ i *Stráž říše*, která se stává tiskovým orgánem tohoto nově vzniklého hnutí¹³⁸, ovšem ne na dlouho, poslední číslo tohoto titulu totiž vyšlo 21. října 1932.¹³⁹

Čeští fašisté bez stranického tisku dlouho nezůstali, neboť již 12. listopadu 1931 vyšlo první číslo nového týdeníku *Fašistické listy*, jehož šéfredaktorem a vydavatelem se stal zkušený politik a novinář Josef Kučera. Jednalo se o jednoho z prvních fašistů v Československu, který stál u založení klubu Červenobílých, v hierarchii národní demokracie se vypracoval až na tajemníka a stejně tak byl tajemníkem Národního sjednocení. Jako šéfredaktor v minulosti působil v řadě národně demokratických listů, jako byly

¹³⁷ NA, fond PMV, k. 577, *Stráž říše* 1929.

¹³⁸ NA, fond 207, k. 617, spis 64.

¹³⁹ KUBÍČEK, Jiří a kol. *Noviny...*

*Dělnické noviny, Dělnicko-zřizenecké listy a Náš boj*¹⁴⁰. Dle informací policie „byl velmi činným fašistickým pracovníkem, zvláště na venkově“, kde agitoval na rodném Mělnicku a v dalších oblastech.¹⁴¹

Fašistické listy se lišily od svých předchůdců především tím, že byly majetkem NOF, nebyly tedy závislé na konkrétní osobě, která by je mohla kdykoliv převést k jinému hnutí, jak se to fašistům již několikrát stalo. Díky tomu se staly hlásnou troubou českých fašistů na delší dobu. Kromě dvou půlročních přestávek mezi léty 1933 až 1935, kdy byly zakázány, fungovaly až do roku 1936. *Fašistické listy* sídlily přímo v ústředí NOF v Salmovské ulici na Praze 2., vycházely každý čtvrtek a jedno číslo stálo 80 haléřů. Cenzurní záznamy ministerstva vnitra poukazují na značný nárůst výtisků, který *Fašistické listy* oproti svému předchůdci zaznamenaly. V lednu 1932 cenzor hlásí 9 500 výtisků a v dubnu 1932 již 13 200 výtisků.¹⁴²

Tento nárůst jistě souvisí s úspěchem fašistů především na venkově, kde se fašistická agitace setkala se „*sympatiemi zemědělců, stojících z jakýchkoliv důvodů v opozici proti oficiálnímu vedení obou státotvorných stran* [agrární a lidové pozn M. K.]“.¹⁴³ Velkou měrou k tomu přispěla světová hospodářská krize, která zchudlé obyvatelstvo stavěla do opozice vůči vládnoucím stranám.

Růst fašistického hnutí se projevil i v obecních volbách ve druhé polovině roku 1931 a na počátku roku 1932, kde získalo překvapivý počet hlasů především na Pardubicku, Litomyšlsku, dále v zemědělských regionech, jako jsou jižní Čechy a jižní Morava. Sociální základnu členstva tvořili v této době především střední rolníci, živnostníci a také, jako například na Plzeňsku, dělníci. Sčítání jednot a členstva NOF v roce 1932 odhalilo 358

¹⁴⁰ Vydával Ústřední výkonný výbor národně demokratického dělnictva.

¹⁴¹ NA, fond 207, k. 617, spis 56.

¹⁴² NA, fond PMV, k. 577, *Fašistické listy* 1932.

¹⁴³ PASÁK, Tomáš. *Český...*, s. 113.

jednot s naprostou většinou v Čechách a na Moravě a celkem 37 238 členů, přičemž Tomáš Pasák uvádí navíc téměř 2 tisíce neorganizovaných členů a důvěrníků.¹⁴⁴ V porovnání s ostatními stranami byl počet členů NOF celkem malý, ovšem to, že byl kumulovaný především v jistých oblastech, umožnilo fašistům výrazně se prosadit v některých obcích a získat vliv na rozhodování obecních zastupitelstev.¹⁴⁵

3. 3. Jazyk fašistických listů

Ideologie každé vyhraněné skupiny si vytváří svůj vlastní jazykový diskurs, který odpovídá záměrům hnutí a odlišuje ji od jiného typu komunikace. Podoba diskursu je velmi závislá na jeho tvůrcích, vedení hnutí, které reprezentuje a především na společenském kontextu, do kterého se snaží zasáhnout. „*Medzi spoločenskou situáciou, polarizáciou skupín, funkciou propagandy a kognitívnymi štruktúrami existujú vzájomné vzťahy.*“¹⁴⁶

Diskurs médií, ale i našeho okolí má značný vliv na naše vnímání světa, přemýšlení o něm a formulování našich myšlenek. Bravurně to prokazuje Victor Klemperer ve své slavné práci *Jazyk Třetí říše; poznámky filologovi*, která podrobně rozebírá jazyk nacistického režimu a přináší též svědectví o životě Židů ve Třetí říši. Podle Victora Klemperera se nacistická ideologie prosadila v německé společnosti „*jednotlivými slovy, hovorovými obraty, tvary vět, které se vnucovaly milionkrát opakované a které se přejímaly mechanicky a podvědomě*“.¹⁴⁷ Jako příklad autor uvádí naprostou změnu významu slova fanatický, které bylo v němčině obvykle používáno v negativních konotacích, ovšem nacistický režim učinil z fanatismu jasné pozitivum. „*Jestliže někdo dost dlouho říká „fanatický“ místo „hrdinský“ a „ctnostný“, nakonec skutečně věří, že fanatik je ctnostný hrdina a že bez fanatismu se*

¹⁴⁴ PASÁK, Tomáš. *Český...*, s. 115.

¹⁴⁵ Např. Pardubice a především menší města jako Holešov, Vlachovo Březí apod.

¹⁴⁶ PLICHTOVÁ, Jana. *Metódy...*, s. 120.

¹⁴⁷ KLEMPERER, Victor. *Jazyk...*, s. 23.

*hrdinou nelze stát.*¹⁴⁸ Takto ovlivňuje jazyk myšlení lidí a neustálým opakováním dokáže formovat jejich názory.

Tisk českého fašismu nikdy nedosáhl takového významu, aby podobným způsobem měnil jazyk a myšlení velké části společnosti, snažil se však o něco podobného pokusit alespoň u straníků a sympatizantů. Společným znakem textů NOF a Klempererem popsaných nacistických novin je všudypřítomná monotónnost jazyka a myšlenkového světa. V listech českých fašistů se to na každé straně hemží „židobolševismem“, „rozvratníky“ a „korupčníky“. V každém čísle je čtenář přesvědčován o každodenním boji na život a na smrt, o boji za budoucnost národa, zásluhách „národního hrdiny generála Gajdy“ a o vítězném tažení NOF.

Jazyk nacistických novin dle Klemperera *„nečiní rozdíl mezi psaným a mluveným jazykem-, vše je projev a vše je veřejnost. Ty nejsi nic, tvůj národ je všechno [...] znamená to: nikdy nejsi sám sebou, mezi svými, neustále jsi před tváří svého národa.*¹⁴⁹ Jazyk fašistických tiskovin se podobal spíše hovorovému jazyku, který užívají řečníci při pouličních mítincích, než vytříbenému novinářskému stylu. Byl totiž zaměřen na méně vzdělané obyvatelstvo, které mluvené hovorové slovo přijímalo snáze než vytříbený novinářský styl. Tento jazyk obsahoval spousty urážek a vulgarismů, kterými nešetřily především menší regionální listy: *„Venkov je dnes [...] nebývale jednotný a hlavně připraven [...] dát přes hubu každému tlučhubovi z pol. stran, který by se přišel pochlubit se svými zásluhami o blaho zemědělského lidu“.*¹⁵⁰ Velká část textů je ostře kritických, ať už k vládě, hospodářství nebo např. politice jednotlivých stran a tomu odpovídá i jejich jazyk, který obsahuje zvolání, výzvy ke čtenáři, nebo pokládá otázky, které jsou

¹⁴⁸ KLEMPERER, Victor. *Jazyk...*, s. 23.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁵⁰ *Fašistický Jih*, 12. ledna 1933, s. 1.

často vzápětí po „fašisticku“ zodpovězeny. „*A jak by to vypadalo, kdybychom šli všichni k fašistům? Ideálně!*“¹⁵¹

Autoři nadmíru užívají důrazových interpunkčních znamének, především otazníků a vykřičníků, a to nejen na konci, ale i uprostřed vět za jednotlivými slovy. Jejich cílem je zdůraznit některé pasáže, strhnout čtenářovu pozornost, zaujmout ho a mobilizovat. Jako příklad nám může posloužit ukázka z ostrého týdeníku *Fašistický Jih*, který útočí na předáky sociální demokracie: „*Dnes mohu napsati, že všechno dělnictvo jest propuštěno! a podnik na neurčito snad? zastaven! [...] dnes se ptám, dá nám obec alespoň to, co nejnnutněji třeba? Dá nám práci – neb pánové závodního výboru? Hanba vám všem, kteří jste nejednali tak, jak bylo vaší povinností a přitom chcete naší důvěru? Nikdy!!!*“¹⁵² V tomto druhu tiskovin se často setkáme i s ironickými uvozovkami, které mají za úkol zpochybnit některé skutečnosti, nebo zdiskreditovat konkrétní osobu v očích čtenáře. „*páni vystrčili napřed tykadla- pak rohy- a stali se republikány. A od té doby „pracují“ [...] Kdyby byl (Gajda) svoje legionáře „krmil“ a „šatil“ jako republikánská strana svoje voliče [...] byl by toho s nimi moc nedokázal*“.¹⁵³ Novináři fašistických listů také dle své potřeby pracovali s velkými písmeny, a tak se můžeme často setkat s velkým písmenem u pojmů, které si dle fašistické ideologie zasloužily zvýraznit, jako je Vůdce, Národ a další. Je potřeba též zdůraznit, že pro fašisty tyto pojmy označují pouze jednu konkrétní osobu či předmět, je jen jeden pravý vůdce atd.

Jazyk odpovídal cílové skupině novin, což byly především osoby s nejnižším vzděláním z řad dělnictva, rolníků a drobných živnostníků. Články byly prosty cizích slov a obvykle zjednodušovaly složitější témata, která se snažily vyložit čtenáři dle své potřeby. Pro dokreslení představy o práci fašistických listů se složitějšími tématy uvedeme úryvek ze článku *Cla* otištěný

¹⁵¹ *Fašistický Jih*, 12. ledna 1933, s. 1.

¹⁵² *Fašistický Jih*, 2. ledna 1933, s. 2.

¹⁵³ *Fašistický Jih*, 12. ledna 1933, s. 1.

ve *Fašistických listech*, na kterém si můžeme ukázat takovéto zjednodušování v praxi a nahlédneme též do hospodářských představ českého fašismu: „*Clo [...] je hradba, zeď, kterou, jako se bráníme proti divoké zvěři, chráníme se před vpádem cizích surovin a tovarů [...] Kolik nejen luxusních, ale i protivných a škodlivých věcí se k nám dováží (filmy) a to za valuty, za hodnoty, které zpupný a nehospodárný konzument sám nevydělal ani neopatřil. Úspěchy našich exportních průmyslů jsou zásluhou především pracovitých, skromných a zdatných dělníků; naopak zbytečný dovoz zakládá se především na zbytečných a rozmanitých potřebách bohatých a zahálejších vrstev, neboť kdo je živ z ruky do úst, na exotické pochoutky nemyslí, nýbrž na dobrý český živný chléb.*“¹⁵⁴

Jasnou ukázkou zjednodušování a celkově myšlenkového světa českého fašismu je článek *Fašistických listů* nadepsán *Přání našich zemědělců*: „*Přání naše jsou jednoduchá, jako je jednoduché vše, co je opravdu dobré. Aby všechny strany a vrstvy národa pochopili, že v jednotě je síla. Aby všechen, tak zvaný třídní boj uvnitř národa vždy zuřivěji vedený, co nejdříve ustal a aby všechny tak řečené „třídy“ spolupracovali k zlepšení nepříznivých poměrů.*“¹⁵⁵

Z uvedených ukázek je patrná strategie strany, které se snažila těmito texty získat především prostý venkovský lid. K tomu jí mělo napomoci svalování veškeré viny za tehdejší krizi na boháče, komunisty a celkově na městské obyvatelstvo, které vede „zahálčivý a nemravný život“, jak se měl zmínit Gajda v jednom ze svých projevů. Fašisté pracují s tradičním obrazem nezkaženého, čistého venkova a s osobou rolníka coby živitele a ochránce národních kořenů a tradic. Takto popisují čeští fašisté národní dějiny: „*Národ byl po věky bit, vysáván, zlehčován. Byl otrokem [...] Měl zmizet navždy z mapy Evropy. A tento lid, skupený kolem*

¹⁵⁴ *Fašistické listy*, 14. ledna 1932, s. 4.

¹⁵⁵ *Fašistické listy*, 17. prosince 1931, s. 4.

*svých doškových chalup, v nichž se rodili mužové nejvyššího odhodlání a nejskvělejších vlastností srdce i ducha, jich buditelé a křisitelé, vytrval. Šel dlouhou a krvavou cestou za vznešeným slůvkem Vlast.*¹⁵⁶

Častým motivem těchto textů je poukazování na neschopnost novodobých intelektuálů a učenců vypořádat se s problémy, na které hravě stačí selská lidová moudrost. Tím je dokazována dekadentnost a nepraktičnost učenců i politiků odtržených od reálného světa, kterému nejlépe rozumí český hospodář. Samozřejmě, že ony potíže a problémy státu fašistické noviny patřičně zjednodušují, aby jim prostý člověk porozuměl a byl přesvědčen o neschopnosti „těch nahoře. Porovnávání lidové moudrosti s moderním myšlením bylo v těchto novinách celkem častým jevem. Fašisté často vystupovali proti moderní „intelektuálštině“, na kterou lehce stačí lidová moudrost prostých českých lidí.

Fašismu obecně, ten český nevyjímaje, byl velmi blízký militarismus, který se projevoval v ideologii, organizaci i jazykovém diskursu. Armáda byla pro NOF tou nejdůležitější silou ve státě, jejím cílem bylo vybudovat tu nejsilnější ve střední Evropě, a proto také často obviňovala republikánský režim z jejího rozvracení a oslabování. Jako příklad mohu uvést článek *Život jest válka*, který vystupuje proti návrhu zkrátit povinnou vojenskou službu a poukazuje na její důležitou výchovnou funkci: „*nováčkové, zejména z vrstev a končin nejchudších si neuvědomují, že vojna je pro ně bezplatným prostředkem, kde mohou dohonit vše, co jim macešská společnost [...] odepřela, jen pochopit [...] a poprosit parlament: Nezkracujte nám vojenskou službu – ale prohlubte její program, cíle a úkoly, aby z nás udělala dobré občany-vojáky.*“¹⁵⁷ Kritikou současné výchovy mládeže se zabývá i

¹⁵⁶ *Stáž říše*, 10. září 1930, s. 1.

¹⁵⁷ *Fašistické listy*, 31. prosince 1931, s. 3.

článek „Sebevraždy vojínů: [...] Dnes, kdy vlivem realistů¹⁵⁸ tyto vlastnosti [náboženské přesvědčení, smysl pro odpovědnost, svědomitost, pozn. M. K.] staly se nemoderními jak v rodině, tak ve škole a ve veřejném životě, jest povinností vojenských vychovatelů zocelovati povahy vojska, vychovávat mužné charaktery [...] a objasniti vojínům cenu jejich života nejen pro jejich rodiče, nýbrž i pro vlast; neboť bude nám jednou za potřebí zdatných obránců vlasti.“¹⁵⁹

Vojácká rétorika tohoto hnutí je jasně patrná v jeho tisku, kde se mluví o válce, boji, útoku apod. Čtenáři často dostávali přímé rozkazy od vůdců hnutí, nebo bylo nutno „poslechnouti rozkaz otce národa a pracovati svůj k svému“.¹⁶⁰ Podobné vyznění má i článek podepsaný paradoxně pseudonymem Ghandi,¹⁶¹ který na závěr burcuje čtenáře: „kdo s námi souhlasíš, kdo máš dost činnosti dnešního žido-německého režimu, vstup mezi nás, mezi řady českých fašistů. Pod praporem zborovského hrdiny gen. r. l. Gajdy jdeme vstříc vítězství našemu.“¹⁶²

Podobně bojovný závěr můžeme vidět ve *Fašistických listech* i o měsíc později: „V Novém roce ozve se hlas lidu, hlas české a slovanské krve, který tradicí se bude šířiti od vesnice k vesnici, od chalupy k chaloupce, vykoná dílo očištné, jaké nezdolá ani sta rotačních strojů otravujíc národ pangermanisticko-židovskou černí. Hlas lidu a pravda vítězí způsobem při naší staré historii tak osvědčeným a jistým.“¹⁶³

Pardubický fašistický časopis *České směry* vojáckým jazykem vyhrožuje svým odpůrcům, jako by se jednalo o vojáky

¹⁵⁸ Jako realismus byl označován politický směr reprezentovaný Masarykem a jeho spolupracovníky. Realisté se snažili o modernizaci české společnosti, o překonání jejího provincionalismu a prosazení nové české politiky. Protestovali proti věčnému vlastenčení, romantizování minulosti a neustálému soupeření s Němci. Zasazovali se o střízlivý, konstruktivní, až vědecký postoj k politice. Tato politika se logicky dostávala do střetu s radikálním nacionálně zaměřeným hnutím, kterým čeští fašisté jednoznačně byli.

¹⁵⁹ *Říšská stráž*, 10. ledna 1930, s. 3.

¹⁶⁰ *Fašistické listy*, 14. ledna 1932, s. 2.

¹⁶¹ Gándhí se překvapivě často objevuje jako inspirace ve fašistickém prostředí. Eric Hobsbawm to vysvětluje jeho kampaněmi za návrat prostých lidových tradic. Tím patrně imponoval konzervativním, tradicionalisticky založeným jedincům. Viz HOBBSAWM, Eric. *Věk...*, s. 126.

¹⁶² *Fašistické listy*, 17. prosince 1931, s. 4.

¹⁶³ *Fašistické listy*, 14. ledna 1932, s. 4.

v nepřátelském zákopu: „Upozorňujeme, že si žádné provokace libit nenecháme a na útok dovedeme odpovědět protiútokem. Varujeme včas. Půl třetího tisíce fašistických voličů a tisíce fašistů pardubické župy dovedlo rozmetati každou frontu protifašistickou.“¹⁶⁴

Armáda byla též vzorem pro organizaci NOF, kdy vůdce byl nejvyšším velitelem, všichni členové museli uposlechnout jeho rozkazu, pod ním stálo direktorium, něco na způsob generálního štábu a jemu byli podřízeni náčelníci jednotlivých žup, jim zas náčelníci obcí. Teoreticky měl každý poslouchat rozkazy a bez diskuze je plnit, dějiny českého fašismu však dokazují, že tomu často bylo jinak.

3. 4. Fašistická propaganda a světová hospodářská krize

Hospodářství bylo důležité téma fašistických listů a každé číslo obsahovalo nejméně jeden článek věnující se této tematice. První stránky patřily politickým třeenicím a hospodářské články byly obvykle na třetí a čtvrté straně. *Fašistické listy* měly pravidelně vyhrazenou čtvrtou stranu pro Národní zemědělskou frontu zemědělců, domkářů a maloživnostníků při NOF, kde byly zveřejňovány články o zemědělství, hospodářství a venkovu vůbec. Novináři tohoto hnutí se snažili využít aktuálních hospodářských potíží k získání čtenáře a články jasně prozrazují, jaké k tomu zvolili metody. Hlavním motivem článků byla snaha o diskreditaci demokratického systému, snaha přesvědčit čtenáře o jeho neschopnosti nastalou situaci řešit. Najít tento motiv ve fašistických listech není velký problém, neboť se tyto myšlenky v člancích objevují velmi často: „Za deset dobrých let nezhospodařila ničeho [demokracie, pozn. M. K.] [...] a není dnes s to, vzdor doslovnému lisování drobného občana, v nastávající době hospodářské pohromy zabezpečiti širokým lidovým vrstvám chléb pro zítřek! Stejně jako ve všech státech po

¹⁶⁴ *České směry*, 17. září, 1932. s. 1.

*válce demokracie nehospodařila, nýbrž politikařila. – Hospodářství přenechávala mezinárodním židovským spekulantům. Důsledky jsou tu: hospodářský rozvrat, hlad miliónů – a příšera bolševizmu! Mnoho národů již odvrhlo demokracii jako systém nebezpečný a škodlivý – pro jeho nezodpovědnost a nákladnost!*¹⁶⁵

Podobně útočila na tehdejší systém i *Stráž říše* již v roce 1929: „*Nemohouce zapřít žalostný úpadek demokracie v československé praxi, dokazují nám alespoň ve svém tisku, že idea demokracie je správná a spásná, a že všechny její choroby a vady jsou dílem lidských slabostí [...] Nekazí osoby demokracii, ale demokracie své lidi [...] Ve jménu demokracie zpachtovali jste si republiku, ve jménu demokracie pokoušeli jste se vyhubit národní fašismus v českém lidu, ve jménu demokracie pokáleli jste čest národa křivdami a aférami.*“ Text dále připomíná „*jakobínské počátky demokracie*“ a přesvědčuje čtenáře o přežitosti a nepraktičnosti tohoto systému. Text se jako mnoho dalších snaží prosadit myšlenku, že fašismus je blízký čestnému národu a jeho tradici.

O neschopnosti vlády a politiků řešit hospodářský úpadek přesvědčuje i následující ukázka, která paroduje psaní *Českého slova*: „*Občané buďte jen tiší [...], přihlížejte klidně k tomu, jak se opravdově nic nedělá k napravení zla [...]* Sliby – chyby, pouhé sliby, jenž se nesplní a ani splnit nemohou, alespoň pokud potrvá nynější režim vládní [...] Tak občané nemluvte o „*krizi*“ a *neposlechnete-li, mohli byste dostat zámek na hubu, neboť lecos je teď možným. Hubu držet a dál sloužit.*“¹⁶⁶ Podobné parodizování, či dementování fašisté často praktikovali vůči novinám politických konkurentů, v tomto případě šlo o tisk národních socialistů, častěji však agrárnický, lidovecký, nebo tisk konkurenčních fašistických skupin. Podobné konflikty, vzájemné obviňování a vyvracení zpráv protivníků byly pro politický tisk tohoto období příznačné.

¹⁶⁵ *Fašistické listy*, 7. ledna 1932, s. 3.

¹⁶⁶ *Fašistický Jih*, 3. února 1933, s. 4.

Propaganda útočí na city, snaží se zapůsobit na čtenáře a aktivizovat ho. Jednou z metod je vyvoláním pocitu strachu, zveličít údajné nebezpečí a navodit atmosféru boje o přežití. Podobně se snažily pracovat i listy českých fašistů, které se „ohrožením národa“, „hodinou dvanáctou českého lidu“, „bojem na život a na smrt“ a tak dále, jen hemžily: *„Země bídy, nezaměstnanosti a tuposti. Podívej se, kam chceš, odplivneš si! Mluv si, s kým chceš, sevře pěsti a zakleje. Vše je otráveno [...] Hodina naše, hodina svatá a horoucí, přichází. Přichází jako osudová nutnost národa, jenž v letech 1918-1930 tvořil, zaprodaný a omámený, své druhé, strašlivější Lipany.“*¹⁶⁷ Lipany jsou zde využity jako symbol zkázy, neboť fašisté obdivovali husity pro jejich vojenské úspěchy a slávu, kterou vydobyli českému národu ve světě.

Podobnou atmosféru rozhodující chvíle, kdy se jedná o přežití národa, navozuje článek Fašistických listů: *„Po třináct let soustavně se prohřešuje demokracie, jako vládní soustava, na smýšlení a zájmech československého národa. Podporuje soustavně třídní boj a nenávisť v národě nadržováním stranám internacionálním, z nichž [...] ratolest bolševismu [...], za jejich blahovůle, bojuje otevřeně proti národní a státní existenci [...] Cizí dováženou kulturou ubíjí národní svéráz a sebevědomí, hraničáry nechává dále na pospas hospodářskému a národnímu útisku kolonizovaného živlu [...] Také Češi a Slováci ve svém státě musí se rozhodnouti: Bud' pro sebezachování, nebo – zkázu! [...] nutno si uvědomiti, že tyto poměry jsou plodem režimu - a potírati příčinu zla!“*¹⁶⁸

Klasický závěr fašistického článku, který se stále dokola opakoval, zní: národ stojí před svým zničením a může za to současný demokratický režim. Autor citovaného článku zmiňuje též trpící „hraničáry“, což jsou Češi v československém pohraničí,

¹⁶⁷ *Stráž říše*, 10. září 1930, s. 1.

¹⁶⁸ *Fašistické listy*, 7. ledna 1932, s. 3.

kteří mají trpět pod německou „nadvládou“ a jedině fašisté jsou jim ochotni pomoci. Čeští fašisté se o pohraničí čas od času zmiňují a snaží se získat přízeň Čechů z národně smíšených oblastí, dle počtu jednot NOF však celkem bez úspěchu.

Fašističtí novináři vyvolávali pocit ohrožení především hospodářskou krizí, komunismem a bolševismem, ovšem jako hlavní nebezpečí akcentovali rozklad národa zevnitř, který způsobovala vláda, parlament a celý demokratický systém. Podle jejich názoru nebyla hospodářská krize to nejhorší, co společnost potkalo, to nejnebezpečnější pro národ a pro jeho budoucnost byla mravní krize společnosti. *„Hospodářská krize [...] nezpůsobila by panickými obavami, kdyby jí nepředcházela krize mravní [...] V době poválečné byly přehodnoceny a znehodnoceny četné hodnoty a mezi nimi také [...] tři hodnoty mravní: čest, svědomí a morálka [...] kteréž staly se v zmaterializovaném nynějším ovzduší, jenž nejpatrněji jeví se v oblasti našeho státu, pouhými pojmy a z té příčiny náš život tak zpovrchněl, zploštl a upadl [...] Marné jsou dnes snahy o odstranění hospodářské krize dotud, dokud nebude odstraněna krize mravní [...] Hnutí fašistické může přispět k takové změně a záchraně našeho veřejného života a zaslouhuje proto přízeň všech těch, kdož pozorují, kam řítí se naše situace, nedostane-li se jí jiné směrnice.¹⁶⁹*

Tlak na čtenáře dovedl do krajnosti pardubický regionální časopis *České směry*: *„Vol kandidátku číslo 4. Kdo nechceš, aby zítra přišla i k tobě bolševická horda, aby vyvraždila Tvou rodinu, aby vyloupila Tvůj domov a aby znemravňovala celou lidskou společnost, vstup do fašistické protibolševické fronty...“¹⁷⁰* Podobně radikální, vulgární a primitivní texty se častěji objevovaly v regionálních periodících, což souviselo patrně s vyšším radikalismem lokálních předáků a špatným personálním obsazením místních redakcí.

¹⁶⁹ *České směry*, 9. ledna 1932, s. 3.

¹⁷⁰ *České směry*, 23. února 1932, s. 4.

Tuto metodu využívaly i další politické tábory, jasně je to vidět i ve stejně radikálním tisku komunistickém, který naopak vyhrožoval fašismem, sociálfašismem, imperialismem atd.: „*Sociální demokracie přistupuje k organizování vražedných útoků na komunisty*“.¹⁷¹ Kromě již zmiňované nevraživosti vůči sociálním demokratům byly velkým rivalem komunistů i agráři, kterých bylo též potřeba se obávat: „*Agrární buržoazie zbrojí k úplnému zbídačení zemědělských dělníků! Připravujte nástup mas zemědělského proletariátu pro nastávající jaro.*“¹⁷² Podobně jako fašisté mluví o boji, válce a ohrožení národa, tak i komunisté často burcují k aktivitě, ostražitosti a obraně dělnictva: „*Slyšte hlas sociálfašisty: »Zbrojme!« Sociálfašista Paul Boncour prohlašuje, že spějeme k válce a že je nutno zbrojit. Jak odpoví proletariát?*“¹⁷³

Nastínili jsme nefrekventovanější argumenty, kterými se snažil český fašismus profitovat z hospodářského úpadku na přelomu 20. a 30. let. Velmi zajímavé jsou též představy o řešení tohoto neutěšeného stavu, které toto hnutí prezentovalo ve svých listech. Především je třeba upozornit, že podrobnější úvahy či návrhy na toto téma jsou v těchto novinách spíše ojediněle. Články obvykle tvrdě kritizují svět kolem, ovšem řešení nabízejí poskrovnu, a když už, tak spíše mlhavě popisují budoucí dokonale fungující fašistický stát, který „*nedopustí, aby zemědělec, živitel celého národa trpěl a strádal. Bude to vláda silné ruky, ruka národa spravedlivá, nebojácná, která již dovede zakřiknouti všechny ty chytráky, kteří bez práce se chtějí mít dobře [...] (a) jsou vyžírání státu a sužovatelé pracujícího lidu [...] žádáme, aby československý národ byl veden těmi, kdož jsou nejlepší a o jeho samostatnost se nejvíce zasloužili [...] zavládne šetrnost, jednoduchost, rozumnost ve veřejné správě, pomine útlak berního*

¹⁷¹ *Rudé právo*, 2. října 1930, s. 1.

¹⁷² *Rudé právo*, 5. října 1930, s. 4.

¹⁷³ *Rudé právo*, 8. října 1930, s. 1.

šroubu, neboť veřejná správa bude levná, když [...] tučně placené funkce padnou.“¹⁷⁴

Není těžké si domyslet, kdo by měl dle názoru fašistů být oním nejlepším a zásluhami ověřeným hospodářem, ostatně volání po diktátorovi není v těchto listech nijak výjimečné: „*Víme lépe než kdo jiný, že každý národ v okamžiku [...] nebezpečí potřebuje silné ruky, která by učinila přítrž stranickému sváru a zjednala převahu zájmu národa nad zájmy stran. Ale příklady z tolika zemí dokazují, že takového úkolu je schopný pouze muž proniknutý oddanou vírou v budoucnost národa... ať již se jmenuje král Alexander, Mussolini, Horthy, Primo de Rivera, Pilsudski [...] či jinak.*“¹⁷⁵

V případech, kdy se fašističtí autoři rozepisují o řešení hospodářské krize, je pro ně doslova magickým pojmem korporativní systém či korporativismus.¹⁷⁶ Vzácné však jsou případy, kdy je tento korporativní systém, aplikovaný ve fašistické Itálii nebo v Salazarově Portugalsku, podrobněji rozebírán. Podrobnější stať o tomto systému přinesl čtrnáctideník *Stěžeň*, který krom vzelevení tohoto systému také vysvětluje jeho zásady, kdy je společnost dle svého povolání rozdělena na stavy, které vládou státu prostřednictvím svých sněmů. Nad stavovskými sněmy má stát celostátní zákonodárný sbor, v němž by zasedali volení zástupci jednotlivých stavů. Fašisté si od tohoto systému slibují zamezení boje mezi třídami: „*Stát nemůže zabránití různosti zájmů, ale může zamezit boj celku škodlivý, může donutit zájmové tábory, aby mezi sebou jednaly prostřednictvím svých stavovských, státem uznaných korporací*“ Zástupci stavů by se v ideálním případě měli na všech rozhodnutích domluvit jednomyslně, pokud by mezi nimi vznikly spory, rozhoduje stát, který „*může jako ultima ratio uložit sporným stranám svou vůli, opřenou o zřetel k vyšším zájmům národa.*“ Oním státem pečujícím o blaho národa

¹⁷⁴ *Fašistické listy*, 17. prosince 1931, s. 4.

¹⁷⁵ *Stráž říše*, 5. prosince 1929, s. 1.

¹⁷⁶ Viz. HOBBSAWM, Eric. *Věk...*, s. 122.

je myšlen jednotný fašistický stát, v jehož čele stojí po vzoru Itálie vůdce a fašistická strana: „*Fašistický stát není stát třídní (kapitalistický nebo socialistický), nýbrž stát národní, jehož východiskem [...] je národní jednota, dosažená překonáním třídních rozporů a občanských egoismů. Proto tento stát uznává stavy, podrobuje je svému dozoru, ale zároveň včleňuje je ve stát a vybavuje mocí veřejnoprávní.*“¹⁷⁷

Itálie byla celkově vzorem politického uspořádání, kterého chtěli fašisté dosáhnout. Kromě obdivu však dokázali být i kritičtí, zejména při sporech a konfliktech Itálie s Jugoslávií, kdy čeští fašisté, věrni svému slovanství, stáli *na straně* svých „jihoslovanských bratří“. Toto všeslovanské cítění ostatně mělo vliv i na vztahy se slovanskými sousedy, především s Polskem a Ruskem. Tisk NOF často psal o utrpení ruského lidu pod vládou bolševismu a měl blízko k ruské emigraci, což souviselo i s jistým rusofilstvím Gajdy a jeho spolustraníků legionářů.

Dle Gajdy fašismus u nás nejde pouze italskou cestou, je především „*hnutím lidovým, přizpůsobeným hluboké slovanské povaze, která touží po klidném spoluzití s každým, kdo uzná její nezadatelná práva.*“¹⁷⁸

3. 5. Závěr

Národní obec fašistická byla hnutím neustálých finančních potíží a stejně tak to bylo i s jejím tiskem. Strana nedokázala financovat ani hlavní tiskový orgán, který se proto během let 1929 až 1935 třikrát změnil, regionální stranické tiskoviny měly stejný problém a často po několika číslech zanikaly. Jediný pokus o vydávání deníku po několika měsících ztroskotal, proto se nejčastěji jednalo o týdeníky, měsíčníky atd.

Stejně jako se střídaly tituly novin, měnili se i autoři článků, kteří přicházeli do NOF a zpravidla po roce až dvou ji opět

¹⁷⁷ *Stěžněň*, roč. II., č. 3, březen 1929, s. 69.

¹⁷⁸ *Fašistické listy*, 12. listopadu 1931, s. 3.

opouštěli. Český fašismus obecně trpěl nedostatkem kvalitních novinářů, propagandistů a ideologů, zmíníme pouze profesora Ladislava Švejcara a Jana Scheinosta, kteří po jejím vzniku vytvořili ideologii NOF. K významnějším patřili též novináři Josef Kučera a Robert Mach. Nejčastěji psali články funkcionáři strany a často i běžní straníci především z venkova, úroveň jejich textů však nebyla valná.

Mezi finanční podporovatele NOF patřili menší a střední podnikatelé, obchodníci, či velkostatkáři, většinou straníci, sympatizanti či nacionálně a opozičně založení občané. Strana jich však neměla mnoho a často je také ztrácela a musela hledat nové.

Texty rozebraných listů mají několik shodných rysů s tiskem německého nacismu. Můžeme zmínit neustálé opakování myšlenek a stereotypů, stále stejně chudý hovorový jazyk, jeho vulgárnost, práci s interpunkcí. Společný mají obě hnutí i militarismus, který ovšem v českém prostředí nedosáhl takové úrovně jako v Německu. Podobná je i snaha přesvědčit čtenáře, že fašisté bojují za přežití národa a jsou jeho poslední nadějí.

Řešením všech potíží mělo dle tohoto hnutí být nastolení nového politického systému podle vzoru fašistické Itálie, v jehož čele bude stát generál Gajda a NOF. Takto vzniklá fašistická diktatura měla „zatočit“ se zkorumpovanými politiky, s Židy,¹⁷⁹ Němci, Maďary, komunisty a bolševiky, se „zrádci národa“ a řadou dalších. Tento nový stát si měl poradit s hospodářskou krizí, patrně podporou zemědělství a vysokými dovozními cly. Jeho korporativní politický systém měl zamezit třídním sporům a dopomoci k propracované hospodářské koordinaci. Tento stát měl též dbát na výchovu nové „národní“ generace skvělých vojáků a svědomitých matek pečujících o blaho národa. Takto vypadaly základy myšlenkového světa tvůrců fašistických tiskovin.

Fašistická rétorika využívala tíživé sociální situace ke kritice demokratického systému, o kterém často hovoří jako o

¹⁷⁹ Viz. příloha č. 11.

neschopném krizi řešit. Využívala při tom častých korupčních skandálů, nebo líčení bohatství populárních osob, kdy se snaží pracovat s lidskou závistí. Cílem mnoha článků je zapůsobit na lidské emoce a zaktivizovat čtenáře, ať už vyvoláním pocitu strachu, ohrožení, úzkosti či nenávisti.

4. Tisk sudetoněmecké národně socialistické strany v období světové hospodářské krize

4. 1. Sudetoněmečtí nacionální socialisté

Hospodářská krize podstatně prohloubila rozdíl ve vývoji vnitrozemí Čech a pohraničními oblastmi. V pohraničí, které obývali především Němci, bylo totiž vyšší zastoupení lehkého průmyslu, především textilního, sklářství, výroby hraček apod. Tento druh výroby byl závislý na exportu, který však během hospodářské krize propadl ještě hlouběji než domácí spotřeba. Zisk z exportu činil v roce 1933 pouze 28,5% zisku z roku 1929. Československý vývoz zaznamenal jeden z největších propadů i v porovnání s ostatními evropskými státy, hůře na tom bylo pouze USA.¹⁸⁰

Další pohromou pro hospodářskou situaci v pohraničí byl úpadek turistického ruchu, který souvisel i s blokováním československo-německých hranic nacisty od roku 1934. V pohraničí byla totiž soustředěna převážná část lázní závislých na návštěvnících z ciziny.

Hospodářská tíseň Němců v československém pohraničí se okamžitě promítla i do politiky sudetoněmeckých stran. Hospodářský růst 20. let a vstřícná politika vlád vůči menšinám umožnil rozvoj politického aktivizmu, který vyvrcholil vstupem sudetoněmeckých stran do vlády.¹⁸¹

Krach na newyorské burze vše změnil a německé obyvatelstvo se začalo přiklánět na stranu opozičních politiků. Hospodářské těžkosti zadržovaly příležitost k obnově letitých sporů a nevraživosti mezi Čechy Němci. Této příležitosti ihned využila nacionální a nacionálně socialistická hnutí, která využívala hospodářské krize k antidemokratické rétorice. Německé

¹⁸⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl 2, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, Praha: Libri, 2002 s. 45-46.

¹⁸¹ Jednalo se o sudetoněmecké agrárníky, sudetoněmecké sociální demokraty a zástupce DAWG (Pracovní a hospodářské souručenství)

aktivistické strany naopak ztrácely na důvěryhodnosti, neboť byly zapojené do vládní politiky, na kterou se snesla zdrcující kritika.

Nejefektivněji dokázala hospodářského úpadku využít Deutsche nacionalsocialistische Arbeiterpartei¹⁸² (dále jen DNSAP), která se v rozmezí let 1929 a 1933 stává nejvýznamnější sudetoněmeckou opoziční stranou. Její program obsahoval velkoněmecké myšlenky, anšlusové tendence a také rasově motivovaný antisemitismus.¹⁸³ DNSAP měla blízko k nacistické Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei¹⁸⁴ (dále jen NSDAP) v Německu, se kterou udržovala tajné styky a na přelomu 20. a 30. let přejímala též její politiku. DNSAP založil v roce 1904 Rudolf Jung, ale nestal se prvním mužem hnutí, o rozhodující místo ve straně se dělil s Hansem Krebsem a Hansem Knirschem.¹⁸⁵ Propagandistickou činnost naplňoval hlavní tiskový orgán strany, deník *Der Tag*. DNSAP vydávala také řadu lokálních týdeníků, *Neue Zeit* v Opavě, *Volkswehr* v Jablonci nad Nisou, *Volsfreund* v Podmoklech, *Der Nazionalsozialist* v Jihlavě a řadu dalších, nacistické mládeži byl určen *Jungdeutsches Volk*.

Po vzoru nacistů v Německu vytvořila DNSAP polovojenskou organizaci Volkssport¹⁸⁶, který svou strukturou odpovídal říšskoněmecké SA.¹⁸⁷ Jednalo se o organizaci založenou na vojenských principech, organizaci, výcviku a výchově, která byla využívána na ochranu stranických schůzí a na rozbíjení politických shromáždění konkurentů.¹⁸⁸ Členové Volkssportu nosili uniformy, měli jich až šest druhů pro různé příležitosti. Uniformovaní členové plnili i důležitou agitační úlohu a časté okázalé pochody Volkssportu v pohraničních obcích přitahovali

¹⁸²Německá nacionálně socialistická strana dělnická.

¹⁸³ MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol. *Politické...*, s. 869.

¹⁸⁴ Národně socialistická německá dělnická strana.

¹⁸⁵ SLÁDEK, Milan. *Němci...*, s. 53.

¹⁸⁶ „Celým názvem Verband Volkssport, Nationalsozialistischer Verband für Wandern, Radfahren, Spielen und Sport aller Art, tj. Svaz Lidový sport, národně socialistický svaz pro putování, jízdu na kole a hry a sport všeho druhu.“ (KÁRNÍK, Zdeněk. *České...*, s. 124.)

¹⁸⁷ MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kol. *Politické...*, s. 870.

¹⁸⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České...*, s. 124.

pozornost jejich obyvatel. Úspěch agitační práce tohoto hnutí dokazuje prudký růst jeho členů, kterých bylo roku 1932 již 40 000. Volkssport se měl stát jakousi armádou strany schopnou i ozbrojeného boje, pro tento případ byly z Německa ilegálně dodávány zbraně, bajonety a další výzbroj.¹⁸⁹

Důležitým úkolem Volkssportu bylo udržovat spojení strany s NSDAP, což obnášelo jednak ilegální pašování letáků, brožur a dalších propagačních materiálů do Československa, dále se jednalo o kurýrní službu mezi vedením obou stran. Přední členové hnutí se v Německu účastnili velitelských kurzů a proběhlo i několik utajených společných cvičení SA a Volkssportu v pohraničních oblastech.

Tato činnost neušla pozornosti policie a státních úřadů, které začaly činnost Volkssportu postupně omezovat. V květnu 1931 byly provedeny domovní prohlídky vedení, následoval zákaz uniforem a 22. února 1932 byl Volkssport úředně rozpuštěn. Policie zatkla až 200 osob spojených s Volkssportem, z nichž však pouze sedm bylo postaveno před soud. Proces se konal před krajským soudem v Brně za značného zájmu celé německé menšiny. Obžalované usvědčila řada materiálů zabavených policií při domovních prohlídkách a ještě jim přitížila expertíza vojenských znalců. Soud vynesl rozsudek 24. září 1932, ve kterém uznal všechny obžalované vinnými ze spolčení proti republice a že k tomuto účelu organizovali a cvičili brané pomocné síly.¹⁹⁰ Rozsudky však byly mírné, tři hlavní viníci byli odsouzeni na 3 roky vězení, ostatní na 2 a méně.

Vedení DNSAP se snažilo zapojit do kauzy i ostatní sudetoněmecké strany, aby pomohly nacistům v boji proti této nespravedlnosti.¹⁹¹ To se částečně podařilo při pokračování vyšetřování Volkssportu, které v únoru 1933 odhalilo protistátní činnost samotných poslanců DNSAP. Proti návrhu na jejich vydání

¹⁸⁹ Viz. příloha č. 13.

¹⁹⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České...*, s. 127.

¹⁹¹ CESAR, Jaroslav. *Politika...*, s. 134.

soudu hlasovali v poslanecké sněmovně nejen zástupci DNSAP a Deutsche nacional Partei (dále jen DNP), ale i němečtí křesťanští sociálové, němečtí živnostníci, dokonce i německé vládní strany odmítly hlasovat pro vydání a jednání se raději nezúčastnily. Tato soudržnost sudetoněmeckých politiků na obranu nacionálně socialistické strany vnesla do kauzy jistou nacionální rovínu, čtyři obvinění poslanci byli nakonec soudu vydáni díky hlasům českých stran. Ve vedení sudetoněmecké nacionálně socialistické strany způsobilo zatčení Rudolfa Junga, Rudolfa Kaspera, Hanse Krebse a Lea Schuberta zmatek, poprvé se počalo uvažovat o rozpuštění strany a převedení členstva jinam.¹⁹²

Nástup Adolfa Hitlera do kancléřského úřadu v Německu 30. ledna 1933 znamenal velkou vzpruhu pro nacistické hnutí v Československu. DNSAP opět zintenzivnila svou prohitlerovskou propagační činnost, na což reagovala cenzura častými zásahy do nacistického tisku, letáků a brožur. V reakci na nacistickou propagandu v říšskoněmeckém rádiu bylo nuceno ministerstvo pošt vydat 20. IV. 1933 zákaz veřejného poslechu zahraničního vysílání.¹⁹³

Zákaz celé sudetoněmecké nacionálně socialistické strany se zdál již velmi pravděpodobným, zvláště když nacisté zcela otevřeně provokovali nošením hákových křížů a nacistických odznaků, byť šlo někdy o oficiální osobnosti např. starosty měst.¹⁹⁴ Dále se také množily případy útěků mladých Němců do hitlerovského Německa, kde vstupovali do různých nacistických organizací.¹⁹⁵ Státní zastupitelství navíc připravovalo další proces se 17 členy Volkssportu.

Řady DNSAP počaly řídnout, část místních organizací se rozpadla, z obav o svou existenci odcházeli hlavně učitelé, státní zaměstnanci atd. Vedení strany se dostalo do sporu, kudy stanu vést

¹⁹² První dva jmenovaní byli vyšetřováni na svobodě, Krebs a Schubert byli propuštěni v červenci 1933.

¹⁹³ CESAR, Jaroslav. *Politika...*, s. 177.

¹⁹⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České...*, s. 136.

¹⁹⁵ CESAR, Jaroslav. *Politika...*, s. 178.

nadále. Rudolf Jung a jeho příznivci se snažili zamezit zákazu strany, prohlašovali se za loajální vůči československému státu a naoko odmítali napojení na německé nacisty. Naopak radikálnější a početnější část vedená Rudolfem Krebsem prosazovala ostrý postup proti československému státu ve spolupráci s NSDAP.

DNSAP se nakonec sama rozpustila v září 1933 a větší část členstva i vedení přešla do nově vznikajícího hnutí Konráda Henleina Sudetendeutsche Heimatfront. Oficiální zákaz strany vyhlásila československá vláda v říjnu 1933.¹⁹⁶

4. 2. Tisk DNSAP

Jak již bylo řečeno výše, tisková produkce sudetoněmecké nacionálně socialistické strany byla velmi početná, zahrnovala pravidelný deník a množství lokálních týdeníků, také knih, brožur, letáků apod.¹⁹⁷ Pro potřeby naší práce, tedy pro porovnání nacionálně socialistických článků týkajících se hospodářské krize s tiskem českých fašistů, jsme vybrali hlavní tiskový orgán strany deník *Der Tag* a pro doplnění týdeník *Völkische Rundschau*.

Der Tag vycházel denně kromě neděle, jedno číslo stálo 60 haléřů, od ledna 1932 80 haléřů. Jeho redakce sídlila v Ústí nad Labem. Vycházel od roku 1919, vydavatelem byl první dva roky budoucí přední funkcionář DNSAP Hans Krebs, později Hans Knirsch. Poslední číslo vyšlo v sobotu 16. září 1933, kdy byl *Der Tag* úředně zastaven.

Stranickost novin byla jasně patrná ze záhlaví listu, které bylo „vyzdobeno“ hákovým křížem z každé strany. List navíc nesl podtitul „*denní list Německé nacionálněsocialistické strany práce*“, horní okraje často obsahovaly reklamu na další listy hnutí jako *Volksfreund* nebo *Volksbote* atd.

¹⁹⁶ TÓTH, Andrej a kol. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938: od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta: TOGGA, 2012, s. 49.

¹⁹⁷ KUBÍČEK, Jaromír a kol. *Noviny...*

Týdeník *Vökerische Rundschau* vycházel každou neděli, v první polovině 30. let stál 1 korunu. Vydávala ho organizace Německé noviny a nakladatelství z Broumova, mělo se jednat o *Sudetoněmecký týdeník pro všechny Němce*, jeho sympatie k DNSAP jsou však evidentní, jednak stylem psaní, pak také často přináší projevy představitelů strany, stranická prohlášení apod. Od vzniku novin v roce 1919 byl odpovědným redaktorem Hubert H. Birke, od roku 1928 straník a funkcionář DNSAP, v polovině roku 1933 funkce přechází na Josefa Kleinera. *Vökerische Rundschau* vycházel až do 19. března 1938.

4. 3. Jazyk nacionálně socialistických listů

Rétorika obou sledovaných listů byla militantní, v člancích o politické, hospodářské, či sociální oblasti se používají slova o boji, bojové frontě, krvi, umírání atd. Pro příklad uvádíme nadpis z 13. července 1932 *Z válečné fronty*, článek ovšem nepojednává o válce či armádě, ale o politické situaci v Chomutově, kde se DNSAP pyšní 263 novými členy. *Rozsudek smrti pro nižší a střední třídu*,¹⁹⁸ tak zní nadpis projevu poslance Huga Simma kritizující zvýšení daní z příjmu. Podobně apokalypticky je pojat komentář z července 1933, podle něhož vláda svou hospodářskou politikou „*kope potřebným a trpícím hluboký hrob*“.¹⁹⁹ V červenci 1933 se čtenáři *Der Tag* mohli dočíst o neuvěřitelných hospodářských úspěších Německa, které porazilo nezaměstnanost „*díky odhodlanému boji proti tomuto zlu, který vedl k vítězství*“.²⁰⁰

Na den stranické mládeže zve *Der Tag* ze 7. července 1933 titulkem *Bojový den mládeže; pochod hnědých košil*, článek je doplněn kresbou šiku odhodlaných mladíků v uniformách pod praporem strany, kteří však místo zbraní drží v rukou kytary, které patrně odlehčují situaci a naznačují zábavu, kterou si mládež na

¹⁹⁸ *Der Tag*, 19. července 1931, s. 6.

¹⁹⁹ *Der Tag*, 20. července 1933, s. 7.

²⁰⁰ *Der Tag*, 13. července 1933, s. 5.

akci užije.²⁰¹ Podobně je stylizován i článek z 15. července 1933, který přináší zprávu o turnerské slavnosti pod nadpisem: *Německá mládež ve hře i v boji; Nevídaná disciplína Turnerů. První pochod nových členů.*²⁰² Otevřeně píše o výchově mládeže říšský ministr práce Franz Seldte, který se v *Der Tag* chlubí úspěchy své vlády. Pochvaluje si vytvoření pracovní služby pro mládež, která jí zároveň dá „militantní výchovu. [...] Také vy v zahraničí přece víte, že jen lopatou a rýčem z mládeže dobré vojáky neuděláte [...] Hlavním úkolem naší pracovní služby je vzdělání, morálka, ale především socializace mladého člověka. Celý svět se od nás může učit, jak správně militaristicky vychovávat mládež.“²⁰³

4. 4. Hospodářská krize na stránkách Der Tag a Völkische Rundschau

Politická propaganda vytváří svůj vlastní svět, který pak vnucuje svým recipientům. Tento fiktivní svět se více či méně odlišuje od světa empirického, reálného.²⁰⁴ Pokud se hnutí podaří implantovat svůj jazyk do myšlení a vyjadřování lidí, změní tak i vnímání reálného světa kolem nich. Takový příklad nám může poskytnout Klemperer, podle něhož se nacistické propagandě podařilo proměnit v hlavách lidí pravidelný jev poklesu nezaměstnaných při žních v zemědělských oblastech v další jasné vítězství nacismu - ve vítěznou pracovní bitvu (Arbeitsschlacht) ve Východním Prusku.²⁰⁵ Další z Klempererových vzpomínek ukazuje dogmatické a iracionální vnímání světa lidí zpracovaných nacistickou ideologií. Ještě v dubnu 1945 si byli mnozí jisti vítězstvím Německa: „je potřeba věřit. Vůdce se nevzdá, nad

²⁰¹ Viz. příloha č. 12.

²⁰² *Der Tag*, 15. července 1933, s. 3.

²⁰³ Viz. příloha č. 14. *Der Tag*, 26. července 1933, s. 4.

²⁰⁴ LOTKO, Edvard. *Texty politické propagandy a jazyková kultura*. In: Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Praha: FF UK, 1995. s. 107.

²⁰⁵ KLEMPERER, Victor. *Jazyk...*, s. 39.

*vůdce se nedá zvítězit [...] s chápáním se nikam nedojde, musí se věřit. Já ve vůdce věřím.*²⁰⁶

Podobným způsobem se snažil formovat myšlení svých čtenářů tisk DNSAP. Je to patrné i z článků týkajících se hospodářské krize z deníku *Der Tag* a týdeníku *Völkische Rundschau*, které především sledujeme. Články o hospodářských těžkostech, nouzi, nezaměstnanosti atd. se v deníku hojněji vyskytují od konce roku 1930, na titulní stránce se však objevují spíše výjimečně. Na titulní straně častěji nalezneme články stranické, antisocialistické a často také texty informující o vývoji v Německu. Autoři článků hledí spíše na vývoj v Berlíně či ve Vídni, než na dění v Praze, které zmiňují především v případech těsně souvisejících s německou menšinou v Československu.²⁰⁷ Tento stav jistě souvisí s odmítavým postojem sudetoněmeckých nacionalistů k československému státu, který nikdy nepřijali za svůj.

Velká část textů, týkajících se hospodářské krize a jejích následků v pohraničí, je stylizována velmi podobně až šablonovitě. Obvykle se skládají ze dvou částí, z nichž v té první se autor snaží o popis aktuální hospodářské situace v pohraničí, část druhá zpravidla vyzdvihuje neschopnost vlády problémy řešit, uvádí nacionálně socialistické recepty na řešení krize a často též dává hospodářské nouzi jistý nacionální rozměr.

Popisné pasáže těchto článků se obvykle soustředí na nouzi Němců v Československu, podávají zprávy z jednotlivých obcí či vyprávějí příběhy i konkrétních rodin. Jako příklad zbídačené německé rodiny uvádí článek s nadpisem *Městečko Železná Ruda, oblast hladových; Děsivý obraz ohromné tísně v oblasti Šumavy. Nedostatečná pomoc.*²⁰⁸ Článek líčí totální obraz zkázy, kterou zde způsobila hospodářská krize, přináší též šokující odhalení: „*stalo se zde každodenní realitou, že děti nezaměstnaných umírají hlady*“.

²⁰⁶ KLEMPERER, Victor. *Jazyk...*, s. 117.

²⁰⁷ Týká se to i občasné se vyskytujícími karikatur, které vždy reagují na mezinárodní souvislosti.

²⁰⁸ *Der Tag*, 20. července 1933, s. 7.

Zlepšení nepřinesly ani očekávané sezónní práce a tak je jediným východiskem útek za prací do Bavorska. Každodennost hladovějících v této oblasti je demonstrována na příběhu konkrétní rodiny: dvou rodičů se třemi dětmi, kteří žijí ve sklepě. „*Otec je již více jak dva roky bez práce, děti trpí kožními chorobami, od trvajících nouze mají propadlé pobledlé tváře. Rodiče jsou též zcela vyhublí. Již dávno vše prodali, dokonce i dvě postele. Táta, máma a tři děti teď spí všichni na jedné. Minulou neděli měla rodina k jídlu pouze mastnou vodu a za posledních 120 haléřů koupila máma trochu starých brambor. K večeři nebylo nic. V pondělí šel otec hledat práci – neúspěšně. Matka je nakonec donucena jít s dětmi žebrať.*“²⁰⁹

Závěr článku poukazuje na ignorování situace československou vládou a požaduje zajištění výživy pro nezaměstnané. Autor ovšem radí nespolehat se na vládní pomoc a oslovuje všechny německé pracující: „*poskytněte pomoc hladovějícím a trpícím*“.²¹⁰

Podobné texty se v době vrcholící hospodářské krize objevují na stánkách deníku *Der Tag* několikrát týdně a nalezneme je i v dalších stranických tiskovinách. *Völkische Rundschau* otiskl 27. listopadu 1932 dopis nezaměstnaného z Krušných hor. Pod nadpisem *Hlad, nouze a beznaděj v Krušných horách* se dočteme o nejvyšším stavu nouze v této oblasti a o velkých nadějích vkládaných do předsedy německých odborů a předáka sociální organizace Lidová pomoc Rudolfa Kaspera. Článek doplňuje ukázka z dopisu jednoho z nezaměstnaných: „*Nevím jak dál. Již nedokážu svou rodinu ochránit před větší bídou a nouzí, již nyní máme dost zle. Dneska jsem podnikl tři cesty za prací, ovšem bez úspěchu. Mám ženu a pět dětí od 2 do 11 let. Jsme již zoufalí. Zkusím ještě to poslední, obejít obchody a prosit o almužnu [...]* Mé děti jsou nemocné a prosí o chléb. Minulý týden jsem sehnal jen

²⁰⁹ *Der Tag*, 20. července 1933, s. 7.

²¹⁰ Tamtéž.

dva chleby, některé dny nebylo k jídlu vůbec nic. Naše podvyživená rodina se živila i psím a kočičím masem, těchto „delikates“ již je málo, kde však jsou přece jen ještě spatřeni, rvou se o ně nezaměstnaní jako smyslů zbavení. Moje žena a děti postupně umírají hladem. Je to mnohem horší a těžší než válka.“²¹¹

Závěr článku je téměř totožný s tím minulým, opět apely na vzájemnou německou pomoc, na čs. vládu a navíc je tu varování před ohrožením celého sudetoněmeckého národa: „*Jestliže nezmění osudy lidí, bude mít na svědomí ztrátu stovky tisíc lidí a ohrozí tím existenci celého sudetoněmeckého národa.*“²¹²

Článek Rudolfa Kaspera z listopadu 1931 dokládá nepřípravenost úřadů pomoci trpícím v pohraničí: „*Koncem září nebyly úřady v severních Čechách schopny ubytovat 61 tisíc chudých. Navíc v tuto dobu vyživují již 230 tisíc nezaměstnaných. To je čtvrtina pracujících v severních Čechách. Německé oblasti jako severní Čechy, Šumava a část Moravy jsou velmi silně zasaženi.*“²¹³ Pisatel na závěr obviňuje vládu z nečinnosti: „*když upozorňujeme na utrpení německých oblastí vládu, dočkáme se jen neochoty. V každé obci je přitom možné vidět obraz zkázy.*“²¹⁴ Článek dokonce obsahuje bohatý sloupec, údajně přesných čísel, nezaměstnaných z vybraných politických okresů.

Hans Krebs také upozorňuje na narůstající finanční problémy obcí. Od nich se totiž očekávala pomoc těm nejpotřebnějším, jejich počet však stále narůstal s rostoucí krizí. Toto téma se v sudetoněmeckém nacionálně socialistickém tisku objevuje pravidelně, což souvisí s množstvím představitelů strany ve vedení měst a obcí.

Tyto texty nejsou v tisku DNSAP náhodně, plní totiž předem promyšlenou úlohu. Jejich hlavním cílem je zapůsobit na city čtenáře, vzbudit u něj soucit k trpícím a zároveň hněv vůči

²¹¹ *Völkische Rundschau*, 27. listopadu 1932, s. 6.

²¹² Tamtéž.

²¹³ *Der Tag*, 18. listopadu 1931, s. 5.

²¹⁴ Tamtéž.

viníkům tohoto stavu. Je to typická ukázka propagandy, kdy cílem je získat čtenáře na svou stranu na základě vzbuzení určitých emocí, které potlačí nežádoucí rozumovou složku vnímání. Čtenář je těmito články veden k protivládnímu postoji, ovšem nikoliv otevřenými protivládními útoky, nýbrž nepřímým a mnohdy ani nevyčleněným poukazováním na viníka zlé situace v závěrech článků. Tato opatrnost souvisela s neustálou hrozbou cenzury, která byla v období první republiky praktikována.

Jednalo se o tzv. předběžnou cenzuru, která probíhá před uveřejněním článku, knihy atd. Cenzor měl právo zakázat prodej všech výtisků, pokud obsahovaly nějaký závadný text. Takovýto zákaz mohl způsobit ohromné ztráty vydavateli, a proto se vžila praxe, že se vytisklo nejprve několik kusů, které byly předány ke kontrole. Pokud cenzor nějaký text zakázal, noviny pak vyšly v druhém, po konfiskaci opraveném vydání a místo nepovolených textů zbyla jen prázdná místa. Cenzura byla tedy veřejná, neboť každý zásah cenzora poznal a noviny vyšly tzv. vybíleny. Tato praktika byla častým terčem vtipů např. co je bílé, to je pravda.²¹⁵

Na rozdíl od českých fašistů se sudetoněmečtí nacionální socialisté cenzuře celkem úspěšně vyhýbali, jednak již zmíněným opatrným formulováním článků, jednak též častým otiskováním celých projevů z poslanecké sněmovny, do kterých cenzura do roku 1933 zasahovat nesměla.²¹⁶ Cenzor zde obvykle škrtal pouze některé věty či souvětí, naopak v novinách českého fašismu nejednou zbyl pouze nadpis článku či několik málo vět.

Stěžejním cílem některých textů nacionálně socialistických novin bylo prezentovat hospodářskou bídu v pohraničí jako cílený útok Čechů na sudetoněmecký národ, jako snahu podlomit jeho vůdčí postavení v pohraničí a hospodářsky ho zničit. Jak naznačíme v následujících ukázkách, nacionálně socialistický tisk obsahuje i jasnější formulace této myšlenky. V již citovaném článku z 18.

²¹⁵ DOLEJŠÍ, Vojtěch. *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 230.

²¹⁶ Viz. TÓTH, Andrej a kol. *Národnostní...*

listopadu 1931 mimo jiné zaznělo: „*Hospodářská krize v tomto státě je německá krize.*“²¹⁷ S využitím ironie vyjadřuje stejnou myšlenku nadpis z ledna 1932: „*Ve znamení národního porozumění: Plivnutí na německý národ. Nová monstrózní urážka německého národa českými vládci.*“²¹⁸ Totožné vyznění má článek Leo Schuberta, starosty Fulneku a do jeho zákazu vůdce Volkssportu, který svůj rozbor finanční politiky vlády zakončil: „*Již jsme prokázali, že tento stát vede svá sociální, finanční a hospodářská opatření k nerovnosti a ke škodě národních hnutí [...] Z tohoto důvodu se každý zákon rychle projednává, zvláště když se týká daní, jedná se o posilování státního a centralistického násilí.*“²¹⁹

Zcela jasně se vyjádřil Rudolf Kasper v poslanecké sněmovně a jeho projev si mohli přečíst i čtenáři *Der Tag*: „*Chtěli jsme si žít v tomto státě svým vlastním národním životem. Náš národní život byl však všemožně omezován. Na základě hospodářských nařízení bylo trvání našeho národa těžce ohroženo. Sudetoněmecké hospodářství stojí už měsíce před kompletním zhroucením a stovky tisíc statečných německých lidí jsou celkově zbídačeni a hladověji opuštěni. A nejen proto, že trvá tzv. světová hospodářská krize, ale také z národních příčin, konečným cílem totiž bylo zničení německého průmyslu a hospodářství. Je to boj veden proti německému právu, proti německému školství a proti německým pracovníkům. Tento boj pokračuje v ještě tvrdší podobě, než tomu bylo dříve.*“²²⁰

Představitelé DNSAP se touto formou snažili posunout vnímání aktuální nouze z hospodářsko-sociální oblasti do roviny národnostního soupeření. Snaží se zařadit tuto krizi do odvěkého střetávání Čechů s Němci, odmítají její hospodářské příčiny a prezentují ji jako úmyslný útok na sudetoněmeckou národnostní

²¹⁷ *Der Tag*, 18. listopadu 1931, s. 5.

²¹⁸ *Der Tag*, 5. ledna 1932, s. 3.

²¹⁹ *Der Tag*, 8. července 1932, s. 5.

²²⁰ *Der Tag*, 15. července 1932, s. 1.

menšinu. Cílem této rétoriky bylo posílit v řadách čtenářů odpor vůči čs. vládě a celému státu, podat hospodářskou krizi jako boj o přežití německého národa, předat čtenářům pocit obavy o svou budoucnost a aktivizovat národnostně smýšlející Němce k aktivitě pod vlajkou sudetoněmeckého nacionálního socialismu.

Nacionální socialisté vycházeli i v hospodářské politice ze svého opozičního postoje nejen vůči československému státu, ale i k velmocenskému uspořádání Evropy po 1. světové válce. Kořeny hospodářské krize viděli v poválečných smlouvách, které násilně rozbily dřívější „přirozené“ hospodářské celky.²²¹ V návaznosti na tuto teorii následně kritizovali zahraniční a obchodní politiku Československa, kterou považovali za hlavní příčinu současných hospodářských potíží.²²² Jak už bylo naznačeno výše, mezinárodní obchod byl pro pohraničí klíčový, proto je nedostatečná podpora zahraničního obchodu jedním z hlavních bodů kritiky vlády. DNSAP se tedy logicky stala jedním z hlasitých odpůrců deflační politiky vlády, která zvyšovala ceny průmyslových výrobků a tím ještě ztěžovala jejich konkurenceschopnost na mezinárodním trhu. V tisku strany se s kritikou deflační politiky můžeme setkat poměrně často, např. Hanz Krebs píše: *„Tak dlouho vláda neudělala nic pro pochopení nezbytnosti odklonu od zlatem kryté měny a její podpora deflace nás dostala tam, kde jsme. Přes volání po snaze o snížení cen průmyslových výrobků deflace způsobila právě jejich růst.“*²²³ Týdeník *Völkische Rundschau* jde ještě dále: *„odmítáme svazující deflační politiku vlády, která nás ještě více tlačí dolů. Požadujeme peněžní pomoc a podporu [...] Plodem této deflační politiky je plánované zhoršení situace nezaměstnaných. [...] Deflační politika je umělé zvyšování utrpení lidí.“*²²⁴

Nacionální socialisté nehledali řešení krize ve změně systému vlády jako například čeští fašisté, jim totiž nešlo o stát

²²¹ CESAR, Jaroslav. *Politika...*, s. 59.

²²² Tamtéž, s. 57.

²²³ *Der Tag*, 18. listopadu 1931. s. 3.

²²⁴ *Völkische Rundschau*, 30. dubna 1933, s. 2.

jako takový. Jejich konečným cílem byla německá autonomie, nebo dokonce připojení pohraničí k Německu, ČSR neuznávali a nikdy ho za svoje nepřijali. Jejich řešením měla být tzv. středoevropská celní unie, jejíž základ by mělo podle Rudolfa Junga tvořit Německo a Rakousko, připojit by se mělo i Polsko, ČSR, Maďarsko a Jugoslávie, „čímž by vznikl vnitřní trh pro 120 mil. Tomu však brání Francie“.²²⁵ Nebylo těžké uhodnout pravé důvody této politiky, tedy posílení závislosti uvedených zemí na Německu a případné posílení pozic německé národnosti v Československu.

Sociální politika strany obsahovala řadu populistických požadavků, od přidělů uhlí pro nezaměstnané, plošných dávek v nezaměstnanosti, zastavení exekucí a poskytnutí daňových úlev, až po zlepšení postavení Němců ve státních službách, či zadávání státních zakázek též německým podnikům. Častým předmětem kritiky státu je korupce, která „ovládá vládní rozhodnutí a vznik nových zákonů. Když se nedá spolehnout na slušnost a plnění povinností úřednictva, tak je celý život na lokální úrovni kolotoč korupce a prasáren.“²²⁶ Stejně tak jsou na denním pořádku pochybnosti o kompetentnosti současné vlády: „Vláda je pod vlivem bank [...] Bláznivá blaženost minulých let v současnosti přechází v peklo a vichřici.“²²⁷

Opoziční postoj vůči demokratickému zřízení je patrný z výroků, které nejsou v tisku nacionálních socialistů výjimkou: „Řečníci v parlamentu připomínají spíše muzejní kousky, které jsou neustálou připomínkou, proč udržet zavedenou parlamentní formu.“²²⁸

²²⁵ CESAR, Jaroslav. *Politika...*, s. 57.

²²⁶ *Der Tag*, 27. listopadu 1931. s. 1.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ *Der Tag*, 2. července 1932. s. 5.

4. 5. Závěr

Der Tag a stejně tak i *Völkische Rundschau* předávají svým čtenářům opoziční postoj vůči československému státu a jeho politickému vedení. Tyto noviny upozadují dění v Praze a ve zbytku Československa a dávají více prostoru informacím z Německa, což patrně souvisí s nesouhlasem tohoto hnutí s náležitostí Sudet do československého státu. Články týkající se Německa se po nástupu Hitlera k moci stávají oslavnými chorály, které tak kontrastují s popisem bídy na druhé straně hranice.

Hospodářské potíže související s celosvětovou krizí poskytují vhodnou příležitost posílit společný odpor německy mluvícího obyvatelstva vůči vládě a státu. Oba zkoumané listy promyšleně působí na národní cítění čtenářů líčením, nikoliv celosvětové hospodářské krize, nýbrž nacionálně motivovaného boje o přežití sudetoněmeckého národa. To je velmi obratná ukázka propagandistického stylu využívání pravd, polopravd a lží a z nich následně vytvořené dezinterpretace.

Cílem bylo vzbudit ve čtenáři soucit, nenávisť a pocit ohrožení, získat ho na svou stranu a aktivizovat k činnosti pod stranickým vedením. Tento postup mají listy českého fašismu a nacionálního socialismu společný, zapůsobit na city čtenáře, získat jeho přízeň a poté ho zaktivizovat k činnosti ve stranickém hnutí.

Proces s Volkssportem a následná perzekuce strany nezjemnila rétoriku zkoumaných novin, dalo by se říci, že naopak přiosvětila výpady tohoto tisku vůči vládní politice a československému státu. Nutno ovšem podotknout, že onen opoziční postoj byl obvykle patrný z nepřímých vyjádření, náznaků a postojů, protože otevřené protistátní vyjádření by cenzura pravděpodobně z novin vyškrtla. Redaktoři zkoumaných listů se snažili omezit zásahy cenzury na minimum, jedná se proto nejčastěji o jednotlivé věty, či odstavce na rozdíl od tisku českého fašismu, kde „mizely“ i celé strany.

5. Krásná literatura jako zdroj propagandy v tisku českého fašismu

5. 1. Skrytá propaganda

Tisk českého fašismu obsahoval převážně ideologií zabarvené články reagující na aktuální politickou situaci, na jeho stránkách však bylo možné kromě reklam a kulturních aktualit objevit i různé druhy literárních žánrů. Jednalo se nejčastěji o básně, povídky a romány vydávané na pokračování a právě těmto textům se budou věnovat následující řádky.

Tento žánr se obvykle vyskytoval na závěrečných listech novin pod názvem besídka. Častěji se s podobnými texty setkáme v hlavních stranických listech, lokální periodika uveřejňují zábavné články spíše okrajově, především díky mnohem skromnějšímu rozsahu. Vcelku pravidelně vycházely povídky, básně, či romány v *Říšské Stráži*, *Stráži Říše* a v *Národní republice*, kde jim byla vyhrazena celá stránka.

Jak už bylo zmíněno, tyto texty vypadají na první pohled jako zábavné příběhy, které mají odlehčit dosavadní politické články a dopřát čtenáři trochu zábavy. Není ovšem těžké vysledovat jistou podobnost v ději, typu postav, či v celkovém vyznění příběhu. Tyto konkrétní příběhy totiž nebyly vybírány do fašistických novin náhodně, jejich cílem bylo získat čtenáře pro ideologii hnutí nenápadnou, zábavnou formou. Neděje se tak otevřeně jako u klasických článků, fašistická myšlenka je zakódována v jednání postav, v kladném vykreslení jedné skupiny a odsuzování jiné, v ději, prostředí apod.

Jedná se o nepřímou a skrytou propagandu, o které se odborná literatura nejčastěji zmiňuje v kontextu filmové produkce Třetí říše. Vůdčí postava NSDAP Joseph Goebbels zastával názor, že nepřímá propaganda je mnohem účinnější, neboť v okamžiku, kdy zůstává v pozadí, „*jako tendence, charakter, postoj a projevuje se jen jednáním, událostmi, rozlišováním lidí, stává se v každém*

ohledu účinnější.“²²⁹ Přesně to vystihuje ve svém projevu: „propaganda nemusí být duchaplná, ale populární. Nic nepůsobí tak stabilizujícím dojmem, jako zábava.“²³⁰

Přespříliš přímé propagandy mohlo nejen ohrozit schopnost ji přijmout, ale mohla se stát průhlednou a způsobit v příjemateli odpor. Proto také Goebbels postupně ustupoval od tvorby megalomanských ideologických filmů a naopak rostl počet filmů únikových, se kterými bylo původně počítáno pouze z komerčních důvodů. Na rozdíl od Hitlera dával Joseph Goebbels přednost „organizační a propagandistické práci [...] před lpěním na dogmatu, účelnost před principy. Měl racionální zásadu: nepřetržitá agitace vede k jedinému – časem otupí schopnost posluchače ji přijímat.“²³¹

Této zásadě odpovídal též program promítání kin, kdy divák vždy zhlédl 20-40 minutový ideologicky zaměřený týdeník a poté často následoval zábavný film. Přesto, že ve Třetí říši neexistoval žádný nepolitický film, měly zábavné komedie, či písničkové filmy diváky vytrhnout z reality a nechat odpočinout především od záplavy klišé produkované nacistickou propagandou.²³² Je tedy vidět, že i svým obsahem apolitické filmy, které se zpravidla odehrávaly v blíže neurčeném čase a prostoru, měly v propagandistické mašinérii své jasné místo. Měly vytvořit dojem normalnosti života a splňovat každému to, co v životě v nacistickém státě chybělo.²³³ Filmy zobrazovaly klidný občanský život, bez nacismu a válek, jejich postavy cestovaly, zažívaly různá dobrodružství apod. Využití filmu pro potřeby ideologie ovšem nebylo nacistickým vynálezem a sám Goebbels přiznával, že se nechal plně inspirovat úspěchy sovětských propagandistických filmů²³⁴. Podobně sloužily ideologii i další umělecké žánry²³⁵, např.

²²⁹ ZEMAN, Pavel. *Film, stát a politika*. In: *Iluminace* 6, 1994, č. 3, s. 71.

²³⁰ DUFFACK, J. J. *Dr. Joseph...*, s. 21, 78.

²³¹ Tamtéž, s. 66.

²³² KAŠPAR, Lukáš. *Český...*, s. 57.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ *Křižník Potěmkin (1925)* a *Deset dní, které otřásly světem (1927)*.

historické romány o bojovnících německé historie, nebo sportovní články o nebojácných hrdinech za volantem, o kterých se zmiňuje Viktor Klemperer: „*druhá uniforma, v níž nacistické hrdinství vystupuje, je závodníková kukla, jeho přilba, brýle, silné rukavice [...] nejvyhraněnější a nejčastější obraz hrdinství skýtá v polovině třicátých let automobilový závodník [...] Pokud si mladý člověk nevybral svůj hrdinský vzor mezi nahými svalovci nebo válečníky v uniformách SA [...] pak jej určitě našel mezi závodníky.*“²³⁶

Přesto i tyto únikové filmy a příběhy byly pod přísným dohledem, důraz se kladl na jejich výchovný efekt, únikovost a tendenčnost. Značná část filmů se též ocitá napůl cesty mezi ideologickými a únikovými díly, přičemž na první pohled náleží spíše ke druhé z těchto kategorií. Hlavními motivy propagandy v těchto filmech je antisemitismus, důraz na obětování se pro rodinu, oslava práce, oslava venkova atd. Značný důraz se klade na osobní oběť, často žen po odchodu jejich mužů na frontu. Dlouhé byly směrnice, které určovaly, co vše se ve filmech objevovat nesmí vzhledem k politické, či vojenské situaci, zhoršeného zásobování atd. Zakázáno bylo zobrazovat „*kouřící osoby, zesměšňování učitelů, [...] bezdětná manželství, víra v náhodu*“ apod.²³⁷

Čeští fašisté byli v období hospodářské krize v naprosto odlišné situaci a neměli tolik možností jako NSDAP v Německu po převzetí moci. Výše zmíněné texty se objevovaly především v tištěných periodikách tohoto hnutí, výjimečně vycházely i vázané knihy, což byly obvykle hrdinské romány týkající se Radoly Gajdy, ke kterým se ještě dostaneme.²³⁸

²³⁵ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008.

²³⁶ KLEMPERER, Victor. *Jazyk...*, s. 12.

²³⁷ KAŠPAR, Lukáš. *Český...*, s. 61.

²³⁸ Třikrát byla vydána Gajdova kniha *Moje paměti* (1920, 1921, 1924), která obsahuje jeho vzpomínky na 1. světovou válku a legionářské boje s bolševiky. O hrdinství našich legionářů a „jejich vůdce“ Gajdy vypráví i třídílný román *Radola z let 1927-1928*.

5. 2. Povídky z venkovského prostředí

Besídky fašistických listů, tedy místa vyhrazená zábavným textům, obsahovaly velmi často krátké, výchovně laděné povídky, jejichž děj oslavoval venkov a jeho obyvatele. Výše jsme sice uvedli, že regionální tiskoviny obsahovaly zábavné texty spíše výjimečně, ovšem výjimkou potvrzující pravidlo jsou příběhy paní Kohoutové, které vycházely na počátku třicátých let ve *Fašistickém Jihu* a ve *Fašistické Moravě*. Jako autor a zároveň hlavní postava vystupuje v příbězích generál Hermach, patrně pseudonym některého z novinářů těchto listů, který v ich formě vypráví příběhy z jižních Čech. Jedná se o vysloužilého generála, italského legionáře a člověka s vysokým vzděláním. V jistém smyslu má působit jako městský intelektuál, přesvědčením fašista. Jeho častou diskuzní partnerkou je paní Kohoutová, což je životem zkušená postarší žena, která se v příbězích stává mluvčím prostého venkovského lidu. Hovoří prostým lidovým jazykem a z této pozice také komentuje veřejné dění ve státě a jihočeském regionu.

Děj se odehrává na konkrétních místech, především na Písecku a Strakonicku a satirickou formou reaguje na skutečné dění v tomto regionu. Vystupují v něm také některé skutečné postavy především z řad státních úředníků a místních představitelů politických stran, které jsou patřičným způsobem zkarikovány.

Děj půlstránkové povídky se obvykle točí kolem nějaké reálné události, které je gen. Hermach sám svědkem, či se o ní dozví z doslechu. Pak následuje setkání s paní Kohoutovou, která na dění dle svého selského rozumu reaguje a poskytuje gen. Hermachovi jisté poučení. V povídkách je vyzdvihován prostý selský rozum, který předčí moderní vzdělání a intelektuály, kteří jsou příliš vzdáleni realitě např. „*Ježíšmarjá, pane generále, to je hrůza, jak jsou tihle studovaný lidi někda hloupý [...] Jářku: »Paní Kohoutová, Vy jste holka k zulíbání. Buďte zdráva, já už běžím domů, tohle já musím napsati do Fašistického Jihu« aby vás*

zdravili na celém Strakonicku.²³⁹ V další povídce se gen. Hermach celkem ironicky ptá paní Kohoutové, co by jsme dělali, kdyby „[...] tak přišla ta neobyčejná smrt a sebrala nám najednou Patejdla a Dérera a Malypetra a Berana a Meisnera a Soukupa [...] a ty ostatní sněmovníky [...] co bychom dělali? »No, něco by jsme nalámali tady na Dubovci, něco by se koupilo, nadělali bysme věnce a šli bysme na pohřeb« nenechává se k nějakému „zbytečnému filozofování“ strhnout paní Kohoutová. Jedná jako správná žena z lidu, energicky a prakticky.

»Ale paní, co bychom tu bez nich dělali?« [...] »No, vy jste dnes s tím svým „ale“ horší než můj čtyřletý kluk. Ten alespoň mlčí, když mu řeknu: »mlč už! [...] Poslechněte pane generále: když tady tahle kumpanie ještě nebyla, my jsme tu už byli; a až tady ta kumpanie už nebude, my tu zas budem.« »Pane Bože paní Kohoutová, to je pravda, vždyť je to tak jasné, je vidět, že my jsme v Itálii na Cima Dodici zapoměli i přemýšlet!«²⁴⁰ V tohoto druhu textů často opakovaná myšlenka: prostí lidé z venkova jsou zkrátka praktičtější a užitečnější než intelektuálové z města. Ukázka poukazuje na to, že i vesnické děti mají více rozumu, proto může paní Kohoutová gen. Hermacha poučovat, vykládat mu, jak se věci mají a co je důležité.

Příběhy paní Kohoutové podávají velice zkrácený obraz o venkovském prostředí 30. let, kdy je kladen důraz na to přesvědčit čtenáře, že s fašisty sympatizuje již téměř každý sedlák. V jedné z povídek si generál Hermach postěžuje: „celý fašistický program je [...] pryč. Lidé mně ho přebrali. Tam ta žena, jejíž dítě nemůže dostati slevy do školy, ta bude bojovati lépe než já, protože bojuje za své dítě. Co tady, generále Hermachu, budeš dělat? Vždyť je to tu samý fašista.“²⁴¹

Na jiném místě se husopaska předškolního věku Maříčka Hakrová gen. Hermacha ptá: „Pane generále, proč pak už tady u

²³⁹ *Fašistická Morava*, 22. září 1933, s. 1.

²⁴⁰ *Fašistická Morava*, 3. listopadu 1933, s. 3.

²⁴¹ *Fašistická Morava*, 22. září 1933, s. 1.

*nás neuděláte schůzi, vždyť už i tak jsou skoro celé Jemnice fašistické! A nebyt té bídy o krejcar, odebíralo by se tu alespoň 10 fašistických novin.*²⁴²

Častým motivem fašistických textů je mučednictví, připomínání perzekuce vedení strany i prostých členů, čímž se fašisté snaží získat sympatie veřejnosti. Nejedná se však o nějaké fašistické specifikum, podobně se vyjadřovali i komunisté v *Rudém právu*: „Zatčení a souzení jen proto, že jsou komunisty [...] Ukazuje se celá cena sociálfašistů ve státním aparátě: navrch demokratické fráze [...] vespod nejbrutálnější potlačování revolučního dělnického hnutí – navrch moderní demokracie – vespod středověký teror.“²⁴³

Tento motiv mučednictví se nevyhnul ani povídkám ve fašistických listech, kde si paní Kohoutová stěžuje: „Byť ani ten můj nejní komunista, je fašista, ale což to může říci? Byť by ho pustili druhý den z práce!“²⁴⁴ Text jasně působí na city čtenáře, snaží se v něm vzbudit soucit a sympatie. Důležité také je, že vyhazov z práce hrozí prostému venkovskému člověku, s kterým se běžní čtenatelé mohli ztotožnit a říci si: »Příště přece mohou vyhodit mě«.

Další podstatnou idealizací prochází v příbězích prostý venkovský člověk, který je líčen jako hrdý český sedlák nezkažený moderní dobou, který uchovává původní ráz českého národa. „Políbil jsem paní Kohoutové obě ruce a odešel. Cestou si myslím: V zeměpise to má popletené [...], ale selská krev se v ní nezapře. Vždycky, když toho darebáctví bylo v Čechách již příliš mnoho, byl to český sedlák a chalupník, jehož obětmi se začínalo a jehož obětmi se končilo. Chaloupky naše, buďte požehnány.“²⁴⁵

Za vzor všem „učeným úředníkům a politikům“ může posloužit i malý venkovský chlapec, který je nebojácný, bojovný a

²⁴² *Fašistická Morava*, 15. prosince 1933, s. 3.

²⁴³ *Rudé právo*, 1. října 1930, s. 3.

²⁴⁴ *Fašistická Morava*, 22. září 1933, s. 1.

²⁴⁵ Tamtéž.

neúplatný. Na generálovu zdvořilou otázku totiž odpovídá: „»*Jen si dete po svejch. Jste nákej nezát sjídivej, mysjíte, ze budete kazdýho sjídit a udávat.*« [...] »*Dejte si svou cokojádu tamje Fjanovi Zapjetajou, já nepocebuju vod vás žádný subence. A us dete, nebo vás pjastym kamenem.*« *Genie zárný naší vlasti! Jestliže jsi nám dal do každé vesnice jen tři takové malé Přešťováky, můžeme říci, že jsi na nás nezapomněl!*“²⁴⁶

Výše uvedené texty prokazují, komu byly tyto texty určeny. Tato propaganda je vytvořena pro venkovské obyvatelstvo, prostředím, hlavními postavami i dialogy. Fašisté se snaží přesvědčit čtenáře, že dobře znají problémy venkova, sledují dění i v nejmenších obcích a bojují za jejich obyvatele. Navíc velmi zkreslují svou podporu na venkově, patrně aby demonstrovali svou sílu a popularitu. Přízeň zemědělců si snaží naklonit zdůrazňováním jejich zásluh o národ a přesvědčováním o všestrannosti selského rozumu, který hravě stačí i na hospodářské či sociální potíže státu. Celkově působí texty příběhů antiintelektuálsky a antiměstsky, kdy lidé ve městě jsou vykreslováni jako protiklad venkovu, zahálčiví a zkažení, stejně tak moderní intelektuálové nepraktičtí, neschopní jakéhokoli rozhodnutí. Fašističtí novináři se jistě snažili využít nízké vzdělanosti české vesnice a jejich neznalosti vnitropolitického dění.

Fašistické hnutí si všemi výše popsanými prostředky snažilo vytvořit na venkově voličskou základnu, tyto snahy sílily především na přelomu 20. a 30. let, kdy se ze zemědělských oblastí ozývala hlasitá kritika vládní agrární strany. Tyto nespokojence se NOF snažila podchytit, zapojit do vlastního hnutí. Jejich zájem o venkov souvisí i se značným množstvím tzv. občanských stran v období první republiky, které se orientovaly především na městské voliče. Český fašismus se od svých počátků snažil prosadit

²⁴⁶ *Fašistická Morava*, 1. prosince 1933, s. 1.

i mezi dělnictvem, kde však nedokázal konkurovat komunistické straně.

5. 3. Milostné povídky

Je až s podivem, jak často se ve fašistickém tisku objevují milostné povídky o mladých lidech, obvykle mladých dívkách hledajících si životního partnera. Jejich četnost je patrně dána starostmi fašistů o mládež a o její správnou výchovu. Svou roli jistě hrála i oblíbenost těchto příběhů především u prostého lidu na českém venkově. Tyto texty jsou jistým návodem, jak by se mladí lidé měli navzájem chovat, čeho by si měli jeden na druhém vážit a čeho se naopak vyvarovat.

Tento žánr ve fašistickém tisku hojně zastupuje spisovatelka Anna Antonie Mazurová vystupující pod pseudonymem Věra Myslíková. Jednalo se o učitelku z Pardubicka, která se soustředila především na tvorbu pro mládež, přičemž sledovala především výchovné cíle. Psala prózu, drama i poezii, přispívala do časopisů a řada jejích prací vyšla i knižně.²⁴⁷

V létě 1929 vycházela v *Národní republice* jedna z takto didakticky zaměřených povídek A. A. Mazurové. Hlavní hrdinkou je slečna Ela, nevinná cudná dívka hledající životní lásku. Seznámí se s Karlem, ovšem brzy zjistí, že to není ten pravý, neboť: „*byl lehkomyšlný i vůči ní, neznal hranic, mezi [...] Dělal jí vše na vzdor [...] A když veřejně vyznamenal Karlu v přítomnosti Elině, bylo vše skončeno mezi nimi.*“²⁴⁸

Důležité je, že Ela: „*Uhájila sebe, po celý svůj styk s Karlem, uhájila si i pojem ryzí lásky, jenž zdokonaluje člověka a nevede ho ke zkáze, ponížení a hanbě.*“ Karel představuje přesně ten typ muže, kterému by se správné dívky měly vyhnout. Stejnou roli plní v příběhu dívka Karla, „*zlá, mstivá, závistivá a podlá [...]*,”

²⁴⁷ *Zahrada*, 1910. *Dobré srdce*, 1912. *Princezna světluška*, 1915. *Zvítězíme*, 1928. *Láska Alenčina*, 1939. *Stateční srdce*, 1941; POSPÍŠIL, Otokar. *Spisovatelé beletristé Pardubic a pardubického kraje*. Pardubice: V. Vokolek a syn, 1941. s. 28.

²⁴⁸ *Národní republika*, 14. června 1929, s. 5.

šla cestou závisti, zloby – a pustého osamoceního života“
Protikladem těchto postav je čestný, poctivý a galantní Jan, který se na konci příběhu ukáže být tím správným partnerem pro Elu: *„Mohla-li jste mít ráda člověka [...] jenž vám tolik bolesti způsobil [...] proč by jste nemohla mě šťastněji a více mít ráda, než člověka bez zásad ovládaného vášněmi? [...] milujete pravdu, jako já a proto jste zvítězila u mne i pro celé budoucno.“*²⁴⁹

Co se stane, pokud dívka bezhlavě podlehe nesprávnému muži a je mu „oddanou tělem i duší“ popisuje povídka Zmařený život. Její hlavní postavou je architekt Pokorný, muž hodný opovržení, který svedl chudou a důvěřivou dívku Boženu, aniž by kdy plánoval vzít si ji za manželku. Pokorný pocházel z vyšších vrstev a Božena mu byla pouze pro potěšení: *„poměr ten nemohl dlouho trvati. Kam by to vedlo? Beztoho se počalo o tom ve společnosti hovořit a já hleděl všemožně z poměru toho se vyprostit.“* Pokorný začal usilovat o vdanou paní Olgu a nalhal Boženě, že se musí ženit a nemohou se již dále vídat. Rozchod zničil Boženu „duševně i tělesně“ a vydána „na posměch zlým lidem“²⁵⁰ bere si život skokem do Vltavy. Pokorný, typický antihrdina těchto příběhů, prokazuje na závěr své padoušství, když ani neprojeví nad zprávou o dívčině tragické smrti lítost.

Podobně mravokárný děj má i román Anny Antonie Mazurové Zvítězíme z roku 1928, který vypráví o venkovance hledající v Praze pravého muže. Román vycházel na pokračování v *Národní republice* v roce 1929, jeho čitelnosti však uškodily časté poučné exkurze do historie českého národa. Především na počátku díla ustupuje příběh do pozadí a autorka se i v několikastránkových pasážích věnuje historickým postavám, jejichž pomníky se nacházejí v centru Prahy. Hlavní hrdinka Pavla provází v této části knihy svou přítelkyni Bělu po Praze a u jednotlivých pamětihodností líčí české dějiny: *„Dívky projely*

²⁴⁹ *Národní republika*, 14. června 1929, s. 5.

²⁵⁰ *Říšská stráž*, 5. ledna 1929, s. 3.

Hybernskou ulicí, Celetnou a vystoupili na Staroměstském náměstí. Úchvatný dojem je uvítal. Vznešená, nedotknutelná krása zjevu Husova vznášela se nad rudým ozářením podstavce [...] »Hledej pravdu, slyš pravdu, už se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti« šeptala si Pavla slova Husova.²⁵¹ Následuje výklad o významu Husova boje pro český národ a o jeho světové proslulosti: „Národ mající takového vyznavače pravdy, je národem šťastným, neboť přesvědčení člověka je základnou jeho života a cílem všeho podnikání. Kdo se dovedl postavit za své přesvědčení, kdo dovedl silou svou vynést duši z požáru plamenů, do říše věčna jest zapsán na věky do dějin nejen českých, ale i světových. Svět uznati musí sílu, jež za práh života vcházela, zpívajíc k Bohu.“²⁵²

Za zmínku jistě stojí i následující pasáž týkající se poprav 27 český pánů roku 1621, přičemž autorka vypisuje všechny s tituly a hodnostmi na téměř celé stránce. Do kontextu této dějinné události pak autorka, stejně jako čeští nacionalisté, staví boj českých legionářů v Rusku, což měla být odvěta vůči Habsburkům za popravu český velmožů před téměř 400 lety. Následuje přes půl stránku dlouhá přísaha českých legií.

Hlavní hrdinka je opět ideálním vzorem pro mládež, je chytrá, poctivá, zbožná, pilně studuje a stává se učitelkou dějin a literatury. Pavla miluje svůj národ, je obětavá a pro svou úlohu vychovávat mládež národně by udělala vše.

Tyto texty vlastně kritizují dnešní výchovu a uvolněnou morálku ve společnosti, odkazují k tradičnímu ctnostnému chování a zdvihají pomyslný varovný prst nad těmi, kteří se nebudou těmito mravními zásadami řídit.

Zajímavé je, že sami vůdci fašistického hnutí tyto ideály morálky nedokázali naplnit. O Františku Paulusovi a jeho podivném obchodování s antikoncepčními přípravky jsme se už

²⁵¹ *Národní republika*, 11. ledna 1929. s. 3.

²⁵² Tamtéž.

zmiňovali výše. Upozorníme na kauzu z roku 1928, kdy úřednice z redakce *Říšské stráže* Běla Strádalová obvinila funkcionáře NOF F. K. Šneppa z nemravných činů vůči její osobě, přičemž *„nabízela 8 svědkyň, které jsou sto dosvědčiti, že se Šnepp i vůči nim dopustil podobných činů, z nichž ho nařkla“*. Šnepp se bránil žalobou pro pomluvu, ovšem okresní soud ji zamítl.²⁵³

Ani sám Gajda neměl úplně čistý štít, když pomíneme epizodu s vydáváním se za lékaře, po návratu z Ruska měl v podstatě dvě ženy. Oženil se totiž již před 1. světovou válkou se Zorkou Tironovou, dcerou lékárníka v Kotoru. V Jekatěrinburku poté pojal bez předchozího rozvodu za choť i pozdější Kateřinu Gajdovou. V období Gajdovy aféry²⁵⁴ chtěl údajně tuto bigamii prošetřit sám Masaryk, ale bylo mu to rozmluveno Ministerstvu národní obrany, neboť by se tím mohla pošramotit skvělá pověst legií, takových případů bylo mezi legionáři z Ruska totiž více.²⁵⁵

5. 4. Příběhy z armádního prostředí

Jak již bylo zmíněno výše, armáda znamenala pro české fašisty velmi mnoho, což se odráží i v jejich tiskové produkci, kde se často objevují články o armádě a také příběhy z vojenského prostředí. Ty obvykle líčí hrdinství našich legionářů, ať už se jedná o vzpomínky či fiktivní vyprávění, ovšem najdou se i výchovně laděné povídky, které upozorňují, jak takový voják vypadat nemá. Tento cíl má i příběh o inspekci generála Palkoviče v neznámých kasárnách. Jednalo se o muže na svém místě, přísného a rázného, který *„měl oči, o kterých se zbytečně neříkalo, že vidí i za roh a skrze střechu [...] na půdách a ve skladištích, kdyby v celých srovnaných řadách jenom jedna čepice byla bez podšívky, rovnou k ní a byl kravál. V kuchyni jenom mrkl po rozdělených porcích masa a už hodil na váhu právě ten kousek masa, jemuž chybělo*

²⁵³ NA, fond 207, k. 59, spis 486.

²⁵⁴ Viz. ŠEDIVÝ, Ivan. *Gajdova aféra 1926-1928*, ČČH 92, 1994, č. 4.

²⁵⁵ Viz. KLIMEK, Antonín. HOFMAN, Petr. *Vítěz...*

*několik gramů.*²⁵⁶ Naopak důstojníci kasáren líní a ledabylí, „*denně zívajíc a nevyspalí*“ a v jejich čele starý a neschopný hejtman.

Příběh vrcholí, když generál zjistí, že spojení mezi márnici a strážnicí nefunguje, ačkoliv je přesvědčován o opaku. Generál Palkovič zamkne starého hejtmana v márnici s tím, aby si ze strážnice zavolal pomoc, když vedení funguje. Lajdácký hejtman je po zásluze potrestán, neboť stráví v márnici celou noc. „*Když se ráno rozednilo, šel [generál, pozn. M K.] zase s důstojníky do márnice. Tam na zemi ležel starý hejtman, vyjevených očí, zježených vlasů, zesinalý, bledý a celý bez sebe. Probděl celou noc, jako smyslů zbavený běhal po márnici, lomil rukama, jektal zuby a div strachy nezešilel.*“ Příběh končí pensionováním hejtmana a nápravou důstojníků, kteří od té doby kontrolují spojení každý den, neboť „*generál Palkovič přijíti zase. A ten vidí i za roh a skrze střechu. Natož zpřetrhané dráty od márnice.*“²⁵⁷ Příběhy tohoto typu zdůrazňují vlastnosti, které fašisté od správného vojáka vyžadují, tentokrát je to pořádek a disciplína.

O občanské válce, ale především o hrdinství československých legionářů vedených Radolou Gajdou, vypráví třídílný román Radola autora písíciho pod pseudonymem Ota Kárek. Příběhem nás provádí kněžna Věra Nabokovna, která putuje občanskou válkou zmítaným Ruskem. Věra nejprve hledá svého milého československého legionáře Daneše, poté svého otce, pronásleduje bolševické špiony, ovšem především musí neustále hájit svoji čest, neboť jí téměř každých 20 stánek hrozí znásilnění od bolševiků, či demoralizovaných ruských vojáků. Věra má ovšem štěstí a vždy jí zachrání českoslovenští legionáři, či kozáci, poslední disciplinovaní vojáci Ruska.

Román věnuje značný prostor líčení morálního rozkladu ruské armády a celé společnosti po hroucení carského režimu a do

²⁵⁶ *Stráž říše*, 6. června 1929, s. 5.

²⁵⁷ Tamtéž.

kontrastu k tomuto úpadku staví disciplinované čs. legionáře a jejich úspěchy: „*V ruském vojsku vzrůstala se naprostá dezorganizace, tisíce a tisíce vojáků odcházelo samovolně do zázemí. Ba i celé formace za vedení důstojníků [...] Silnice byla přeplněna prchajícími oddíly [...] Lidé mezi sebou se prali, hádali, koně říčeli, všude panoval zmatek nad zmatek [...] Z ruských částí nechtěl na válčení mysliti nikdo. Jen tu a tam se objevivší kozácké oddíly chodily na vykázané pozice. Jinak nebylo po nějaké armádě ani památky.*“²⁵⁸

V tomto chaosu se Věra setkává se svou láskou Danešem: „*»Jedu k pluku, kněžno, slyšíte, jak jest nás tu třeba?« - ukázal k severu kde vedle hřímání děl ozýval se i rachot kulometů a praskání ruční palby.*

»Probůh, což vy... je to neodvolatelné, že musíte zůstatí?«

»Rozkaz«

»Nebude to nic platno [...]«

»Zahyneme, ale poslechneme«

»Bože, jací vy jste vojáci, vy Češi«, sepíala v obdiv ručky.

*»Papa, proč naši nejsou takoví?«*²⁵⁹

Podobné dialogy jsou v tomto díle značně frekventované, zvláštní pozornosti autora se těší především Radola Gajda, který v knize vystupuje jako gentleman, geniální stratég, ochranitel, osvoboditel atd. O záměrech autora ostatně vypovídá věnování „*Generálu ruských legií R. Gajdovi v bratrské úctě autorem věnováno*“ i fotografie Gajdy, Kateřiny Nikolajevny Gajdové a cara Nikolaje II. v zajetí, které román doprovázejí.

Knihy Radola na mnoha místech přesvědčuje čtenáře, že prostý venkovský lid Gajdu miloval:

„rozumovali o tom, co asi nyní učiní se Sibiří vítězný Gajda. »Jistě sebe carem prohlásí«, křičel jeden starý vesničan. »On carem bude a my krásnou carevnu mu vyhledáme!«

²⁵⁸ KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl I, Zborov*. Hradec Králové: František Šupka, 1927, s. 155.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 157.

»Točno tak«, souhlasil jiný. »Mocný to bude car a nám, božím dětem, ublížiti nedá.«²⁶⁰

Na jiném místě Gajdu velebí pravoslavný pop jako ochránitele věřících: *„»Gajdu nade vše milujeme a štěstí a zdraví mu přejeme« [...] »Oj, to je sokol, náš Gajda, celou svatou Rus osvobodí«, prohlašoval nadšeně. »A spásou naší bude, celého křesťanského okruhu proti bolševizmu.«²⁶¹*

Pompézně je líčen Gajdův příjezd do Jekatěrinburku, kde byl oslavován jako osvoboditel: *„Viděli nadšený lid, viděli tu jásavou radost, slyšeli jáсот, velebící příchod dobyvatele Sibíře [...] Do uší jim znělo neustále jméno Gajda [...] pojednou dunivý hukot letí ulicemi. To propukalo obyvatelstvo města Jekatěrinburku v bouřlivé ovace vítězi nad bolševismem. Osvobozená Sibíř děkovala tu ústy tisíců a tisíců svému osvoboditeli. »Hled', to je on« [...] Proslulý, mladistvý generál jel tu na koni, usmívaje se a zdravě přívětivě na obě strany špalíru.«²⁶²*

Ve shodě s fašistickou ideologií mluví kniha o bolševicích ve velmi negativním světle. Popisuje jejich rozvracení armády a zrádcovskou činnost během vlády Alexandra Fjodoroviče Kerenského:

„»My právě jdeme, abychom zhasli velitele české brigády [...]. Myslím, že tito Čechové jsou poslední překážkou rozlomu fronty [...].«

»Vezměte si na mušku se všemi lidmi českou brigádu. Musíte ji za každou cenu rozvrátiti. Dal jsem již rozkaz, aby bylo německé velení upozorněno na útok.«²⁶³

Po bolševické revoluci autor poukazuje na krutovládu, kterou na dobytých územích rozpoutali: *„Venku byl mráz jistě 25 stupňů pod nulou, tedy zima více nežli krutá. A zde vedou bolševici*

²⁶⁰ KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 3, Ataman Radola*. Hradec Králové: František Šupka, 1928, s. 1.

²⁶¹ Tamtéž, s. 157.

²⁶² Tamtéž, s. 92-93.

²⁶³ KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 1, Zborov...*, s. 122-123.

úplně nahého člověka [...] Divoce se smějící dav utvořil veliký kruh a pozoroval postup mučení se zvířecí radostí.

Dva krasnoarmějci natočili velikou nádobu vody a přistoupivše ke knězi vylili mu ledovou tekutinu na nahé tělo. Tělo popovo se zachvělo krutým chladem [...] Krasnoarmějci pokračovali v polévání bezvládného těla dále, při čemž voda namrzala na zuboženém těle. Příkrov ledový rychle rostl, dosáhl prsou, až konečně zavřel se nad hlavou nešťastného mučedníka. Na konec stálo zde lidské tělo v mohutném ledovém obalu jakou sloup.²⁶⁴

Autor se stejně jako proti bolševismu vyslovuje proti Židům, především v antisemitsky laděné pasáži, kde vystupuje proradný Žid Naftali Jonkes, který pomáhá bolševickým dezertérům a prodává jim svou dceru:

„Věra [převlečená za kozáka, pozn. M. K.] potěšena zjevením se lidského tvora pozdravila rusky »Dej Bůh zdraví a požehnání [...] Brrr«, otřásla se Věra, neboť byl to zcela obyčejný polský, pejzaty žid [...]

»Pane kozáku, pojedte ke mně na pohárek vodky [...] Jen dále, pane kozáku, jen dále slavný hrdino! Obsloužím já koně a krásná Rachel poslouží zase vám, reku!« Žid ovšem čekal jinou návštěvu, bolševické dezertéry „kteří vždycky mají pro ubohého Jonkese nějaký kšeftíček« [...] mnul si ruce žid²⁶⁵ Žid Jonkes nakonec způsobí již několika násobné Věřino zajetí bolševiky.

Z úvodu ukázky je patrné, že Žid je zde pojímán jako něco méněcenného, podřadného. Hlavní hrdince by nestál ani za pozdrav, kdyby včas odhalila, že se nejedná o Rusa, ale o „obyčejného polského Žida“. Je pro dokonce tak odpudivý, až se otřásla odporem.

Tento příběh pracuje se stereotypem Žida jako proradného obchodníka, osoby bez morálky a svědomí. Je tu zmíněn jeho vztah

²⁶⁴ KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 3, Ataman Radola...*, s. 159-161.

²⁶⁵ KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 1, Zborov...*, s. 110-112.

k vlastní dceři, kterou prodává jako kuplíř, jsou zde uváděny jeho nekalé „kšeftičky“ a především je spojen s bolševiky. Fašisté často přesvědčovali o pevném spojení Židů s bolševiky a rádi používali pojem židobolševismus, kterým nazývali své úhlavní nepřátele.

Postava Žida navíc zrazuje hlavní hrdinku příběhu a vydává jí bolševikům, celkově je zde skrytě a zábavnou formou čtenáři podsouván antisemitismus.

5. 5. Poezie

Básně nejsou na stránkách fašistických novin žádnou výjimkou, nacházely se zde i několikrát do měsíce, v některých periodikách častěji (*Stráž říše, Národní republika*), v některých méně (*Fašistické listy*). Obsahem básní je nejčastěji žal nad bídým stavem českého národa, kritika současné politiky a opěvování národní minulosti. Častým jevem jsou též básně oslavující vůdce fašistů Gajdu, jeho choť a celou rodinu. Část básní je uvedena bez autora, či pod nečitelným pseudonymem, ovšem řada básní nese podpis zavedených básníků, jako byli Xaver Dvořák nebo Max B. Stýblo.

Básně Xavera Dvořáka (1858-1939) jsou ve fašistických listech velmi časté, nejvíce přispíval do *Říšské stráže* a *Národní republiky*. Jednalo se o katolického básníka, kněze a pedagoga, kterému bylo na počátku 30. let již více než 70 let. Na konci 19. století byl jedním z představitelů obrodného hnutí Katolická moderna, představoval v české poesii nový typ básníka – kněze, jehož poesie již nesměřuje jen k církevně pedagogickému cíli, ale představuje otázky víry a poměru k Bohu jako výraz básníkovy subjektu, jeho vnitřního hledání a touhy po životní jistotě. Po roce 1918 začal skládat příležitostnou poesii v duchu bojovného konzervativního nacionalismu (Na stožáru).²⁶⁶

Max B. Stýblo (1892-1972) byla osobnost všestranně nadaná, dle Lexikonu české literatury působil jako básník

²⁶⁶ OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury; Díl 1. A-G*, Praha: Academia, 2008, s. 639 – 640.

nacionalistické orientace, autor politizujících veršů pro kabaret, písničkář, dramatik, prozaik, divadelní organizátor.²⁶⁷ Jako zpěvák a herec působil v kabaretech i divadlech, např. ve Švandově divadle, v Rokoku a od roku 1925 byl členem operního sboru Národního divadla, kde hrál především epizodní role. Stýblo byl již od 20. let orientován radikálně nacionalisticky, obdivoval R. Gajdu a jeho choť, publikoval v tisku NOF a v druhé polovině 30. let vystupoval na společenských večerech Vlajky. Po 2. světové válce se živil jako estrádní umělec a recitátor, např. recitoval české a sovětské básně na akcích Svazu protifašistických bojovníků a Revolučního odborového hnutí.

Na tvorbu Maxe Stýbla měly zásadní vliv jeho profese, prožitek 1. světové války a nenaplněná politická očekávání ze vzniku nového státu. Básnickou tvorbu utilitárně podřídil ideologii vypjatého nacionalismu a (již ve 20. letech) českého fašismu ve svých sbírkách varioval základní téma národ a vlast s poměrem akcentů od patetických a agresivních fašizujících poloh až po konformní sentimentální kliše.²⁶⁸

Básně o zlé situaci českého národa jsou nejčastějším typem tohoto žánru, což souvisí s opozičním postojem celého fašistického hnutí vůči československému politickému systému. Jako ukázkou uvádíme výňatek z básně Maxe Stýbla (tentokrát písničáka pod pseudonymem -ek-) Můj národe:

*Opojen hesly, činu neschopen, jak ve snění,
vysáván příživníky, jimž nic svaté není,
bez síly, rozeštván a slepý – jaký žal!
To nejsi ty, jež tak jsem miloval!*²⁶⁹

Stejně kritický je i Xaver Dvořák ve své básni Budme tvrdí z ledna 1929:

*„Vzali jste nám všechna lidská práva,
rab jsme byli všechno, co je Čech;*

²⁶⁷ MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury; Díl 4. S-Ž*, Praha: Academia, 2008, s. 407.

²⁶⁸ MERHAUT, Luboš. *Lexikon...*, s. 408.

²⁶⁹ Viz. příloha č. 1; *Stráž říše*, 15. května 1929, s. 2.

*už jste zapomněli? tak se stává
však to žije v našich pamětech*²⁷⁰

Básně takto národně zaměřené obvykle končily nějakou nadějí na změnu, případně bojovnou výzvou, která volala čtenáře k aktivitě a k obhajobě zájmů českého národa. Podobně jako politické články přesvědčují tyto básně o katastrofálním stavu české společnosti a vyzývají k boji za lepší zítřek (Xaver Dvořák):

*„A žít bude do všech pokolení,
s matky mlékem pít se nenávist,
která Svobodu svou nadevše cení,
a kde pánem, neustoupí z míst.*

*Bdí! a na své k smrti žárlivý je,
ztratit právo je mu ztratit čest,
sláva mlatů českých mrva, žije
mlatu tvrdší dosud česká pěst!*²⁷¹

Podobné vyznění má další báseň Xavera Dvořáka, která vyšla o čtyři roky později v *Národní republice*:

*„V spravedlivém hněvu
smete vás jak plevu,
volně do svých met,
aby volně vzlét.*²⁷²

Radola Gajda byl osobou číslo jedna českého fašismu, a tak mu kromě článků, románů, obrazů, automobilů, atd. byly věnovány i básně, které se občasně objevovaly i ve fašistických novinách. Gajda je nekriticky oslavován jako nejlepší vojevůdce, muž, který vybojoval republiku a který jí nyní zachrání a zbaví všeho zlého, jak píše F. Nemanský:

*„Přirovnat chci jen pravdu
o generálu bratru, vůdci Gajdu.
Jak na Sibiři a dálné Rusy žil-*

²⁷⁰ *Říšská stráž*, 12. ledna 1929, s. 4.

²⁷¹ Viz. příloha č. 2; *Říšská stráž*, 12. ledna 1929, s. 4.

²⁷² Viz. příloha č. 3; *Národní republika*, 17. února 1933, s. 3.

za svobodu naši s legií se bil.

*On vedl voje vždy jen s pílí,
on vedl boje k vítěznému cíli,
on zachránil mnoho českých kluků,
on oblíben co velitel – všech českých pluků.“*

Radola Gajda jako bojovník za budoucí republiku je velmi časté téma fašistického tisku, které bylo opakováno stále dokola. Kromě řady vyzdvihovaných vlastností, jako byla odvaha, galantnost, genialita atd., je v této části básně patřičně zdůrazněna jeho oblíbenost mezi mužstvem, což souvisí s jeho starostlivostí o prosté vojáky. To je další často zdůrazňovaný motiv, Gajda jako pečovatel a ochránce, který zná všechny podřízené jménem, dbá o jejich ošacení, stravu atd. Fašisté tím prezentovali jeho schopnosti a podsouvali čtenářům, že stejně jako dokázal zajistit blaho svých podřízených na frontě, dokázal by se postarat i o občany této země, pokud by se dostal do vedení státu.

Následuje již zmíněný a také stále opakovaný motiv mučednictví:

*„Že jsi neposlouchal pány z hradu,
byl ponechán jsi jimi v zadu,
byl na Tě hozen všecken prach,
Ty haněn jimi jako zrádce vlast – jako vrah...“*

Báseň končí bojovným a aktivizačním závěrem, který je podobný přísaze věrnosti Gajdovi a jeho hnutí:

*„Pro vlast dejme život – dejme hrud'
proto našim heslem věrným bud';
Ved' nás bratře Gajdo, všechny v jednom šiku,
za vlast naši milou – mladou republiku.“²⁷³*

O Gajdově druhé ženě už jsme se zmiňovali, stála mu po boku již od dob sibiřské anabáze. Po vzoru svého manžela se Kateřina Gajdová též zapojila do fašistického hnutí, psala do

²⁷³ Viz. příloha č. 4; *České směry*, 12. prosince 1931. s. 1.

fašistických novin a také vystupovala na schůzích. Fašistický tisk ji čtenářům představovala jako ideál fašistické ženy, manželky a matky, a proto není divu, že o ní bylo uveřejněno i několik básní.

Po odsouzení R. Gajdy ke dvěma měsícům žaláře za tzv. Sázavskou aféru v červnu 1929 se ve fašistických kruzích a nejen tam zvedla vlna na jeho podporu, což je jasně patrné i z fašistických novin. Ty byly v tomto období plné článků o Gajdových úspěších na frontě a na politickém kolbišti, především byly vyzdvihovány jeho zásluhy o stát. 27. června 1929 věnovala *Stráž říše* celé číslo R. Gajdovi, které přináší vzpomínky na jeho legionářská vítězství, jeho fotografie²⁷⁴ se všemi vyznamenáními a také fotografii jeho manželky se dvěma syny²⁷⁵, pod kterou je uvedena oslavná báseň Maxe B. Stýbla:

*„Láska – ach láska- která neumírá
ni v hrdinských prsou bije srdce bohatýra,
oddanost ruské duše, půvabná a sladká,
Gajdova žena a děti jeho matka[...].
Jak Mater Dolorosa, s čistým povždy čelem,
chránila's, sestro, před bídným nepřitelem
jak věrná žena drahého nám bratra!
S ním bojovala's, statečná a věrná,
když nejhůř bylo a noc pomluv černá
piráty budila a řvala cháttra!“*

Statečnost a neústupnost v politickém boji byla jedna z vlastností, kterou fašisté požadovali nejen od mužů, ale i od žen. Pravá fašistka musela být schopna i dýchat za národ a tímto duchu vychovávat i své děti.

*„Se srdcem na bílé dlani na úhor vlasti pracuješ
a světlo rozséváš Ty, matek čistá Matko!
Bud' zdráva! Zdráva bud'! A sladko.“*

²⁷⁴ Viz. přílohy č. 8 a 10.

²⁷⁵ Viz. příloha č. 9.

Mateřství je dle fašistických ideologů přední úlohou ženy, proto pokud se pochvalně hovoří o nějaké funkcionářce, často se uvádí, že se jedná o vzornou matku. Kateřina Gajdová se měla stát vzorem všem českým ženám a z toho důvodu musela být její role matky patřičně zdůrazněna.²⁷⁶

*„Neumdlévej, miluj, pracuj,
trp a bojuj s námi osud nejistý!
Jsi ženou Vůdce českých vlastenek a žen
Jsi ženou – Fašisty!“²⁷⁷*

Častým obrazem těchto textů je již zmiňovaný Gajda jako mučedník, který „trpí za nás za všechny Čechy“ a s ním i jeho rodina (Max Stýblo):

*Tak v klidu kletba věčná trvá
a v bloudění se chorém ztrácí –
tak v zemi je, v níž Zborov svatý
dnes zavírá se na Pankráci!
Ty, sestro, pevně zdráva buď,
neboť kříž svůj nese hrdina!
Věř, na Vůdce že celá Obec
v té chvíli slavně vzpomíná!“²⁷⁸*

Výčet témat není samozřejmě úplný, listy NOF obsahovaly i další druhy básní, např. ke konkrétním výročím, příběhy z českých dějin, o útlaku Čechů v pohraničí, o korupčních skandálech a také antisemitsky laděné, jako tato od Josefa Slabého:

*„Pokrok pokrok opakem je všeho,
co nám dosud bylo draho, svato:
lásky k vlasti, koutek rodinný,
poctivost a rodu čest nad zlato.*

*To vše jménem pokroku se kácí
a blátem smýká, jako stará veteš,*

²⁷⁶ Dále ke studiu: DURHAM, Martin. *Women and fascism*. New York: Routledge, 1998.

²⁷⁷ Viz. příloha č. 6. *Stráž říše*, 27. června 1929, s. 4.

²⁷⁸ *Fašistické listy*, 17. prosince 1931, s. 1.

*a nad ruinami toho všeho
hrdě trůní jen židovská peleš!*²⁷⁹

Báseň obsahuje také silný protipokrokový akcent. Fašisté byli obecně zastánci tradic, staletými prověřených postupů a často vystupovali proti novotám, ať už ve výchově, hospodářství, či v umění. Novým a neznámým jevům nedůvěřovali, označovali je za „cizácké, nenárodní, za židovský výmysl“ apod.

5. 6. Další žánry

Ve fašistických listech je možné narazit kromě románů, povídek a básní i na cestopisy, ovšem ani tento žánr není prost fašistické ideologie. Cestovatelské příběhy do vzdálených oblastí Československa i do cizích zemí obsahují též skrytou propagandu a snahu ovlivnit čtenáře ve prospěch smýšlení strany. Jako příklad nám poslouží text Jana Vrzalíka o jeho cestě po středním Slovensku, který byl otištěn v *Národní republice*. Po popisu cesty a přírodních krás následuje rozsáhlá pasáž o utrpení, které slovenskému lidu způsobila československá vláda: „*Maďaři nám vnucovali svoji řeč, ale nebrali nám chleba. A nebyly tak nesnesitelné daně. Tak si stěžovala žena, u níž jsme si připravovali večeři. Nové pány nemají rádi... A není divu, že v každé chalupě někdo schází. Tam odešel otec do Ameriky, jinde zase dcery nebo některý syn. A odcházejí stále. Do Spoj. Států, do Kanady... Táhnou ti zdraví silní a nadaní lidé do světa..., kde mají příznivější podmínky života. Uniká národu jeho nejlepší krev, ale to necítí a nevidí páni v Praze, kteří se o sebe postarali a kteří v těchto ubohých lidech nevidí nic jiného, než protičeské kverulanty a separatisty.*“²⁸⁰

Jak je patrné, závěr textu se spíše podobá klasickým kritickým článkům týkajících se politiky, než cestopisnému žánru.

²⁷⁹ Viz. příloha č. 7; *Národní republika*, 14. ledna 1927, s. 5.

²⁸⁰ *Národní republika*, 9. ledna 1931, s. 5.

V tomto kontextu se sluší připomenout, že čeští fašisté podporovali slovenský autonomismus a spolupracovali s Hlinkovou ľudovou stranou, se kterou měli společný opoziční postoj vůči vládní politice.²⁸¹ Proto také ty zmínky o oslabování slovenského národa či kverulantech a separatistech, i tento závěr přesvědčuje, že obě tato hnutí bojují jen za prosté utlačované lidi.

5. 7. Závěr

Nepřímá propaganda fašistického hnutí měla mnoho podob, objevovala se v románech, povídkách, básních, fotografiích, cestopisech apod. Každý text byl také zacílen na jiný okruh čtenářů a měl odlišné cíle. Povídky z venkovského prostředí idealizovaly českou vesnici, přesvědčovaly o zásluhách venkova o český národ a snažily se získat jeho obyvatelstvo pro fašistickou ideologii. Především poukazovaly na neschopnost městských intelektuálů, vedoucí stát řešit hospodářské potíže, neboť oni venkovu vůbec nerozumí a nezajímají se o něj. Fašisté jsou naopak popsáni jako osoby z lidu, které znají potíže současné české vesnice a jsou ochotni rvát se za její zájmy. V těchto příbězích vystupují jako ochránci prostých lidí, bojovníci a zároveň zveličují svou sílu a popularitu mezi sedláky.

Příběhy o mladých lidech jsou naopak spíše výchovné a mravokárné. Upozorňují především dospívající dívky na „nástrahy“ sexuálního života a poskytují jistý návod, jak by se k sobě měli mladí lidé opačného pohlaví chovat. Jejich cílem je vychovávat

²⁸¹ Naznačuje to mimo jiné i fakt, že jako poslanec Radola Gajda zasedal po rozpadu Ligy proti vázaným kandidátkám v ľudáckém poslaneckém klubu. Dále ke studiu: ČAPLOVIČ, Miloslav. *Branné organizácie v Československu 1918-1939 (so zretelom na Slovensko)*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 2001; KRAMER, Juraj. *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962; ROGULOVÁ, Jaroslava. *Slovenská národná strana a fašizmus v nezivojnovom období*. In: Forum Historiae, 2010, roč. 4, č. 1. http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2010/texty_1_2010/rogulova.pdf

mládež v duchu tradiční katolické morálky, hrdého nacionalismu a českého fašismu.

Vojácké povídky a romány mají inspirovat k hrdinství, odvaze při boji za svůj národ. Vypráví příběhy o hrdinství mladých mužů, román Radola si všímá i hrdinství žen, které se neváhají obětovat. Poukazují též na správné vlastnosti vojáků, které dávají za vzor a naopak poskytují i odstrašující příklady.

Tyto texty se velmi často věnovaly bojům čs. legionářů v Rusku a kromě jejich hrdinství zdůrazňovaly především zásluhy o vznik státu, které mají tito muži „kolem Gajdy“ na svědomí. Tím podporovaly ideologii českého fašismu, který neuznával zásluhy Masaryka, Beneše a dalších politiků a naopak vyzdvihoval ruské legionáře, mezi kterými hledal podporu.

Poezie vydávaná ve fašistických listech měla několik cílů. Jedním z nich bylo vyburcovat čtenáře k aktivitě. Bojovnými výroky především v závěru básní, přesvědčovala čtenáře o potřebě bojovat za lepší budoucnost Čechů. Dle fašistické ideologie to znamenalo zapojit se do Národní obce fašistické a pracovat pro její blaho, neboť jen toto hnutí to myslí s českým národem vážně a „rve“ se za jeho budoucnost.

Dalším typem byly oslavné básně, které nejčastěji vyzdvihovaly význam Radoly Gajdy pro český národ a stát, oslavovaly také jeho ženu jako vzornou manželku a matku. Tato poezie dává R. Gajdu za vzor všem fašistům jako pravého bojovníka za národní zájmy a především podporuje jeho kult energického vůdce, geniálního stratéga i politika, který neváhá trpět za ostatní a přinášet oběti. Skrytá propaganda se uplatnila i v dalších žánrech a podobách, není náhodou, že fašistické noviny obsahují fotografie předních mužů hnutí v bojovných odhodlaných postojích, v případě Gajdy samozřejmě v uniformě a se všemi medailemi a řády²⁸².

²⁸² Viz. příloha č. 8.

Závěr

Hospodářská krize byla na přelomu 20. a 30. let důležitým tématem, ovšem titulní stranu fašistických novin plnila jen výjimečně. Titulní strany obvykle obsahovali politické zprávy a komentáře. Hospodářství se obvykle věnovaly až strany následující, řada titulů pro ně měla pravidelně vyhrazenou celou stranu.

Autoři těchto článků především využívali hospodářský úpadek k diskreditaci vlády a vládních stran. Při hledání příčin krize se soustředí na československou ekonomiku a obviňují vládní představitele ze spousty chyb v této oblasti, především z nedostatečné ochrany českých výrobců a zemědělců. O počátku krize v USA a její následné přenesení do Evropy se nezmiňovali vůbec, neboť tyto skutečnosti byly pro fašistickou propagandu bez užitku.

Světová hospodářská krize byla vhodnou příležitostí pro opoziční rétoriku, ovšem čeští fašisté šli ještě dále a za nefunkční a neschopný označovali celý demokratický systém. Ten činili fašisté odpovědným nejen z krize hospodářské, ale z krize celospolečenské. Především upozorňovali na úpadek mravů, který byl dle českého fašismu nejnebezpečnější, neboť oslabuje národ a ohrožuje jeho budoucnost.

Hlavní metodou bylo zapůsobit na city člověka, aby jednal a rozhodoval se spíše pocitově, než rozumem. Fašistické listy často využívaly nacionálního cítění občanů, vyvolávaly pocit ohrožení a burcovaly k obraně, jindy popisovaly bídu a utrpení, např. Čechů v pohraničí nebo perzekuovaných členů NOF. Po takto laděné části obvykle následovalo burcování příjemce k aktivitě, vyzývání k boji za lepší budoucnost apod.

Cílům, autorům a čtenářské obci odpovídá i forma těchto textů. Jejich jazyk odpovídá spíše projevu na lidovém shromáždění, obsahuje plno urážek a vulgárních výrazů, pracuje

s velkými písmeny pro zvýraznění těch správných slov a symbolů, využívá ironické uvozovky, vykřičníky apod. Fašistické texty obsahují řadu polopravd a účelových zjednodušení, jsou určeny především méně vzdělaným obyvatelům venkova a měst, proto jsou také prosty cizích slov, odborných výrazů, či delších souvětí.

Finanční situace DNSAP a NOF byla značně rozdílná, čemuž odpovídala i kvalita tisku. Nacionální socialisté vydávali až do svého rozpuštění v září 1933 deník *Der Tag* a řadu pravidelně vycházejících regionálních týdeníků. Čeští fašisté neměli dostatek peněz ani na pravidelné vydávání hlavního tiskového orgánu, natož na regionální listy, či kvalitní autory. Rozdíl byl i v početnosti hnutí, ve volbách v roce 1929 volilo DNSAP téměř třikrát více voličů než Ligu proti vázaným kandidátkám, do které se NOF sdružila s dalšími subjekty.

Jazykový diskurs obou porovnávaných hnutí nesl známky militarismu, využíval vojenskou terminologii i v oblasti politiky nebo hospodářství. Texty sudetoněmeckého nacionálně socialistického tisku byly ještě o něco ostřejší a agresivnější, často hovořily o boji, umírání, obranné frontě, či vítězství. V podobném duchu se často zmiňují o mládeži a dávají za vzor všem mladým lidem stranické militantní organizace.

Interpretace krize a popis její každodenní reality je v řadě ohledů podobná, ovšem závěry obou hnutí se rozcházejí. Značný rozdíl je především v popsáních příčinách hospodářského úpadku a myšlenkách na jeho odstranění, které hnutí prezentovalo odběratelům. Český fašismus především žádal ochranu českých zemědělců formou vysokých dovozních cel. Souviselo to s jeho myšlenkami na hospodářskou samostatnost, odporem vůči všemu cizímu i s jeho bojem o český venkov. DNSAP ovšem právě dovozní cla kritizovala ze všeho nejtvrději, neboť Sudety byly hospodářsky na vývozu do zahraničí závislé. Jejich cílem byl tedy bezcelní obchod v rámci středoevropské bezcelní unie pod vedením Německa.

Tisk DNSAP používal podobné metody jako český fašismus, neapeloval na myšlení, ale na pocity čtenáře. Dle potřeby se snažil navodit soucit a hněv, když líčil utrpení, jindy strach a obavy, když naznačoval úmysl čs. vlády hospodářsky zničit sudetskou menšinu. Tímto způsobem získaného jedince poté vyzýval k aktivitě a jednoznačně mu představoval nepřítele, a to československý stát a český národ. Ten byl totiž obviňován nejen z neschopnosti a neřešení hospodářské krize, jak tomu bylo u českého fašismu, ale přímo z úmyslného zhoršování jejich dopadů na německé obyvatelstvo.

Český fašismus přesvědčoval své příznivce, že český národ a československý stát jsou v ohrožení, neboť demokratický systém vlády není schopen účinně čelit hospodářské krizi. Jejich řešením proto bylo nastolení tzv. stavovského státu. Sudetští nacionální socialisté ovšem burcovali k obraně sudetského národa, protože československá vláda využívá krize k úplnému zničení německé menšiny. Podle nich nešlo ani tak o vládní systém, ale o existenci československého státu, který považovali za neživotaschopný. Jejich řešením byla německá autonomie a nakonec připojení k Německu. To jsou hlavní rozdíly myšlenkového světa těchto hnutí, čeští fašisté by za československý stát údajně i dýchali, ale národní socialisté stáli proti jeho existenci.

Zajímavé je, že ačkoliv oboje hnutí vyznávala vůdcovský princip, DNSAP je na první pohled v podstatě bez vůdce. Český fašismus měl o svém vůdci jasno a dával to hlasitě najevo při každé příležitosti. Nacionální socialisté svůj výběr z opatrnosti veřejně neprezentovali. Jejich noviny sice obsahují řadu obdivných textů o Adolfu Hitlerovi, před jeho jménem však chybí z pozdějších dob notoricky známé slůvko Führer.

Přední strany tiskovin NOF obsahovaly politické zpravodajství, komentáře a stranické záležitosti a závěr patřil odpočinkovým, zábavným textům, nejčastěji povídkám, básním a románům na pokračování. Tyto texty však měly stejný cíl jako

politické články, totiž získat zábavnou formou čtenáře na svou stranu, zakořenit v něm fašistické vidění světa a zapojit ho do hnutí. Fašistická ideologie je skrytá v myšlení a jednání postav, v ději, prostředí. Tato zábavná četba vychovává, umravňuje, či poskytuje příklady hodné následování, ať už se jednalo o čisté poctivé venkovany, vzorné matky, či nebojácné vojáky.

Povídky a romány často pracují se stereotypy, s jejichž pomocí negativně hovoří o vybraných skupinách. Židé jsou zde vždy nepoctiví a nemravní, Němci agresivní a válkychtiví, intelektuálové nepraktičtí a neschopní. Tímto způsobem skrytá propaganda vytyčuje, kdo jsou Oni. Protikladem k těmto nemravným, neschopným a „cizáckým“ je pak definováno, kdo jsme My.

Na první pohled zábavné příběhy místy také podírají ideologii českého fašismu. Děj příběhů z české vesnice idealizuje český venkov, aby mohl vzápětí hovořit o tom, jak český sedlák svou statečností a poctivostí uchránil český jazyk a že je i dnes páteří českého národa, neboť nezkažen moderními vlivy uchovává jedinečnost českého národa. Stejným způsobem pracují čeští fašisté s legionářským hnutím, přičítají mu ohromné zásluhy (především jejich ikoně R. Gajdovi) na vzniku samostatného státu, aby mohli vzápětí hanit politickou emigraci a její představitele.

Podstatným znakem této skryté propagandy je právě její nenápadnost a přirozenost. Její příjematel neměl ani tušit, že se mu pomocí příběhu snaží autor předat kýžené hodnoty a postoje. Cílem bylo vtáhnout čtenáře do děje, aby přemýšlel o záměrech a cílech textu, jeho věrohodnosti atd. Účinnost tohoto způsobu měla být několikrát větší, než u tradičního článku o politických oponentech a jejich omylech.

Český fašismus využíval podobné propagandistické prostředky, jako další politická hnutí té doby, v této práci jsme jeho rétoriku porovnali s texty sudetoněmecké DNSAP a našli jsme řadu shodných metod. Styl psaní však nebyl konzistentní, nedržel

jednotnou linii a mnohdy si protiřekli. Autoři tisku NOF se totiž často měnili a nezdá se, že by ho využívali k řešení vzájemných sporů. Bohužel se podařilo zmapovat tyto osoby jen částečně, především pro nedostatek materiálů spojených s tvorbou fašistických novin. Většina textů je navíc anonymních nebo s pseudonymem, je tedy značně obtížné určit skutečného autora.

Hnutí chyběly finance, nedokázalo zajistit pravidelnost vycházení svých listů ani jejich dostatečné množství. NOF nebyla schopna zajistit hnutí masovou podporu obyvatelstva, většina české společnosti nepřijala myšlenky fašismus a nadále důvěřovala demokratickým stranám. Národní obec fašistická nadále zůstala malou stranou na okraji politického života až do svého rozpuštění v březnu 1939.

Seznam použité pramenů a literatury

Prameny:

Národní archiv

Fondy: Zemský úřad Praha – Prezidium zemského úřadu v Praze – fond 207.

Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha.

Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha – fond 225.

Dokumentace

Státním oblastním archivu v Praze

Fondy: Zemský soud trestní Praha.

Krajský soud trestní Praha.

Periodika:

Bohemia

České směry

Der Igel

Der Tag

Die neue Zeit

Die Zeit

Fašistický Jih

Fašistická Morava

Fašistické listy

Lech

Národní listy

Národní osvobození

Národní republika

Rudé právo

Rudý robotník

Říšská stráž

Stožár

Stěžěň

Stráž říše

Venkov

Vlajka

Volk und Führung

Völkische Rundschau

Literatura:

- ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu*, Praha: OIKOYMENH, 1996.
- BALOUN, Pavel. *Vznik českého fašismu (1921-1926)*. In: HOP, 1/2010.
- CÉŠAR, Jaroslav. ČERNÝ, Bohumil. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938. díl 1, (1918-1929)*. Praha: ČSAV, 1962.
- ČAPLOVIČ, Miloslav. *Branné organizácie v Československu 1918-1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 2001.
- ČECHUROVÁ, Jana. *Česká politická pravice; mezi převratem a krizí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- DOLEJŠÍ, Vojtěch. *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963.
- DUFFACK, J. J. Dr. *Joseph Goebbels : poznání a propaganda komentovaný překlad vybraných projevů*. Praha: Naše vojsko, 2002.
- DURHAM, Martin. *Women and fascism*. New York: Routledge, 1998.
- FURET, Francois. a kol. *Komunismus a fašismus*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2002.
- GAJANOVÁ, Alena. *Dvoji tvář, z historie předmnichovského fašismu*, Praha: Naše vojsko, 1962.
- GAJDA, Radola. *Stavovská demokracie; úvahy o mravní a hmotné stavbě státu; analýsa zla; rozkladná sobectví; stavovský stát; usměrněná sobectví; potření krise; praktický postup*. Praha: R. Gajda, 1933.
- GÁLIK, Slavomír. *Vliv médií na utváření hodnot současného člověka*. In: Masmediálna komunikácia a realita I. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009.
- GEBHART, Jan. KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939; Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha, Litomyšl: Paseka, 2004.
- GEBHART, Jan. *Proměny válečné propagandy ve světových konfliktech 20. století*. In: Historie a vojenství 1/2000.
- GREGOROVÍČ, Miroslav. *Kapitoly o českém fašismu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- HANUŠ, Jiří. *Osobnost v církvi a politice; Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006.
- HOBSBAWM, Eric. *Věk extrémů; krátké 20. století 1914-1991*. Praha: Argo, 2010.
- HOFFMAN, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 14. 1929-1938*, Praha a Litomyšl: Paseka, 2002.
- KAŇÁK, Petr. *Nacistická tisková propaganda proti Československu během sudetské krize a její účinnost ve společnosti (diplomová práce)*. Praha, 2001.

- KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 1, Zborov*. Hradec Králové: František Šupka, 1927.
- KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 3, Dobyvatel Sibíře*. Hradec Králové: František Šupka, 1928.
- KÁREK, Ota. *Radola: román. Díl 3, Ataman Radola*. Hradec Králové: František Šupka, 1928.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl 2, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*, Praha: Libri, 2002.
- KASARDA, Martin. *Sex, smrt' a peniaze*. In: *Masmediálna komunikacia a realita I*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009.
- KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu; Propaganda, Kolaborace, Rezistence*. Praha- Libri, 2007.
- KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*, Praha: Iris, 1992.
- KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše; poznámky filologovi*. Jinočany: H&H 2003.
- KLIMEK, Antonín. HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál*, 1. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 1995.
- KOKLESOVÁ, Bohunka. *V tieni Tretej Říše; Oficiálne fotografie Slovenského štátu*. Bratislava: Slovart: Vysoká škola výtvarných umení, 2009.
- KOTLÁN, Pavel. *Gajdova (ne)věrná Morava: Peripetie Národní obce fašistické na Moravě*, Brno: Institut vzdělávání Sokrates, 2009.
- KRÁL, Václav. *Vznik ČSR*, Praha: Melantrich, 1985.
- KRAMER, Juraj. *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.
- KREJČA, Otomar L. *Český fašismus (1938-1945); Pokus o bilanci*. In: *Soudobé dějiny*, 1-2/2004.
- KUBÍČEK, Jaromír a kol. *Noviny České republiky 1919-1945. Část 1. a 2.* Brno: Lector benevolus, 2004.
- KVAČEK, Robert. *Československý rok 1938*. Děčín: Polart, 2011.
- LOEWENSTEIN, Bedřich. *Civilizace a fašismus; Studie z let 1969-1971*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV. ČR, 2003.
- LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druzí; Dějiny, Psychologie, Antropologie*. Praha: Doplněk, 1997.
- LOTKO, Edvard. *Texty politické propagandy a jazyková kultura*. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: FF UK, 1995.
- MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008.
- MAREK, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

- MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005.
- MASSOWOVÁ, Dana. *Národní obec fašistická na Bučovicu za první republiky*. (bakalářská práce), Brno: Masarykova univerzita, 2007.
- McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*, Praha 1999.
- MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury; Díl 4. S-Ž*, Praha: Academia, 2008.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. *Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Historie a vojenství* 1/2000.
- MOULIS, Miroslav. *Tajné heslo granát*, Praha: Magnet, 1973.
- MOULIS, Miroslav. *Vzestup a pád generála Gajdy*, Třebíč: Akcent, 2000.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Český fašismus*, Praha: Vodňár, 2006.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha: Chvojko nakladatelství, 2001.
- NAUMAN, Pavel. *Ještě ke Gajdově aféře*. In: *Střední Evropa – Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, VI, 1990, č. 16.
- NĚMEC, Petr. *České pravicové skupiny v životě protektorátní společnosti*, In: Lacina, Vladislav. a kol., *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha: Historický ústav, 1993.
- NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, Praha: Argo, 1998
- OPELÍK, Jiří. *Lexikon české literatury; Díl 1. A-G*, Praha: Academia, 2008.
- PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, Praha: Práh, 1999.
- PASÁK, Tomáš. *K historii českého fašismu*, Praha: ČSPB, 1985.
- PASÁK, Tomáš. *K problematice NOF v letech hospodářské krize na počátku 30. let*, In: *Sborník historický* 13. Praha 1963.
- PAYNE, Stanley G. *A History of Fascism 1914–1945*, London: Routledge, 2001.
- PEJČOCH, Ivo. *Armády českých politiků: české polovojenské jednotky 1918-1945*, Cheb: Svět křidel, 2009.
- PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích: fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922-1945*. Praha: Academia, 2011.
- PLICHTOVÁ, Jana. *Metódy sociálnej psychológie zblízka; Kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava: Média, 2002.
- POSPÍŠIL, Otokar. *Spisovatelé beletristé Pardubic a pardubického kraje*. Pardubice: V. Vokolek a syn, 1941.
- RAK, Jiří. *Historická tematika v kinematografii Třetí říše*. In: *Iluminace* roč. 5, 1993, č. 1 (9).
- RIDLEY, Jasper. *Mussolini*, Praha: Themis, 2002.

Přílohy:

Příloha č. 1.

Můj národe.

*„Německé školy města na Dunaji
a protičeská zášť v rakouském kraji
mne odnárodnit jako mnohé chtěly,
již za svým osudem z českých zemí sem spěli.
Leč kniha česká, otec můj a máti
mne učiti tě vroucně milovati,
národe můj!*

*Když války vichřice se rozpoutala
a drahé objeti si vyžádala,
tu těchou jedinou nám byla bájná zpěst:
»Již vzkříšení Koruny české blízké jest!«
Tak znělo porobeným českým krajem
a doznívalo v městě nad Dunajem,
národe můj!*

*Svobodně po tak nekonečném čase,
když český lid směl vydechnouti zase,
nadšení, radost k otčině mne nesly. –
Žel, brzy v matčin hrob nadšení, radost klesly!
Jen láska k tobě mnohdy brání tužbě,
proč raději neponěmčil jsem se v cizí službě,
národe můj!*

*Opojen hesly, činu neschopen, jak v snění,
vyssáván příživníky, jimž nic svaté není,
bez síly, rozeštván a slepý – jaký žal!
To nejsi ty, jež tak jsem miloval!*

*Bezmocný, přece tvůj, trpím; a jenom skrytě
z té hlouby duše vzdychnu si, jak miluji tě,
národe můj!*²⁸³

Max Stýblo

Příloha č. 2

Budme tvrdí!

*„Rostli jsme jak doušky na skal srázech
třásl námi po věk vichřic děs;
stáli jsme v své půdě v bouřích, mrazech,
stojíme tam pevně ještě dnes.*

*Bývali jsme doušky, teď jsme duby,
mráz a bouře ať si přijdou zas,
to je údělem už naší sudby,
stojíme však, neohnete nás!*

*Naše půda jako ocel ta je,
v ní tkví pevně naše kořeny;
krví našich Otců protknuta je
a z ní ženou do nás kořeny.*

*Vzali jste nám všechna lidská práva,
rab jsme byli všechno, co je Čech;
už jste zapomněli? tak se stává
však to žije v našich pamětech.*

*A žít bude do všech pokolení,
s matky mlékem pít se nenávisť,
která Svobodu svou nad vše plní,
a kde pánem, neustoupí z míst.*

²⁸³ *Stráž říše*, 15. května 1929, s. 2.

*Neuhasitelná vaše žízeň
po bývalé kdysi nadmoci,
vtřít se v zaprodaných duší přízeň,
v národa tvář, ta je bez moci.*

*Na půl cesty už vám vyšli lstivý
zaprodanci; málo? chcete víc?!
Dusné ticho zasmušile civí
z národa vám svobodného vstříc!*

*Bdí! a na své k smrti žárlivý je,
ztratit právo je mu ztratit čest,
sláva mlatů českých mrva, žije
mlatu dosud tvrdší česká pěst!*²⁸⁴

Xaver Dvořák

Příloha č. 3

Odpověď!

*„Volno vám být mezky,
ale národ český,
díky nebi, ten
dnes je svoboden.*

*Dnes je suverénem,
mluví sám svým jménem;
on je český stát
a ne Hrad, ne Hrad!*

*Síly dost má, za se
mluvit v každém čase;
mluvit tváří v tvář,*

²⁸⁴ Říšská stráž, 12. ledna 1929, s. 4.

sám je Hospodář!

*Otroctví v svém státě
máme vrchovatě
z Rakouska už dost
pro vší budoucnost!*

*Je vám proti myslí,
že vám hrozny zkysly;
že vás prohlédl sléz
všechn národ dnes?!*

*Však vám ještě poví
lístkem ne slovy,
pro vás neblaze,
zváží na váze!*

*V spravedlivém hněvu
smete vás jak plevu,
volně do svých met,
aby volně vzlét.*

*Bychom byli svými,
v pravdě svobodnými,
v řadě států všech,
přední v Slovanech!²⁸⁵*

Xaver Dvořák

²⁸⁵ *Národní republika*, 17. února 1933, s. 3.

F. Nemanický:

BRATRU VŮDCI GENERÁLU r. I. R. GAJDOVI.

I.

Je známo nám z historie,
v Blaniku rytířů, že mnoho spí;
duch jejich ještě žije —
jak v baladě to zní.

II.

Přirovnat chci jen pravdu
o generálu bratru, vůdci Gajdu.
Jak na Sibiři a dálné Rusi žil —
za svobodu naši s legií se bil.

III.

On vedl voje vždy jen s pílí,
on vedl boje k vítěznému cíli,
on zachránil mnoho čackých kluků,
on oblíben co velitel — všech českých pluků.

IV.

Je známo dnes i malým dětem,
že vážen je cizinou a celým světem,
že vždy udatný je a bystrý jako liška,
toť druhý vůdce Čechů, druhý vojevůdce Žižka.

V.

Jsi bratře bojovníkem, jak na vojina patří,
což uznávají nepřátelé Tvoji, i všichni bratři,
ač dnes jen prostým jsi Ty kmánem
přec stále jediným jsi českým chrabřím generálem.

VI.

Že jsi neposlouchal pány z hradu,
byl ponechán jsi jimi v zadu,
byl na Tě hozen všecken prach,
Ty haněn jimi jako zrádce vlasti — jako vrah.

VII.

Hled' — dnes není nikdo vrahem, v době,
když krev teče v Duchcově a Frývaldově.
Ač v míru je to — ne ve válečném stavu,
přec rozkaz dán byl — stříle! — do plného davu.

VIII.

Jednají o tom všechny strany svorně,
jak v senátě, tak i ve sněmovně;
kdo čin tento spáchal — kdo jej zavinil?
kdo bude za to pykat — kdo se provinil?

IX.

Dnes je těžká chvíle, hrozi vlastní nebezpečí,
jsme zvědaví, kdo bude první v boji — první v seči,
kdo bude bránit naši vlast,
kdo bude za ni život klást.

X.

Přijde ta chvíle — přijde ta hodina
až přijdeš Ty — sibiřský, chrabřím hrdina.
Povedeš s chutí — s energickou tváří —
za Tebou blaničtí rytíři — bratři legionáři.

XI.

Pak uslyšíš, by's vedl v jednom šiku
i mnoho a mnoho agrárníků
a všechny vrstvy od stran všech,
vždyť hrdinou jsi, vlastenec a velký Čech.

XII.

Ty vyvolil jsi sídlo měst slavných
Pardubice, rodu Pernštýnů to dávných.
Tvou pravdou, Tvou poctivostí se získá
dnes v naší župě každá dědina i viska.

XIII.

I kdyby na sta sjezdů Tobě zakázali
a četníků vždy celé pluky povolali,
přec zůstaneme stále věrní Tobě
my fašisté z naší župy v každé době.

XIV.

Pro vlast dejme život — dejme hrud'
proto našim heslem věrným bud';
»Ved' nás bratře Gajdo, všechny v jednom šiku
za vlast naši milou — mladou republiku.

XV.

Na konec pak přejeme my Tobě
v naší župě v této době.
ved' nás bratře Gajdo — generáli
za pravdou poctivé — by za námi všichni stáli.

Max B. Stýblo:

Vánoční pozdrav.

(K. Gajdové.)

Až „Pokoj všem lidem dobré vůle“ bude
znít

hymnem falešným ve Vlasti naší,
kde bolševika rudý stín
po nílách českých straší,
až stromy světly rozkvetou
o svatvečerní večěři,
až Ježíš půjde ulicemi,
v nichž lásce žádný nevěří:
Ty, sestro, křížem pravoslavi
své srdce posil v důvěře,

Tak budem s Tebou, sestro drahá,
až k hodům sedne Benešov —
až realista zkoušet bude,
zda srdce žula je či kov!
Zda slední krůpěj na Yzopu
Tvůj tvrdý manžel bude pít,
zda národ zvedne lásky síla,
z níž má se v Čechách rozednit —
Těch pěti tisíc vzdor, hle, zvedá
tam z temné prsti Zborova!
Hle — takto národ spěl k své slávě,
v níž dechla plíseň morová!
Tak v klidu kletba věčná trvá
a v bloudění se chorém ztrácí —
Tak v zemi je, v níž Zborov svatý
dnes zavírá se na Pankráci!
Ty, sestro, pevně zdráva buď,
neboť kříž svůj nese hrdina!
Věř, na Vůdce že celá Obec
v té chvíli slavně vzpomíná!
A v srdcích našich meč se ostří,
jenž cizí zvůli chystá zmar!
Tvým synkům, Tobě, bratru Vůdci,
buď, sestro drahá, naše „Zdar!“

Psáno v Praze, dne 1./XII. 1931.

Max B. Stýblo:

Mater Dolorosa.

(Připsáno sestře náčelní K. Gajdové.)

K mohutnému dubu přimknula se bílá růže,
z daleké, svatě Rusi přiváta,
k oceli přílby legionářské, k chrabrým prsům muže
hořela bílým plamenem Láska přesvatá,
V mladičké oči, plné důvěry a snící,
zlou ranou lidská sáhla pěst.
Na jedné straně žena milující,
na druhé zápas o muže a čest.
Láska — ach láska — která neumírá
ní v hrdých prsou bijce-bohatýra,
oddanost ruské duše, pávabná a sladká,
Gajdova žena a děti jeho matice.
Zlá bouře Vlasti slovanskou se hnala,
tisíce pomluv, tisíc ran a slín,
Bachmač a Zborov — slavná Magistrála
příznakem čněla dálných z mlhovin
intrik a klatby, ministerských žlabů,
židovských koryt s Moskvy protěží,
spletitých pěstí zaprodaných rabů,
zlovůle hanby v cizí otěži.
Zlá bouře vyla nad korunou stromu,
kde u kořenů bílý chvěl se květ —
však obstál hrdě v řevu hradních hromů,
kořenem pevně v rodné zemi vklet.
Jak Mater Dolorosa, s čistým povždy čelem,
chránila's, sestro, před bídným nepřítelem
jak věrná žena drahého nám bratra!
S ním bojovala's, statečná a věrná,
když nejhůř bylo a noc pomluv černá
piráty budila a řvala chátra!
S ním, s naším Vůdcem, sestro naše drahá,
trvala's v lásce žensky nejvyšší!
Signály Moskvy, zbankrotělá Praha
a ulízaní hradní dervíši
sílili jen víru Tvoji v jeho čest,
v jeho hrdé mlčení a tvrdou pěst,
již hordy bolševické kdysi klál!
Tak, Madonno, v Tvých očích povždy stál
národa syn, Tvůj muž a ochránce Tvých dětí!
Jak pevný maják v rozvířeném smetí
nesklonil nikdy fašistické témě!
Dopil svůj kalich utrpení za pravdu té země,
pro níž se kdysi s legiemi bil!
A v řadách „Fašistické Pomoci“ hvězdu rozsvítil
Tvýma očima, sestro!
Se srdcem na bílé dlani na úhoru Vlasti pracuješ
a světlo rozsvěťáš Ty, matek čistá Matko!
Buď zdráva, Zdráva buď! A sladko
budiž Ti v náručí velkého Slávy syna,
ježž láska naše chrání i oko Hospodina!
Neumdlévej, miluj, pracuj,
trp a bojuj s námi osud nejistý!
Jsi ženou Vůdce českých vlastenek a žen,
Jsi ženou — Fašisty!
Svou čistou láskou zahoj všechny jeho rány!
Tvé dlaně, sestro náčelní, buďtež požehnány!

Příloha č. 7

Neklamný důkaz pokroku

*„Pokrok pokrok opakem je všeho,
co nám dosud bylo draho, svato:
lásky k vlasti, koutek rodinný,
poctivost a rodu čest nad zlato.*

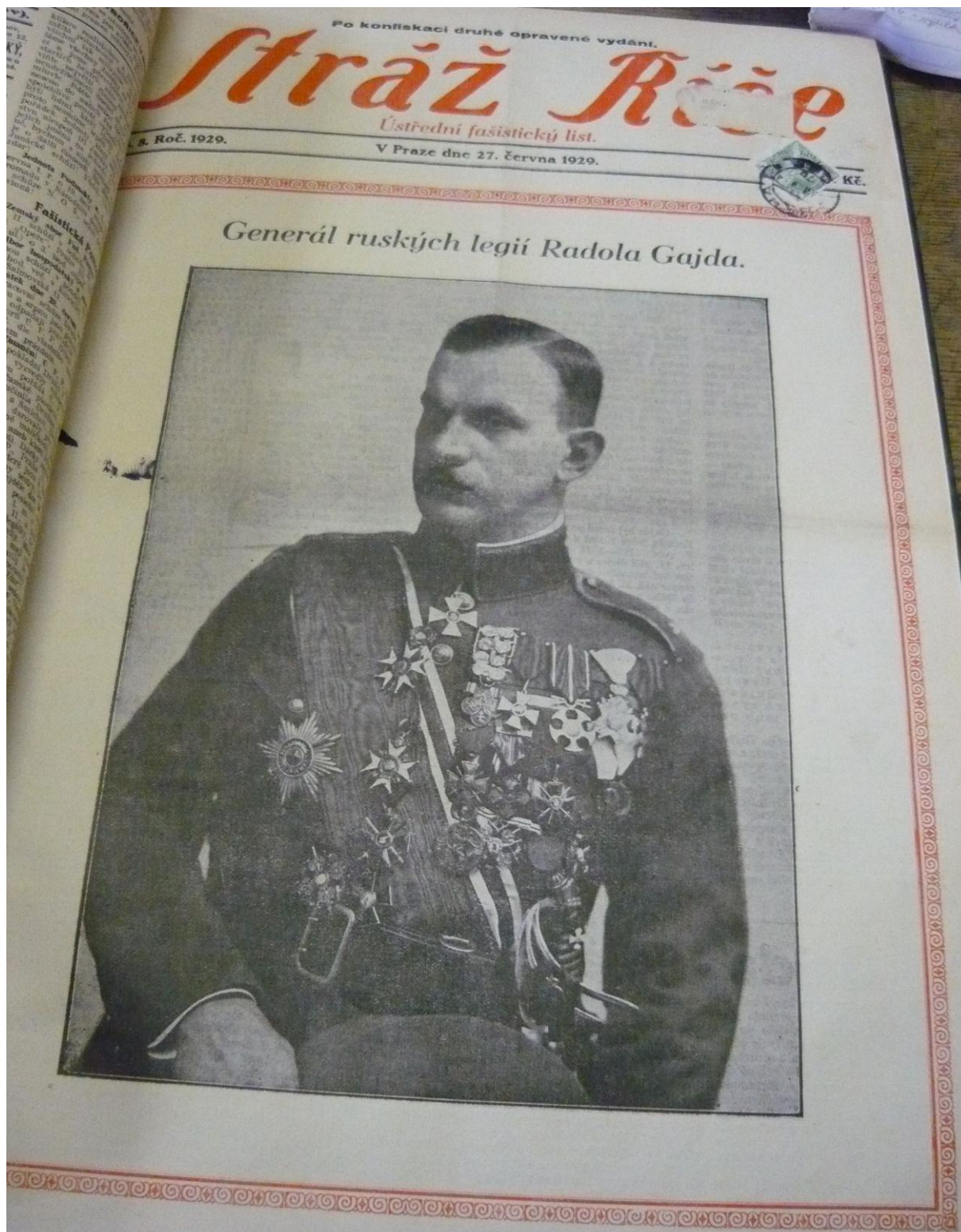
*Pokrok, pokrok opakem je všeho,
co nám dosud drahé bylo, svato;
lásky k vlasti, koutek rodinný,
poctivost a rodu čest nad zlato.*

*To vše jménem pokroku se kácí
a blátem smýká, jako stará veteš,
a nad ruinami toho všeho
hrdě trůní jen židovská peleš!*

*Ta zde volná, ničím nespoutaná
žid kde lidu všemocný je prorok:
tam je blaho, tam svoboda pravá,
ráj pozemský, tam je pravý pokrok!²⁸⁶*

Josef Slabý

²⁸⁶ *Národní republika*, 14. ledna 1927, s. 5.

Příloha č. 9

Stráž říše, 27. června 1929, s. 4.

je věci horší
někdo dvěma
na Moravu a
Gajda roz-

to denunci-
ný soud a
postaven
ní-li jej
je jedno-
stál, kde
st a mo-

- a -

va.

vy na-
hutný
á pak
Ural
u po-
vděč-
h pa-

bylo plně zabezpečeno. A za
pozdního odpoledne na dobytých pozicích

stusujeme-li Zborovský
stup v celku se strany vojenské, musíme
přiznati, že má pro naši válečnou historii
význam jedinečný. Němec Karel.

českými lidm
a spravedln
končin světa
brého člově
klesne, jen
své vlastní
rozkazům
hlasiti? Je
pocitivé? Z
chni, kdo
chny nau
vy všich
tyži naš
plným
poměre
hou ná
ným, h
nebný
rodem
ho ne

C
vou
nejv
diná
za
člov
mě
liti
a
se
vz

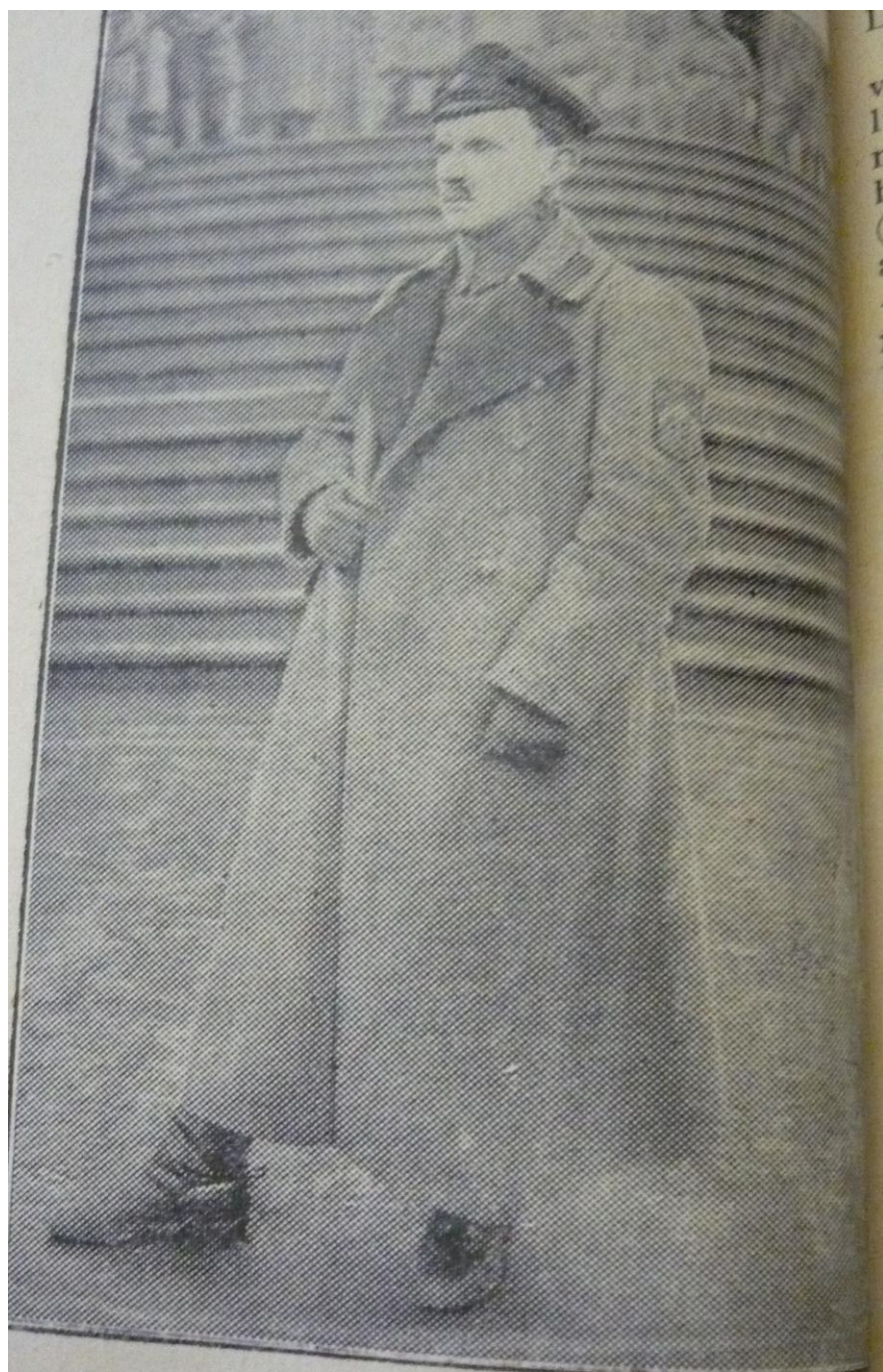

Sestra náčelní Kateřina G a j d o v á, choť gen. Gajdy.

Max B. Stýblo:

Příloha č. 10

Stráž říše, 27. června 1929, s. 5.

*Gen. Gajda v polní uniformě z
anabáse.*

Příloha č. 11

NA, fond Dokumentace, k. 12, s. 67.

Příloha č. 12

Der Tag, 7. června 1930, s. 1.

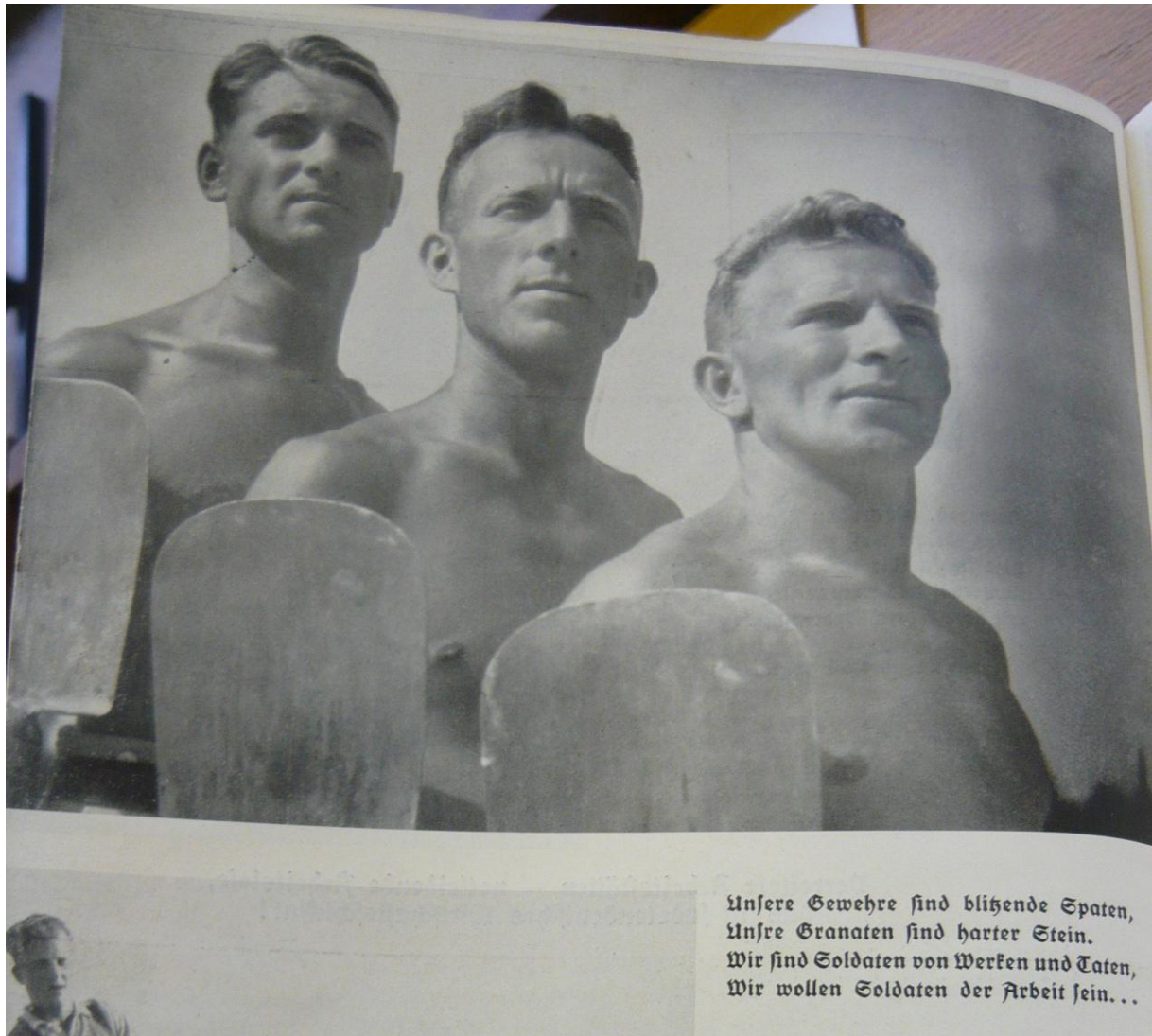
Příloha č. 13

Der Tag, 7. června 1930, s. 4.

Příloha č. 14

Volk und Führung, leden 1936.

Příloha č. 15

NA, fond 207, k. 618.

(návrh známky pro případ vítězství fašismu)

